منشور الوصیت
و
دستور الحکومت
از
میاں نور محمد والی سندھ
بتحقیق

بسّد حسام الدین راشدی

Gul Institute

میان نورمحمد و محمد مرادیاب

منشورالوصیت

و

دستورالحکومت

(در حدود سال ۱۱۶۳ھ نوشته شد)

از

میان نورمحمد خدایارخان والی سند

مع

هشت ضمیمه راجع بدورهٔ کلهوره

و نادرشاه افشار

●

بسعی و اهتمام

سید حسام‌الدین راشدی

Gul Hayat Institute

سندی ادبی بورد
حیدرآباد سند
پاکستان

134229

نشر کرده
محمد ابراهیم جویو
دبیر انجمن ادبی سندی
حیدرآباد سند، پاکستان.

(جمله حقوق طبع این کتاب مخصوص بانجمن ادبی سندی است.)

طبع اول: 1964ع
تعداد: 1000
بها: Rs. 5-00

طبع شد بسعی اعجازمحمد صدیقی، سند یونیورسٹی پریس، حیدرآباد سند.

Gul Hayat Institute

اعتراف

انجمن ادبی سندی از مساعدات مالی وزارت معارف حکومت که از روی کمال معارف خواهی در راه طبع و نشر سلسلهٔ مطبوعات این انجمن فرموده است، خیلی متشکر بوده و این اقدام نیکورا بنظر تقدیر و استحسان می نگرد.

Gul Hayat Institute

مرام ناشر

این کتاب در سلسلهٔ نشریات انجمن ادبی سندی، تحت برنامه "وسائل تکامل تاریخ و ادبیات ملی" ترتیب و طبع گردید.

بر خوانندگان محترم پوشیده نیست، که بسا آثارگرانبهای عربی و فارسی از طرف محققین بزرگ سندی، در زمینهٔ تاریخ و سیر و حدیث و تصوف و ادب و شاعری نوشته شده، و تاکنون برخی ازان بصورت مخطوطات در زوایای کتب‌خانهای شخصی بطاق نسیان افتاده اند۔ این انجمن میخواهد که چنین آثار گزیده را از گوشهٔ تاریکی و گمنامی بر آورد، و بنظر ارباب ذوق و دانش برساند، و در مدت هشت سالیکه این برنامه از ۱۹۵۶ م تا ۱۹۶۴ دوام میکند، در نظر داریم که (۱۴) کتاب عربی و (۳۰) کتاب تاریخی فارسی و (۵۷) کتاب شعر و ادب فارسی و (۷) کتاب اردو و (۶) کتاب انگلیسی را طبع و نشر نمائیم۔

کتابیکه اکنون بخوانندگان گرامی تقدیم می شود، از سلسلهٔ نشریات فارسی کتاب هفدهم ست۔ و از جمله آثاریکه تاکنون بطبع و نشر آن موفق آمده ایم کتاب بیست و چهارم شمرده می شود که اینک از نظر خوانندگان عزیز میگذرد۔

Gul Hayat Institute

فهرست مندرجات

۱ــ تعارف ــ از سید حسام الدین راشدي ۱-۳۴

۲ــ متن ــ منشورالوصیت و دستورالحکومت
از میان نورمحمد ۱-۲۷

۳ــ ضمائم ــ

(۱) سه مکتوب راجع به جنگ جهوک ۳۱-۴۵

(۲) مکاتیب رای٬ رایان انندرام مخلص ۴۷-۶۱

(۳) بدایع وقایع. انندرام مخلص ۶۳-۸۵

(۴) نادر نامه٬. تالیف ۱۱۷۲ هـ ۸۷-۹۶

(۵) نامه٬ نغز. باغ علی سندي ۹۷-۱۲۹

(۶) تبصرة الناظرین. سید میر محمد بلگرامي ۱۳۱-۱۵۵

(۷) مکتوب شیخ رحمة الله سندي ۱۵۷-۱۶۲

(۸) ما'ثر الامرا. شاهنواز خان ۱۶۳-۱۷۰

عکس

۱- مهر میان یارمحمد کلهوڑه والی سند

۲- مهر میان نورمحمد کلهوڑه والی سند

۳- عکس مقبره میان یارمحمد

۴- عکس مقبره میان نورمحمد

۵- عکس نادرشاه افشار بادشاه ایران و عکس امضاء نادر

۶- عکس میان-نورمحمد و محمد مرادیاب

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

ـ چون مغولان (يعني لشكريان نادر) در سند استقامت گرفتند، جور و اذيت و ظلم و بليت برشهري و لشكري بنياد نهادند ـ هر جا اسپي خوب ميشنيدند، چند كس در خانه رسيدي ـ كه ناموس او دران جا ست ـ در مي آمدند و اسپ ازان جا بر مي آوردند و متصرف ميشدند.

ـ آن بيچاره را ياراي آن نه كه به ايشان دم مقاومت تواند زد. ـ و همچنين شمشيری يا پارچهٔ خوب و يا شالي كه كسي نيكو داشتي به زور ميگرفتند ـ

ـــ سيد محمد بلگرامی

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

تعارف

متن جي تياري

ميان نورمحمد ڪلهوڙي جو هي وصيتنامو دراصل منهنجي برادر بزرگ، سيد علي محمد راشديءَ، اڄ کان ٣٣ ورهيه اڳ، ٣٠ آگسٽ ١٩٣١ع جو، هڪ خطي بياض (١) تان خوبصورت خط ۾ نقل ڪري ڇپائڻ لاءِ تيار ڪيو هو (٢). اهو نسخو ائين جو تئين رکيو رهيو؛ نه وسيلو ٿيو، نه ڇپجي سگهيو.

سنڌي ادبي بورڊ ١٩٥٥ع ۾ جڏهن تاريخ سنڌ جي اصل مواد شايع ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. ان وقت انهيءَ وصيتنامي کي به فهرست ۾ شامل ڪيو ويو. نظرثانيءَ جو ڪم منهنجي سپرد هو. مون ضرورت محسوس ڪئي ته ان جو پيو نسخو ڳولي ڪڍجي، ته جيئن مقابلو ڪري صحيح متن تيار ڪيو وڃي. چنانچه ڳولا ڪندي، مولانا محمدابراهيم صاحب جوڻيجي ياسيني وڃي ڪتبخاني ۾، ميرڪرم علي خان تالپر والي سنڌ (وفات ڊسمبر ١٨٢٨ع)

(١) اهو بياض مرحوم خانبهادر شاهنواز خان بڪ (زيدالله ڪلهوڙو، جنهن کي ڪڙهي ياسين) جو هو. جنهن لي منشي علي بخش لاءِ تيار ڪيو هو. خانبهادر مرحوم منهنجي جد بزرگوار پير پير ڀاڪر مرحوم و مغفور لي ڏاڏو. هن وقت اهو بياض مرحوم ڊاڪٽر داؤد هوڻي جي ڪتبخاني ۾ آهي. خبر نه آهي ته ڪڏهن واپس ملي.

(٢) اهو نسخو راشدي صاحب متينءَ تاريخ لي پنهنجي ڪوٽ ڀهڻ (ضلعو لاڙڪاڻو) ۾ لکي تيار ڪيو ۽ هن وقت راقم الحروف جي ذخيري ۾ آهي.

Gul Hayat Institute

جي خاص ڪتبخاني جو آواره نسخو، ملي ويو، جنهن جي ترقيم جي عبارت هيءَ آهي :

" ختم شد. اين نصيحت نامه
نورمحمد خان عباسي، بموجب
ارشاد قيصر شان، بندگان
مير بي نظير، عالي ضمير،
والا تدبير، خان ذي شان،
سمو المكان، نذر كردهٔ حضرت
شاه مردان، شير يزدان،
مير صاحب والا مناقب،
مير كرم علي خان. مدظلم العالي
از دست
فقير سيد مهر علي. بتاريخ بيست
و ششم ماه جمادي الثاني سن ١٢٠٨ هـ
صورت اتمام يافت."

انهيءَ نسخي بهيا ٽيڻ بعد، راشدي صاحب واري نسخي کي اساس بڻائي، پيٽا ڪئي ويئي. ڪاتب جون چڪون البت اڪيچار هيون، ليڪن اهم اختلاف ٿورا نڪتا. بهرحال جيڪي اختلاف نظرانداز ڪرڻ جي قابل نه سمجهيا ويا، انهن کي (گ) جي علامت سان حاشيءَ ۾ ڏيئي، موجوده متن تيار ڪيو ويو.

اهميت

هن وصيتنامي کي تاريخي نقطهٔ نگاه کان وڏي اهميت آهي. ڏڙهندڙ کي انهيءَ منشور مان هيٺيون مسالو مهيا ٿئي ٿو:

(١) انهيءَ زماني جا سياسي خواهم سماجي حالات ۽ انهن جي روشنيءَ ۾ ميان صاحب جون ڪيل نصيحتون.

(٢) ميان صاحب جي خود پنهنجي مزاج ۽ طبيعت جو ميل ۽ لاڙو.

(٣) حڪمرانيءَ جي نظام لاءِ سندس ناهيل بنيادي اصول.

(٤) ڪلهوڙن جي رهڻي ڪهڻي، ڪائڻ پيئڻ، لٽي ڪپڙي ۽ عام اٿيءَ-ويٺيءَ جي چٽي تصوير: مثلاً عبادت ۽ وظيفي ڏانهن رغبت، قيلولو ڪرڻ، سادو ڪاڏو ڪائڻ، پرهيزگاريءَ ۽ طهارت ڪي زندگيءَ جو جزو بنائڻ، سخاوت، خيرات، محتاج نوازي، ساداتن جي خبرگيري، ڪلام مجيد جي تلاوت سان شغف، "سيفي ۽ حزب‌البحر" جي وظيفي جو رواج، صلواة شريف جو ورد، عالمن ۽ صالحن سان سلوڪ ۽ محبت ۽ انهن جي صحبت ڏانهن ميل، شريفن جي رضامنديءَ ڏانهن رغبت ۽ رذيلن کان پاسو ۽ پرهيز، استقلال ۽ همت، فروتني ۽ ڪسر نفسي، هرڪنهن سان نياز ۽ نوڙت.

(٥) ميڙ مٽ، يعني قران مٽي تي ڪٽي، سيدن ۽ ڏي سان ڪري هلڻ جو رواج جيڪو اڄ ڪائين سنڌ ۾ هليو اچي، سو پائڻجي ٿو تہ انهيءَ دور ۾ شروع ٿيو هو؛ ۽ انهيءَ جو ڪارڻ شايد اهو ٿيو جو سنڌ جا ماڻهو، مغلن جي غلاميءَ ۾ رهڻ ۽ نا اميديءَ ۽ نراسائيءَ ۾ ڏينهن ڏينهن وڌندڙ سبب، خود اعتمادي وڃائي ويٺا هئا، ۽ احساس ڪمتري منجهن انهيءَ حد تائين گهر ڪري چڪو هو جو پنهنجن تائين پهچي انصاف حاصل ڪرڻ ۽ گهڻن ڪائو ڪي لکو. مغلن جي ڏاريءَ درٻار گهڻن ايترو ڀري رکيو هو جو پنهنجن وٽ

بہ تنها وڃڻ جي کين جرات کانہ ٿيندي هئي، تنهنڪري قران مجيد ۽ ساداتن جي سهاري تي پهچڻ جو طريقو ساڻهن کي آسان لڳو. ازانسواءِ انهيءَ ڪري بہ اهو طريقو ڪارگر لڳو جو ڪلهوڙا مذهبي ساڻهو هئا، ۽ سيد ۽ ساڪ جي کين وڏي ساڃهہ هئي.

(۶) مقدمن ۾ بهرصورت انصاف ڏيڻ ڪلهوڙن جو اٽٽر اصول هو، انهيءَ ڪري ميان صاحب بار بار پنهنجن کي تاڪيد ڪيو آهي. انصاف ڪندي هٿن پيرن وڍڻ واريءَ سزا جي ميان صاحب سخت ممانعت ڪئي آهي، ڇاڪاڻ تہ حق ۽ ناحق جو پتو تمام دير سان پوي ٿو. ممڪن آهي، ڪنهن انسان جي عضوي کي اجايو ڪاري وجهجي.

(۷) باهمي محبت ۽ هم آهنگيءَ سان رهڻ جو پڻ ميان صاحب اولاد کي بار بار تاڪيد ڪيو آهي؛ ليڪن افسوس جو سندس اکين پوڻ بعد سندس پويان انهيءَ تي عمل ڪري ڪونہ سگهيا، ۽ نتيجو اهو نڪتو جو پاڻ ۾ وڙهي، نيٺ حڪومت وڃائي ويٺا.

(۸) ڪلهوڙا سيد ميران محمد جونپوريءَ جا مريد هئا. معلوم ٿئي ٿو تہ جام نظام الدين سمي جي دور کان وٺي ڪلهوڙن جي عهد تائين مهدوي طريقي جو سنڌ اندر ڪافي رواج رهيو. ٽالپرن جي دور ۾ انهيءَ سلسلي کي ضعف پهتو.

(۹) سڀ کان اهم معلومات، وصيتناسي سنجهان، ملڪ جي ورهاست متعلق حاصل ٿئي ٿي. ڪهڙا پرڳڻا ڪنهن جي حوالي هئا، اهو پتو هن سان پوي ٿو.

(۱۰) نادرشاهہ جي فتني متعلق ميان صاحب جا جذبات ("سفاڪ ناپاڪ") وغيره.

Gul Hayat Institute

(١١) هن وصيتنامي منجهان ئي اسان کي اها خبر پيئي آهي
تہ سنڌ جو قومي ڪتبخانو نادرشاهہ لُٽي کڻي ويو هو(١).

(١٢) نادرشاهہ ميان صاحب جا پٽ يرغمال ڪري ايران وٺي
ويو هو. محمد مراد کي جنهن نموني سان ميان صاحب مرحوم
وصيت ۾ مختلف جاين تي ياد ڪيو آهي، انهيءَ مان
معلوم ٿئي ٿو تہ ڪيس ڪيتريقدر نہ اولاد سان محبت هئي.

(١٣) محصول ءِ انهن جي اڳاڙ جا قاعدا ءِ طريقا پڻ هن
وصيتنامي مان معلوم ٿين ٿا. ميان صاحب وڏي شدمد سان
خَسري وغيره ۾ صحيح انگن اکرن لکڻ تي زور ڏنو آهي،
ءِ پنهنجي اولاد کي دفتري مُنشين جي چالاڪين کان
آگاهہ ڪيو اٿس.

(١٤) قلات جي بروهين شڪارپور جي دائودپوٽن، دهليءَ جي
مغلن، آپي جي فقيرن، ءِ سيوي ءَ ۽ گنجابي متعلق جيڪا
پاليسي ميان صاحب مقرر ڪئي هئي، ان جو پڻ پتو
پوي ٿو.

تاليف

وصيتنامي ۾ تاريخ لکيل ڪانہ آهي، ليڪن متن پڙهندي
معلوم ٿئي ٿو تہ سال ١١٦٣-٦٢ھ ڌاري لکيو ويو، جنهن جا
دليل هي آهن:

الف- محمد مراد ايران مان اجا واپس نہ آيو هو جو اها وصيت
لکي ويئي. غلام شاهہ ءِ عطر خان، پانڌجي ٿو، واپس
پهچي چڪا هٿا. پويان پيئي صاحبزادا ١١٦٢ھ (١٧٤٩ع)

(١) نادرشاهہ اهي ڪتاب مشهد مقدس جي رضويہ ڪتبخاني ۾ وقف ڪري ڏنا،
جيڪي اجا تائين اتي موجود آهن. لشڪرن کي جيڪي ڪتاب هٿ لڳا،
سي ايران جي ذاتي ڪتبخانن ۾ نظر ايا اچن.

Gul Hayat Institute

م وطن پهتاء ۽ محمد مراد ١١٦٣هـ م آيو. انهيءَ سان اهوئي نتيجو نڪري ٿو تہ ميان صاحب وصيت ١١٦٢هـ کان پوءِ ۽ ١١٦٣هـ کان اڳ لکي.

ب- وصيت م شيخ غلام محمد ۽ سندس پاءُ شيخ شڪرالله جو ذڪر آيو آهي. اهڙيءَ ريت، جو صاف ظاهر ٿيو ٿئي تہ شيخ غلام محمد، جيڪو ايران مان محمد مراد خان سان گڏيو ٿي آيو، ان جي شهيد ٿيڻ جي خبر اڃا مسقط مان هتي ڪانہ پهتي هئي.

غلام محمد جڏهن مسقط پهتو تہ ڪيس ١١٦٣هـ م ڪنهن خنجر هڻي ساري رکيو، ۽ اها خبر، بقول صاحب "تحفة الڪرام" (*)، ١١٦٣هـ م هتي پهتي. انهيءَ مان واضح ٿيو تہ غلام شاهم ۽ عطر خان جي اچڻ (١١٦٢هـ) کان پوءِ ۽ شيخ غلام محمد جي شهادت واريءَ خبر پهچڻ (١١٦٣هـ) کان اڳ اها وصيت قلمبند ڪئي ويئي.

ضميما

ڪلهوڙن جي تاريخ تي اگرچ سنڌي ادبي بورڊ ٻن جلدن م(١) مفصل تاريخ لکرائي آهي، تاهم پنهنجيءَ جاءِ تي هن شيءِ جي ضرورت قائم آهي تہ انهيءَ دور تي جيڪو تاريخي مواد هٿ اچي، سو اصلي صورت م ڇپائي محفوظ ڪري ڇڏجي، جيئن آئنده جي لکندڙن کي گولا قولها جي زحمت سهڻي نہ پوي.

هن وصيت جي آخر م، انهيءَ جي مد نظر، هيٺينءَ ريت اٺ ضميما شامل ڪيا ويا آهن:

(*) "تحفة الڪرام"، ج ٣، ص ١١١.

(١) تاليف مولانا غلام رسول "مهر".

١ـ جهوڪ واريءَ جنگ متعلق ڏي خط

شاهہ عنايت صوفيءَ جي شهادت (١١٣٠هـ) جو سانحو، بارهين صديءَ جي ابتدائي دور جو وڏو ۽ وڏو آلميو آهي. انهيءَ ظالمانہ ڪارروائيءَ ۽ جيڪي ڏريون سغلن سان ڪلهو ڪلهي ۽ ڏيئي بيٺيون، انهن جي پيشانيءَ تان بدناميءَ جو ٽڪو ۽ انهن جي دامن تان اهو خوني داغ، نہ لهڻ جو آهي نہ ڏوپڻ جو. جيئن جيئن انساني عظمت ۽ فڪري آزاديءَ جو شعور پختو ٿيندو ويندو، تيئن تيئن انهيءَ ناحقي خون جو جرم ۽ ان واقعي جي سنگيني وڌندي ويندي.

اهو حادثو سنڌ اندر سغلن جي زوال واري دور ۾ ٿيو، ۽ اهو الميو تڏهن ٿيو، جڏهن ڪلهوڙن جي صاحبيءَ جي ابتدا ٿي رهي هئي. سيوهڻ تائين ميان يار محمد جو قبضو ٿي چڪو هو، ۽ ٿٽي واري حصي تائين سنڌس اکيون هيون.

هن ڪتاب ۾ پهريون ضميمو انهن ٽن خطن جو آهي، جي جهوڪ منجهان جنگ هلندي لکيا ويا آهن.

پهريون خط ميان يارمحمد ڪلهوڙي جو آهي، جيڪو پنهنجي وليعهد، ميان نورمحمد ڏانهن لکيو اٿس. ٻيو خط ملتان جي صوبيدار سيد حسين خان جي پٽ جي ڪارنامن متعلق آهي، جي هن جهوڪ واريءَ جنگ ۾ سرانجام ڏنا. ٽيون خط آهي ميان سنگ ڪتريءَ جو، جيڪو پن جنگ جي ميدان تان لکيو ويو آهي.

اهي ٽيئي خط جنگ جي حقيقت، سغلن جي نيت ۽ واقعي جي نوعيت تي تفصيلي روشني وجهن ٿا. جنگ جي سٽا ڪيئن ٿي، ڪهڙيءَ ريت مقابلا ۽ مجادلا ٿيا، ڪهڙن ماڻهن ڪهڙو نمايان ڪم ڪيو، ڪيستائين جنگ هلي، ۽ ڪيئن انهيءَ حادثي جو انجام ۽ اختتام ٿيو؟

Gul Hayat Institute

هنن خطن ۾ جو ڪجهه بيان ٿيل آهي، سو ٻيءَ ڪنهن تاريخ يا تحرير ۾ موجود ڪونه آهي: گويا اهي ٽيئي خط آهن جيڪي جهوڪ واري حادثي متعلق اڪين ڏنو، صحيح ۽ سچو احوال ٻڌائين ٿا (۱).

اهي خط بن خطي بياض تان ورتا ويا آهن، جيڪي سنڌ يونيورسٽيءَ جي ملڪيت آهن، ۽ پهريون دفعو شايع ٿي رهيا آهن.

۲ـ مڪاتيب انندرام "مخلص"

محمد شاهه بادشاهه جي وزير اعظم قمرالدين خان اعتمادالدوله جي وڪيل، راءِ رايان انند رام "مخلص" (۱۱۱۱هـ — ۱۱۶۴هـ)، جا چار خط شايع ڪيا وڃن ٿا، جيڪي هن ميان نورمحمد ۽ سندس پرڏيهي وزير سيد لطف الله عرف مير متاري ڏانهن، سندس لکيل خطن جي جواب ۾، سوڪليا آهن(۲). انهن خطن مان ڪلهوڙن جي تاريخ ۾ مولانا غلام رسول 'مهر' جزوي ڪم ورتو آهي، جنهنڪري ضرورت آهي ته انهن جو پورو متن شايع ڪيو وڃي.

"مخلص" پنهنجن خطن جو مجموعو، "رقعات مخلص" جي نالي سان، پاڻ ۲۱- ربيع الاول ۱۱۴۹هـ ۾ مرتب ڪيو هو. پهريون دفعو اهو مجموعو، ۱۲۶۸هـ ۾، "انشاى انندرام" جي

---

(۱) جهوڪ جي واقعي تي راقم الحروف جا "نئين زندگي" ۾ شايع ٿيل مضمون پڙهڻ گهرجن.

(۲) مير لطف الله عرف مير متارو ولد مير عبدالڪريم- لڪياري ساداتن مان هو. ابتدا ۾ ميان نورمحمد طرفان دهلي ۾ سفير ٿي رهيو، ان ڪان پوءِ سنڌ جو وزير اعظم ٿيو. عالم ۽ ادب نواز هو. "رجا" ٽٻوي سنڌس وفات (۱۱۶۱هـ) تي قطعو چيو آهي، جنهن جو تاريخي شعر آهي:

هر ڪه آمد بر سر قبرش، بتاريخ وفات،
رحمتِ ايزد بجان مير لطف‌الله — گفت.

(مقالات الشعرا، ص ۲۲۵)

عنوان سان، دهليءَ جي شمس المطابع مان (٢٧-شوال ١٢٦٨ هـ - ١٨٥٢ع) شايع ٿيو، جيڪو هن وقت ناياب آهي.

هتي جيڪو متن ڏنو وڃي ٿو، سو سون هڪ خطي نسخي (١) تان درست ڪيو آهي. خط هن ريت آهن:

١ــ هڪ خط ميان نورمحمد جي نالي.

٢ــ ٻي خط سير لطف الله جي نالي.

٣ــ وقايع بدايع از انندرام "مخلص"

انندرام "مخلص" جي ڪتاب "وقايع بدايع" مان اهي اقتباس ضميمي طور ڏنا ويا آهن، جن جو تعلق سنڌ سان آهي.

اهي اقتباس سنڌ اندر نادرشاه افشار جي پيدا ڪيل فتنن متعلق آهن. اهي واقعا ٻين تاريخن ۾ به آيل آهن، ليڪن انندرام "مخلص" جي هن لکت کي هن ڪري خاص اهميت حاصل آهي جو هو پاڻ انهن سڀني واقعن سان ذاتي طرح واقف ۽ انهن سان سٽعلق هو. هن جيڪي ڪجهه لکيو آهي، سو هڪ عيني شاهد جي حيثيت ۾ لکيو آهي، تنهنڪري تاريخي طرح انهن اقتباسن جي افاديت مسلم آهي.

انهن اقتباسن ۾ اهو عهدنامو پڻ شامل آهي، جيڪو محمدشاه مغل ۽ نادرشاه افشار جي وچ ۾ ٿيو، جنهن ۾ سنڌ جي سپرڏگي ۽ ان جو صورتحال موجود آهي. ازان سواءِ نادرشاه جي سنڌ تي ڪاهه، ميان نورمحمد وٽ عمرڪوٽ ۾ پهچڻ، ۽ ڪيل قرلٽ جو دلچسپ ۽ اهم داستان پڻ انهن اقتباسن ۾ ملي ٿو.

(١) اهو نسخو منهنجي ذخيري ۾ آهي، جنهن جو نمونه هن ريت آهي:
"اختتام الرقعات لطيف منشي انندرام قوم ڪتري متخلص به "مخلص"، صورت اختتام يافت. درمقام چاوني جهجهر در عهد نواب فيض محمد خان بهادر. در سنه يک هزار دو صد چهل و نه روز جمعه ..... جيٺهه ١٨٩٠ تمام شد - نوشته شاديرام ... ."

Gul Hayat Institute

انندرام "مخلص" (۱) جو اهو ڪتاب "وقايع بدايع" تازيخ تي آهي. ڪتاب اڃا تائين شايع ڪونہ ٿيو آهي. مولانا محمد شفيع

---

(۱) راءِ رايان انند رام "مخلص" جو شجرو هن ريت آهي:

گڄپت راءِ ڪتري

(ويڙل سودهره ضلع سيالڪوٽ

ملازم اسد خان وزير و سير يحيٰ

ذوالفقارخان بهادر)

راجہ ديارام

(معتمد محمدشاه بادشاه

راجہ هرديرام

(وڪيل اعتمادالدوله محمدامين

بهادر نصرت‌جنگ وزير محمدشاه)

سڪپت رام

بسنت رام

لالہ ڇوڙ رام

• انند رام "مخلص"

(۱۱۱۱-۱۱۶۴ھ-۱۶۹۹-۱۷۵۰ع)

راءِ ڪرپا رام

راءِ فتح سنگ

'مخلص' پنهنجي ٿن پوٽن جو ذڪر ڪيو آهي، ليڪن سندن والد جو نالو ڪونہ ڄاڻايو اٿس.

(۱) مصاحب سنگ تولد ۱۱۴۹ھ.

(۲) هونهار؟ نالي جي خبر نہ پئي.

(۳) زورآور سنگهہ 'عاجز' شاگرد 'غريب'.

Gul Hayat Institute

مرحوم ان جا چند اقتباس، " اورينٽل ڪاليج ميگزن" ۾(١)، مختلف نسخن تان پيٽي شايع ڪيا هئا. هتي ڏنل اقتباس انهيءَ شايع ٿيل حصي تان ورتا ويا آهن . انهن تي جيڪي حاشيا آهن، تن مان گهڻا مولانا مرحوم جا آهن ۽ ڪن جو اضافو راقم الحروف ٻ ڪيو آهي .

۴ـ نادرنامه

پارهين صدي هجري سنڌ لاءِ سياڪي ٻ هئي ۽ نياڪي ٻ . سياڪي هن لاءِ تہ سغلن جي ڏيڊ سوءَ ورهين واريءَ غلاميءَ کان سنڌ کي نجات ملي، جنهن جي پيڙا سنڌين جو ست ۽ رت سڪائي ڇڏيو هو. نياڪي هن ڪري جو غيرن جي بالادستيءَ سنڌي ذهن فڪر، معاشري ۽ معيشت ۾ جيڪي ناسور پيدا ڪيا ۽ نقصان رسايا، تن جي ڇيڙ ڇاڻ اڄا مس شروع ٿي تہ مٿان اچي نادر افشار جو ڪوپ ڪڙڪيو، جنهن آزاديءَ جي نئينءَ اڏاوت جون سڀئي چوڙون هڪ دفعو وري ڊوڏي ڇڏيون.

ڪلهوڙن جي صاحبيءَ جو اِهو وڏي ۾ وڏو اليمو آهي، جيڪو ميان نورمحمد جي دور ۾ ٿيو، ۽ جنهن ميان صاحب جي سڀني عزائمن کي ختم ۽ سندس همت جي سيني بلندين کي پست ڪري ڇڏيو. " وصيت" اندر نهايت دردناڪ لهجي ۾ انهن واقعي جا اشارا موجود آهن .

---

(١) "اورينٽل ڪاليج ميگزن"، نومبر ١٩٣٩ع، فيبروري ١٩٥٠ع، آگسٽ ١٩٥٠ع، نومبر ١٩٥٠ع. ضميمو "اورينٽل ڪاليج ميگزن"، مئي ١٩٥١ع، آگسٽ ١٩٥١ع، وغيره. مولانا جي پيش نظر پنجاب يونيورسٽيءَ جو نسخو هو. عليگڙهه ۽ پٽنا جي نسخن تان ٻ مقابلو ٿيل آهي.

Gul Hayat Institute

هن چوٽين ضميمي ۾ اسين سنڌ منجهه نادر جي آمد ساڻ تعلق رکندڙ اقتباس، هڪ خطي ڪتاب "نادرناسه" مان ڏيئي رهيا آهيون.

نادرشاه جي سوانح ۽ ڪارنامن تي جيڪي ڪتاب سندس زماني ۾ يا ڪانئس پوءِ جي قريبي دور اندر لکيا ويا آهن، انهن مان هڪ اهو "نادرنامه"ــ يا "شاهنامهٔ نادري"ــ به آهي، جنهن جو تنها خطي نسخو ڪراچيءَ جي قومي ميوزم ۾ موجود آهي. نادرشاه تي ڪم ڪندڙن مان ڪنهن کي به انهيءَ ڪتاب جو ڏس پتو ڪونہ پيو آهي، جنهنڪري ان ۾ آيل مواد اڻڇهيل آهي، ۽ سنڌ سان تعلق رکندڙ حصو پهريون دفعو هن ضميمي جي ذريعي عام اڳيان آندو پيو وڃي.

"نادرنامه" جي مصنف جو ڪٿتو ڪونہ ٿو پوي. ڪتاب جي سلسلي ۾، مصنف "در بيان ختم ڪتاب" جي سرخيءَ هيٺ جيڪي ڪجهہ لکيو آهي، ان جا ضروري شعر هيٺ ڏجن ٿا. انهيءَ مذڪور کان وڌيڪ ڪتاب جي سلسلي ۾ پي ڪابہ معلومات هٿ ۾ ڪانہ آهي. مصنف پنهنجي دور متعلق چند شعر چئي لکيو آهي:

ازين دور ايام ناپايدار
سراسر زدي از دل اين خار خار

ڪ از شعر ريزم اساسي چنان
ڪ ناسي برآيد بگيتي ازان

بنظم، يڪي داستان شگرف
ڪنم روز ڪي چند، اوقات صرف

Gul Hayat Institute

پسند آمدم زینهم داوری
همین نظم "شه نامهٔ نادری"
پس از عهد شاهان صفوی نژاد
چو آن خسروِ ترکمانی نژاد
نکرده ز شاهان مالک رقاب
کسي پایِ نام آوري در رکاب
ستم بود کاثار آن شهریار
شود محو از صفحهٔ روزگار
سزاوار بود او بدین گیر و بست
که تحریر نامش کنم رنگ بست
شود از سخن نامِ شاهان بلند
شود دولت آبرو ارجمند

.....

بتکلیف خانِ ثریا جناب
خدیو سرافراز مالک رقاب
امیري که باشد در این انجمن
ز فیضش مرا ساز و برگ سخن

.....

سخن سنج خانِ عدالت شعار
که باشد بدولت خراسان مدار
چو از قدردانی، در این انجمن
شکوهش در آورد روی بمن
ز فرمایش آن سپهر هنر
نپوشید سر غرور اندیشم سر
چو از کارفرماست روی دلي
نماند براهِ خرد مشکلي

Gul Hayat Institute

چو زد قرعهٔ نظم این داستان
بنام من آن سرورِ راستان
در اقصائي ايران بنظم سخن
سرا يافت سمتاز ازين انجمن
.....

بفرمائش خان ترکی نسب
که شد نظم این داستان را سبب
بشاخ قلم، گلبن گفتگو
شگفت، از سحاب نم فیض او
بتحریر این داستان شگرف
اساسي بر افگندم از صوت و حرف
.....

بعرض یکي سال فرخنده فال
سرائیدم از راستي این مقال
همانا که ابیاتش اندر شمار
کم از هیفده تا به نود هزار
.....

"فردوسيؒ" جو دسر ڪندي چوي ٿو: هو ٽيهن سالن جي مدت ۾ ست هزار شعر جوڙي سگهيو ۽ هن پاڻ اهڙي نازڪ دور اندر، — جنهن ۾ ڪيئي انقلاب ۽ مختلف قسم جا فتنا ۽ فساد موجود آهن ۽ اطمينان ۽ يڪسوئي ڪنهن کي نصيب ڪانه آهي، — فقط چوڏهن مهينن جي مختصر عرصي اندر نوي هزار * شعر تصنيف ڪري ورتا.

---

* مذڪوره نسخي ۾ جملي ۱۵۳۸۲ شعر آهن.

Gul Hayat Institute

ازین پیش در معرض ماه و سال
سپهر ستمگر ندادم مجال
بدین ضابطم **چارده** ساه پیش
نکردم کنون صرف اوقات خویش

. . . . . .

الاهي چو این نامهٔ دل پذیر
رقم کردم از خامهٔ خورده گیر
بسي رنج بردم بکنج خیال
که این، اختر آمد برون از وبال
نم از گرم بازارِ لطف خویش
ز سر منزل شهرتش پایِ پیش
ازین نو نیاز بهار سخن
بنوعي بر آورد آن انجمن
که آویزهٔ گوش هر کس شود
کهن داستانها زیادش رود
بیا ساقي اي دیده روشن ز تو
بیا ساقي اي خانه گلشن ز تو
بشکرانه ام بخش جام نبید
که **تاریخ نادر** بپایان رسید
پس از الف و صد چونک هفتادودو
نوردید این خرگه چار تو
بماه ربیع **نخست** این مقال
بسر برد این کلک فرخنده فال(۱)

(۱) انهيء شعر تي کتاب ختم ٿئي ٿو . کتاب جي ابتدا هن شعر سان آهي :
جهان خیزد از جا برقص و سماع چو اختر از مهر در آرد شعاع (لذا)

Gul Hayat Institute

ستئين مذكور مان نم مصنف جو نالو معلوم ٿئي ٿو، ۽ نم ڏهيءَ اسير جو نالو ظاهر آهي، جنهن‌جي فرمائش تي "نادر نامه" تصنيف ٿيو. ايترو پتو پوي ٿو تم شاعر اها مثنوي هڪ ترڪي‌نسب اسير جي فرمائش تي لکي، جيڪو انهيءَ وقت خراسان جو حاڪم يا آستاندار هو. ڪتاب جو نالو "شهنامه نادري" يا "تاريخ نادر" رکيو ويو. چوڏهن سهين جي اندر نوي هزارن تي مشتمل اها مثنوي، ربيع الاول ١١٧٢ هم ۾ مڪمل ٿي: يعني نادرشاهم جي قتل (صبح، آچر، يارهين جمادي ثاني، ١١٦٠هم) کان پورا بارهن ورهيم پوءِ لکي ويئي، جنهن وقت نادرشاهم جا همعصر ۽ ساٿس گڏ رهندڙ امير، لشڪري، عهديدار ۽ ماڻهو موجود هئا، ۽ واقعات جا ڏسندڙ ۽ سندس دور جا عيني شاهد زنده هئا.

ڪتاب ۾ جملي ٢٩٨ صفحا آهن، ۽ هر صفحي تي ٢٦ سٽون آهن. ڪتاب جا پهريان چند ورق ڪٽل آهن. خاتمي ۾ ترقيمو ڪونہ آهي، جنهن مان ڪاتب جو نالو يا ڪتابت جو سال معلوم ٿئي. ڪتابت جي پچاڙيءَ ۾ هيٺين ست ڪتاب جي خط کان مختلف، بلڪ بد خط ۾ لکيل آهي:

— اين ڪتاب "نادر نامه"(١) از

محمد [اسد يا سليم] خان

---

(١) ڪتاب جي ڪنهن به بيت ۾ اهو نالو ڪونہ آيو آهي، فقط انهيءَ جاءِ تي ڪتاب لاءِ "نادر نامه" جو نالو ڪتب آندو ويو آهي. ڪتاب جي متن ۾ به نالا آيا آهن: "شهنامهٔ نادري" ۽ "تاريخ نادر."

"نادر نامه" جي عنوان سان، نادرشاهم جي احوال ۾، نظام‌الدين عشرت جي هڪ مثنوي آهي، جنهن جو هڪ نسخو پشاور جي پشتو اڪيڈميءَ ۾ موجود آهي، جنهن کي مصنف جي فرمائش تي، محمد علي ڪاتب،

(باقي حاشيو صفحو ١٧ تي)

Gul Hayat Institute

هينان پنج مهرون آهن ، جن مان تي دٽل ۽ پ ظاهر آهن.
چوڪور مهر تي عبارت آهي:

- الملک لا اِلٰه الا الله

الحق المبين غزنين ١١٨٣هـ .

بيءَ بيضوي مهر جو هي مضمون آهي:

ـ عبده غزنين ١١٩٢هـ .

۵ـ نامهٔ نغز

پنجين ضميمي م "نامهٔ نغز" مان نادرشاهه جي سنڌ م آمد متعلق اقتباس ڏنو ويو آهي.

مثنوي "نامهٔ نغز" ڪلهوڙن جي تاريخ م، باغ علي سنڌيءَ جي تصنيف (١١٥٥هـ) آهي، ۽ رڳو اهوئي هڪ سنڌي مصنف جو لکيل ماخذ آهي، جنهن م سنڌ تي نادر جي چڙهائيءَ جو نهايت مفصل ۽ چشم ديد احوال ڏنو ويو آهي. انهيءَ واقعي کان علاوه پ نادرشاهه متعلق منجهس تمام گهڻو مواد موجود آهي.

(بقيه صفحي ١٦ جو)

٢١- جمادي الاول، آچر ڏينهن، پهريءَ جو، ١١٦٩هـ م، نقل ڪري ورو ڪيو. مثنويءَ جا پهريان پ بيت آهن:

بنام شهنشاه اقليم بخش
ستائنده تخت و ديهيم بخش
ڪشائنده مشڪلات شهان
پناه سري سرڪشان جهان

خاتمو هن شعر تي ٿيو آهي:

غمت مايه عشرت من بود
ڪ آتش پ پروانه گلشن بود
الاهي ز آغاز و انجام من
سحر گاه عيدي ڪني روز من

سنڈ متعلق هن مثنويءَ م ڪوپ احوال ڪونه آهي.

Gul Hayat Institute

ڪتاب جو واحد نسخو سنڌ جي قومي ڪتبخاني(١) ۾ محفوظ آهي ، جنهن تان ورتل هڪ نقل سنڌي ادبي بورڊ جي ذخيري ۾ آهي(٢) .

فني لحاظ کان "نامه' نغز" ۾ کابه خوبي ڪانه آهي ، بلڪ سون سڪمن سان پريل آهي ــ شعر بي مزي ، جابجا غلط ، سڪتو ۽ ٻيا اکيچار شاعرانه عيب ــ ليکن مضمون جي لحاظ کان ڪتاب نهايت بيش قيمت آهي ، چاکاڻ ته ڪلهوڙن متعلق منجهس جيڪي ڪجهه سلي ٿو ، سو ٻيءَ ڪنهن به تاريخ يا ڪتاب ۾ موجود ڪونه آهي . سواد جي اهميت مثنويءَ ۾ آيل مضمونن جي هيٺينءَ فهرست سان معلوم ڪري سگهجي ٿي . فهرست ۾ عنوانن جي سامهون شعرن جو تعداد ڏنو ويو آهي ، جيئن معلوم ٿئي ته هر مضمون جو ڪيترن شعرن ۾ احاطو ڪيو ويو آهي .

- [آغاز] ٨٨
- صفت بادشاهان پيشينه ١١٠
- داستان در بيان سرفرازگی خدايارخان و کيفيت فرزندان او ١٠
- در تعريف مسجد جامع خدايارخان که در شهر بنا کرد ١١
- در تعريف شهر خداباد که خدايارخان در انجا نشسته بود و صفت باغات او ١٣

Gul Hayat Institute

(١) اهو ڪتاب مرحوم عثمان علي انصاريءَ سرڪاري طرح "سنڌي ادبي بورڊ" لاءِ خريد ڪيو هو ، ليڪن معلوم نه آهي ته مرحوم انهيءَ جي بجاءِ "سنڌ لائبريريءَ" ڪي ڇو ڏنو .

(٢) اصلي نسخي جي ڪتابت ٥- جمادي آلاخر ١١٦٦هـ (١٩- اپريل ، ١٧٥٣ع) جو ، ملا الهه بخش فاروقيءَ جي فرمائش تي ، محمد شريف فاروقي مڪمل ڪئي . "سنڌي ادبي بورڊ" انهيءَ نسخي تان ، ١٩٥٣ع ۾ ، مولوي اعجازالحق قدوسيءَ کان پنهنجي ڪتبخاني لاءِ نقل تيار ڪرايو .

- صورت شکار گاه و شکار کهندهارکه خدایارخان سیر و شکار کرده بود ۶۴
- آمدن فریاد خواه از جور و ستم مدهو داؤدپوتره و مشورت کردن با او ۳۴
- لشکرکشیدن بهاره فقیر نامدار برجنگ‌مدهو داؤدپوتره ۵۰
- خبر رسیدن به خدایارخان از کشته شدن خیره فقیر از دست مدهو داؤدپوتره ۳۱
- سپه ساز کردن خدایارخان به جانب دبلی که درانجا داؤدپوتره جمع شده بود ۱۹۶
- بر صلح آمدن سمهبه و عزت خان داؤدپوتره خوانین همراه شاه نوبهار نزد خدایار خان و آمدن چراغ شاه و سید عبدالقادر و بخشیدن خدایارخان گناه ایشان ۲۲
- کیفیت عبدالله خان براهوی که ڈیره حاجی خان غارت کرده بود ۵۰
- لشکر کشیدن عبدالله خان براهوی همراه شاه محمد بلوچ به جانب ڈیره حاجی خان ۵۷
- لشکر کشیدن باز عبدالله خان براهوی به جانب سیوی برجنگ مراد فقیر ۵۷
- آمدن هردو لشکر درمیدان جنگ و کشته شدن عبدالله خان از دست بهاره فقیر ۲۵۱
- در ذکر کتاب که کدام موسم شروع کردم ۱۲
- شروع کردن داستان دیگر بابت سردار قندهار بنام محمودشاه ۱۶
- بشارت یافتن در خواب محمود شاه والی ملک قندهار در باب فتح یافتن ایران ۹۲
- بشارت محمود شاه افغان والی ملک قندهار بر تخت نشستن درملک ایران ۴۱

Gul Hayat Institute

- آمدن شاه اشرف در خاران و ملاقات کردن با پریزبان و کیفیت او ۳۹
- آشکارا شدن نادرشاه در اردبیل و قوت ظاهر شدن و طلب کردن شاه عباس را ۶۹
- بر تخت نشستن نادرشاه در اصفهان و کیفیت پرسیدن در موبدان و سپه ساز کردن به سمت قندهار ۵۴
- شبخون کردن حسین خان والی قندهار در لشکر نادرشاه و فتح کردن نادرشاه به طرف ابراهیم خان ۸۱
- عزیمت نادرشاه به جانب هندوستان و کیفیت راه از حسین خان استفسار کردن ۱۵۶
- رای زدن نادرشاه با امرایان در باب عزیمت ملک هندوستان و صلاح دادن او ۱۹
- نامه نوشتن نادرشاه والی ملک ایران به جانب محمد شاه والی هندوستان همراه محمدخان ترکان براه بهکر و جواب دادن شاه هندوستان به دشوارگی ۵۳
- رسیدن محمدخان از نادرشاه نزد محمدشاه والی هندوستان و جواب دادن او ۹۸
- سپه ساز کردن نادرشاه والی ایران از قندهار بجانب هندوستان براه کابل ۲۹
- لشکر کشیدن نادرشاه به جانب هندوستان و جنگ ناصرخان و زنده گرفتن او ۷۰
- لشکر کشیدن عقب بهادرخان از آمدن نادرشاه ۲
- بزم آراستن نادرشاه نزدیک شهر کرمان و سپه ساز کردن محمد شاه والی ملک هندوستان ۲۰

Gul Hayat Institute

- رای زدن محمدشاه بہ امرایان خود و جواب دادن او و سپہ ساز کردن خان دوران برجنگ ۱۶
- سپہ ساز کردن خان‌دوران برجنگ نادرشاه والی ملک ایران و سالوس کردن امرایان هند ۳۷
- سرفراز کردن محمد شاه خان‌دوران و بخشش کردن خزانہ و جواهر وغیره ۳۷
- صف آراستن نادرشاه و خان دوران در میدان جنگ ۶۰
- رزم نادرشاه والی ملک ایران امیر سلطان شاه دهلی ۱۶۸
- رزم شیر خان ایرانی با خان‌دوران و کشتہ شدن او از دست خان‌دوران ۴۱۷
- جنگ مظفرعلی برادر خان‌دوران بہ امیر قلی‌خان برادر زادۂ نادر شاه و کشتہ شدن مظفر علی خان از دست قلی خان کہ بعد ازان عادل شاه شد ۱۴۴
- فرو رفتن آفتاب در مغرب و برآمدن برونِ لشکر از میدان جنگ بہ سوی خوابگاه و زاری کردن نادرشاه بدرگاهِ تعالیٰ کہ مارا کنی فیروز در جنگ ۲۹
- آمد خان دوران بہ سوی خوابگاه از میدان جنگ و فریب کردن نظام‌الملک و قمرالدین خان و آتش دادن توپ‌خانہ را و کشتہ شدن خانِ دوران از آتش ۶۱
- آمدن نادرشاه والی ملک ایران و محمد شاه دهلوی و جنگ‌ــ تیار شدن سعدالله خان داروغہ توپ خانہ و فولادخان کوتوال و شنیدن خبر و باز پشیمان شدن او ۴۹
- طلب کردن نادرشاه از محمد شاه والی هندوستان خزانہ و جواهر و متاع شاهانہ وگزیدن نادرشاه اشیاء وغیره و بدست کردن جواهر وغیره ۵۱

Gul Hayat Institute

- نامه نوشتن نادرشاه والی ایران بجانب فرزند خود بسمت سپاهان در باب فتح و فیروزی یافتن ملک هندوستان و فرستادن خزانه و جواهر ۸۷
- فرستادن نادرشاه چاپر بجانب محمد خان بنگش بجانب بنگاله و جواب دادن او درگذر کردن ۲۷
- گرفتار کردن نادرشاه محمد شاه را و بند کردن امرایان هندوستان را ۱۱
- عزیمت نادرشاه بم جانب سالار سنده و کیفیت پرسیدن از میر متاره وکیل نورمحمد عباسی والی ملک سنده ۶۲
- خبر رسیدن به خدایارخان از آمدن میر متاره و محمدعلی بیگ سلطان بم وکیل نادرشاه به نزدیک دریا و پیشوا آمدن خدایارخان والی سنده ۳۰
- مجلس آراستن خدایارخان والی سنده با نامداران و طلب کردن محمد علی بیگ سلطان بم را کم وکیل نادرشاه بود و جواب دادن او را ۸۷
- دژ کشیدن نادرشاه در مکان اتک به سمت خدایارخان سالار سنده و پرسیدن کیفیت لشکر وغیره از محمدعلی سلطان بم ۷۳
- فرستادن خدایارخان غلام شاه پسر خود را به طریق ایلچی بم سمت نادرشاه به همراه میر متارا ۲۶
- رسیدن غلام شاه و میر متارا نزد نادرشاه و کیفیت گفتن او و جواب دادن شاه ۶۳
- رزم ساچهیان ـ کم از لشکر خدایارخان پس مانده بود ـ با نادرشاه نزدیک شهداد پور ۳۰
- رزم سهیری کم از لشکر خدایارخان پس‌مانده بود در دالی با لشکر نادرشاه والی ملک ایران ۱۶

Gul Hayat Institute

134229

- داستان گفتن نادرشاه غلام شاه را بسمت پدر خود و جواب دادن او و رفتن باهو خان ۵۵
- آمدن خدایارخان نزد نادرشاه و عذر خواهی نمودن از خود و عفو کردن شاه او را ۳۸
- عزیمت نادرشاه بجانب لارکانه از سکان عمرکوت و همراه آوردن خداریارخان و سرفراز کردن او را در ملک‌سنده ۴۴
- رفتن محمد مراد یاب خان به همراه نادرشاه و غلام‌شاه برادر او بجانب خراسان ۷۸
- عزیمت نادرشاه به جانب ملک ایران براه سیوی و قندهار همراه محمد مرادیاب خان و غلام شاه برادر او ۴۳
- بیان کردن صورت مرگ نادرشاه ۱۳۴
- تاریخ وفات نادرشاه والی ملک ایران و احوال او ۳۱
- [حمد و آغاز داستان دیگر] ۱۲
- [داستان جنگ با کانجی] ۲۲
- گریختن تاجن قوم سندره از ملک خدایارخان بجانب کانجی ۳۲
- فرستادن خداریارخان میر شاهو را به طریق ایلچی به جانب کانجی و جواب دادن او را ۳۸
- آمدن میر شاه نزد کانجی و گفتگو کردن با خودها و جواب دادن او را ۲۸
- بازآمدن میر شاهو نزد خدایارخان و رسانیدن حقیقت کانجی ۱۰
- لشکر آراستن خدایارخان بر جنگ کانجی که در سرحد ما چهیان بود ۴۵
- خبر رسیدن کانجی را از آمدن لشکر خدایارخان ۴۰
- مشورت کردن خدایارخان با نامداران خود و کندیدن حفره ۸۹

Gul Hayat Institute

- کیفیت تاجن نام قوم مندره و رزم با مسو سامتیم ۵۶
- عزیمت خدایارخان به جانب خداباد به فتح و فیروزی و بند کردن کانجی را ۱۲۴
- نامم نوشتن خدایارخان بجانب بهاره نامدار در باب خشم کردن بر تاجن قوم مندره ۵۷
- در بوقلمونیٔ آسمان ۱۲
- در وفات نادرشاه می فرماید ۲۴۰
- مصاف کردن خدایارخان به کانجی کافر و فیروزی یافتن براو ۷۶

- [حمد] ۱۲
- درخوش کردن ضمیر منیر خوه می فرماید ۲۳
- لشکر کشیدن شاه افغان به جانب هندوستان براه غزنی و کابل ۵۹
- نامم نوشتن شاه احمد افغان به جانب شاه هندوستان و کیفیت فلوری و درخواست کردن زر ۶۱
- نامم رسیدن نزد شاه دهلوی و جواب دادن از مال و زر و لشکر کشیدن احمد شاه افغان شهزاده ۵۰
- طلب کردن پسر خود را شاه دهلی و گفتگو کردن باخود و سرفراز کردن پسر خودرا برجنگ احمدشاه‌خان افغان ۳۱
- گفتگو کردن شاه دهلی به شهزاده خود و جواب دادن شهزاده پدر را از جنگ ۵۳
- جنگ اول سپه ساز کردن اورنگ شاه برجنگ احمدشاه افغان ۹۵
- رزم دویم شاهزاده اورنگ‌شاه با احمد شاه افغان والی قندهار ۳۱۸

Gul Hayat Institute

● جنگ سیوم : کشتم شدن قمرالدین وزیر و گریختن آسیر رنگ خواجم و شکست خوردن لشکر احمدشاه افغان از دست میر منور علی ۶۱

● بر جنگ آمدن منورعلی خان پسر قمرالدین وزیر و شکست دادن بم لشکر افغان ۲۳۷

● بر تخت نشستن پدر شاهزاده والاگهر و بر آراستن ماک بم عدل ۱۲

● آمدن شاه احمد افغان در کابل و باز آراستن لشکر سوی هند و گفتگو کردن با منورعلی ۲۱

● خبر رسیدن شاه دهلي را از آمدن احمد شاه افغان و نام نوشتن سوی منورعلی و لاهور ۲۳

● لشکر کشیدن منورعلی خان بمعم ناصر علی برجنگ افغان و خبر رسیدن شاه افغان و کشیدن فوج او همراه مخلص خان کوری و گریختن سپاه هند ۲۷

● فرستادن ایلچی شاه افغان بم جانب منورعلی خان برای جنگ قمرالدین خان وزیر ۱۹۷

● فرستادن خدایارخان بهائی خان کلهوڑه را بطریق ایلچی بم جانب احمد شاه افغان ۱۳۸

●

مثنوي٤ م شعرن جو مجموعي تعداد ۶۲۷۳ آهي ، ۽ آغاز هن شعر سان ٿئي ٿو :

خدا يا توئي آفرينده جان

تو دانندهٔ آشکار و نهان

Gul Hayat Institute

ز تو شادماني ز تو غم بود
ز تو برفزوني ز تو کم بود

خاتمي جا هي ۾ شعر آهن :

زمين را ز اسپان زنم در ستوه
ز سم ستوران درم دشت و کوه
عنان سپه، گر به ايران کنم
بلشکر زمين کوه ويران کنم

مثنويءَ جي تکميل ۾ مصنف کي ٿي ورهيه لڳا. ١١٥٥ھ ۾ هن اگرچ ڪتاب مڪمل ڪيو، ليڪن چند سالن بعد تائين به ڪن واقعن جا منجهس اضافا ڪندو رهيو.

مثنويءَ ۾ نادرشاهه متعلق گهڻو ئي احوال ڏنو ويو آهي، جهڙيءَ طرح مثنيءَ فهرست مان معلوم ٿيندو، ليڪن ضميمي ۾ فقط اهو اقتباس شامل ڪيو ويو، جنهن جو تعلق سنڌ تي نادرشاهه جي ڪاهه سان آهي.

٦ــ تبصرة الناظرين

سيد مير محمد، علامه ميرعبدالجليل بلگراميءَ جو فرزند هو. پٽس ڏاڏن طرفان سنڌ ۾ سال ١١١٢ھ ڪان ١١٢٦ھ تائين وقايع نويس ٿي رهيو، ۽ پيءُ ڪان پوءِ ڪجهه سال سيد محمد پاڻ سانگي عهدي تي فائز رهيو. ڪلهوڙن سان ٻنهي پيءُ - پٽن جو گهاتو رسيو هو.

"تبصرة الناظرين"، جنهن مان هن ڪتاب ۾ اقتباس ڏنو ويو آهي، سيد محمد جي تصنيف آهي. انهيءَ ڪتاب جو وڏو حصو سنڌ ۾ لکيو ويو. ڪتاب هڪ قسم جو روزنامچو آهي، جنهن ۾ سنه ١١٠١ھ کان سنه ١١٨٥ھ تائين جا ذاتي خواهه اهم ملڪي

واقعا ۽ مختلف حادثا سال وار ترتيب سان لکيا ويا آهن. معلومات جي لحاظ کان ڪتاب قيمتي ۽ نهايت ئي اهم اطلاعن جو ذخيرو آهي.

ضميمي ڇهين ۾ ، سال ١١١٧هـ کان وٺي سنہ ١١٥٦هـ تائين، فقط ڪلهوڙن سان تعلق رکندڙ واقعن کي مصنف جي قائم ڪيل ترتيب سان ڏيئي رهيا آهيون.

پڙهندڙ ڏسندا تہ پارهين صدي۽ جي پهرئين اڌ اندر، سنڌ ۾ ٿيل بعض نهايت ئي اهم واقعا، پهريون دفعو هن ڪتاب جي ذريعي اسان جي سامهون آيا آهن، ۽ ڪيترن ئي واقعن جو نئون رخ، بلڪ سڄو ڇڪو تفصيل اسان کي معلوم ٿئي ٿو. ڪن واقعن جون صحيح تاريخون پڻ هن ڪتاب جي طفيل ملیون آهن. ساڳيءَ ريت، نادر شاه متعلق به نئون مواد ملیو آهي؛ خاص طرح سندس ڪارندن سنڌ ۾ رهي جيڪي ڪارناما ڪيا، انهن جو اهڙو واضح نقشو ڏنو ويو آهي جو ان کي پڙهندي ، هڪ طرف تہ لونۂ لونۂ ڪانڊارجيو ٿي‌وڃي، ۽ ٻئي طرف وري بدقسمت سنڌ جي سخت جانيءَ مٿان اڇرج ٻيو اڇي تہ سنڌي قوم ڪهڙي نہ مضبوط، سنگين، بهادر ۽ ڪنبير آهي، جو اهڙن طوفانن ۽ قيامتي ماجرائن مان پار پئجي ٻہ، نہ فقط اڄ تائين پنهنجي۽ جاءِ تي جيئن جو تيئن قائم ۽ دائم رهي آهي، بلڪ مستقبل جي مصيبتن لاءِ منهن ڏيڻ لاءِ پڻ همه وقت تيار ۽ تنومند رهي ٿي. مثلا، نادر جي وڃڻ بعد هتي ڇڏيل سندس لشڪرن ڇا ڪيو، ان جو هڪ نقشو ملاحظہ ٿئي:

"—چون مغولان در سند استقامت کرفتند، جور و اذيت و ظلم و بليت بر شهري و لشکري بنياد نهادند.

Gul Hayat Institute

هر جا اسپي خوب مي شنيدند ، چند کس در خانم رسيدي ــ کہ ناموس او دران جاست ــ در مي آمدند، و اسپ از انجا برمياوردند و متصرف ميشدند . آن بيچاره را يارائي آن نہ کہ بہ ايشان دمِ مقاومت تواند زد. و هم چنين شمشيري يا پارچہ خوب و يا شالي کہ کسي نيکو داشتي بزور ميگرفتند."(١)

کتاب ۾ سنڌ سان متعلق ٻيا بہ گهڻي ئي دلچسپ واقعا آيل آهن، ليکن هتي فقط انهن واقعن تائين ضميمي کي محدود کيو اٿئون، جن جو تعلق اسان جي پيش نظر موضوع سان آهي.

٧ــ شيخ رحمت الله جو خط

شيخ رحمت‌الله ميان عبدالنبيءَ (٩٠-١١٩٦هـ) جي فرزند، ميان محمد عارف جو خانِ سامان هو. جڏهن خاندان جي بساط آلٽي ءِ قسمت ڦيٽي ، تڏهن شيخ رحمت الله، سنڌ مان نڪري، جوڌپور جي مهاراجا وٽ وڃي منشي ٿيو.

اهو خط هُن ميرزا علي بخت بهادر، محمد ظهيرالدين، "اظفري" گورگانيءَ ڏانهن جوڌپور مان لکيو آهي. ميرزا موصوف شاهہ عالم بادشاهہ دهليءَ جو هم‌جد ءِ عالمگير جي پوٽي ءَ عفت آرا بيگم جو ڏهٽو هو. سنہ ١١٧٢هـ ۾ دهليءَ جي قلعي ۾ پيدا ٿيو ، ۽ ٽيهہ سال لال قلعي جي سلطاني قيد ۾ رهڻ بعد، اتان چوريءَ فرار ٿي ، مدراس پهتو ، جتي ، سنہ ١٢٣٤هـ ۾ ، زندگيءَ جي جنجال مان رهائي حاصل ڪري ، وڃي ابد تائين آرامي ٿيو.

---

(١) ڏسو صفحو ١٥٤ .

مرحوم اهو ڪتاب فارسيءَ ۾ لکيو آهي ، جنهن جا خطي نسخا لنڊن ۽ مدراس ۾ آهن. راقم الحروف جي سامهون ان جو اردو ترجمو آهي(١)، جنهن تان خط جو سنڌي ترجمو هتي ڏنو وڃي ٿو.

- انهيءَ خط ۾ افاديت فقط اها آهي جو ڪلهوڙا دور جي هڪ عالم جو لکيل آهي.

٨ــ اقتباس از ماثرالامراء

صمصام الدوله شاهنواز خان، "ماثرالامرا" جي پهرئين جلد ۾، ميان صاحب ۽ سندس خاندان جو احوال لکيو آهي. هن آخري ضميمي اندر اسين اهو اقتباس ڏيئي رهيا آهيون.

"ماثرالامرا" اگرچ ڇپيل آهي، ليڪن ان لڀ آهي ، ۽ ان جو دستياب ٿيڻ محال آهي. انهيءَ ڪري مد نظر ته، منجهس آيل مواد هتي ڏيئي رهيا آهيون، جيئن ڪلهوڙن جي تاريخ سان دلچسپي رکندڙ بزرگ ڪولا جي زحمت کان بچي پون (٠).

وڌيڪ تاريخي مواد

ڪلهوڙن جي تاريخي مواد جو هي ڀهرئون مجموعو سمجهڻ ڪپي، ليڪن انهيءَ عهد متعلق اڃا ڪيترا اهم ماخذ منتشر آهن، جن مان ڪي دستياب ٿيا آهن ۽ ڪن جو اڃا ڳالهڻ ٻڌو پئجي ڪونہ سگهيو آهي.

مهيا ٿيل ڪتابن مان هيٺيان ڪتاب نوري توجهہ جي لائق

(١) "واقعات اظفري"، اردو ترجمو، مطبوعہ دانشگاه مدراس، ١٩٣٧ ع.
(٢) "ماثرالامرا" جو اهو اقتباس حضرت مهدي جونپوريءَ جي تاريخ، "تواريخ الاخيار" (مصنفہ سيد عيسيٰ مهدوي، حيدرآباد د ڪن) ۾ ڏنو ويو آهي.

آهن، اميد آهي تہ سنڌي ادبي بورد انهن جي اشاعت لاءِ ضرور اهتمام ڪندو.

(١) قصيدهٔ بمدح عبدالنبي

امير علي شاهم " شائق " ان جو مصنف آهي. منجهس ميان عبدالنبي ءَ جي دور متعلق اهم معلومات موجود آهي.

(٢) نامهٔ نغز

باغ علي " فائق " جي مثنوي، جنهن جو اقتباس هن ڪتاب جي ضميمي نمبر ٥ ۾ ڏنو ويو آهي (١).

(٣) گلدستهٔ نورس بهار

از منشي عبدالرؤف سيوستاني. ڪلهوڙن جي سرڪاري خطن جو نهايت اهم مجموعو، جنهن ۾ ڪي ڪلهوڙن جي خاص منشيءَ ميان عبدالرؤف گڏ ڪيو.

(٤) گلدستهٔ هميشہ بهار

ڪلهوڙن جي خطن جو هيءُ پيو نادر مجموعو، ساڳئي ميان عبدالرؤف جو گڏ ڪيل آهي.

(٥) انشائ عطارد

از شيوڪ رام " عطارد ". هن مجموعي ۾ ميان غلام شاهہ، ميان سرفراز ءِ ميربجار جي دور جا اهم ءِ نهايت قيمتي خط آهن.

(٦) آسناد ءِ فرامين

ڪلهوڙن جي جاري ڪيل پروانن، ءِ سندن فرمانن جي جمع آوري ءِ تصويرن ءِ وضاحتي حاشين سان انهن جي اشاعت.

---

(١) غير ضروري اشعار ڇڏي، تاريخي لحاظ سان مطلب جي شعرن جو انتخاب شايع ڪرڻ ڪپي.

شڪر گذاري

پنهنجي معروضات کي آڇ ختم ڪريان، تنهن کان اڳ گهران ٿو تہ شڪرگذاريءَ جي فرض کان پاڻ کي سبڪدوش ڪريان.

انهيءَ سلسلي ۾ ، سڀ کان پهرين آڇ پنهنجي برادر بزرگ پير علي محمد راشديءَ جي سپاسگذاري ڪريان ٿو. "منشورالوصيت" جي هن نسخي خواهہ ان جي تاريخي اهميت کي ، اڄ کان ٣٢ ورهيہ اڳ ، هن ئي محسوس ڪيو ، ۽ سندس ئي تيار ڪيل نسخي تان راقم الحروف استفادو ڪري هيءُ متن تيار ڪيو.

جناب آغا بدرالدين خان دراني جو بہ آڇ احسانمند آهيان ، جنهن صاحب حضرت مولانا محمد ابراهيم ڪڙهي ياسينيءَ وٽان "وصيت" جو پيو نسخو مهيا ڪري ڏنو ، جنهنڪري متن جي تصحيح ۾ سون کي وڏي آساني ٿي پيئي.

پنهنجي همڪار ، مولانا اعجازالحق قدوسيءَ جو بہ ٿورائتو آهيان ، جنهن جي رفاقت ۽ مدد سنهنجي گهڻي زحمت گهٽائي ڇڏي.

Gul Hayat Institute

خاتمهٔ ڪلام

هن مجموعي پيش ڪرڻ مان راقم الحروف جي مراد هيءَ آهي تہ هتان جا باشندا پنهنجيءَ تاريخ مان واقف ٿين؛ تاريخ جي گذريل دورن ۾ جيڪي بلنديون ۽ پستيون سنڌن سامهون آيون آهن ، انهن جي اسبابن جي ڳولا ڪن ؛ ۽ انهيءَ ڏان زياده هي تہ تاريخ ۾ جيڪي سنڌن دوست رهيا آهن ، انهن جي

ڪين ڇڳيءَ پر سڌ پوي ، ۽ ماضيءَ ۾ جيڪي سندن دشمن ۽ ويري رهيا آهن، انهن کي هو اڪ ۾ رکن— جيئن مستقبل جي حادثن ۽ نقصانن کان پاڻ بچائي سگهن . تاريخ هميشہ پاڻ کي دهرائيندي آهي : تاريخ جو اهوئي دستور آهي ، ۽ زماني جي اهائي چال رهي آهي.

سون کي يقين آهي تہ منهنجي اها اميد ضرور پوري ٿيندي ۽ جيڪا محنت سون ڪئي آهي ، اها ضرور ثاب پوندي !

جمشيد روڊ، ڪراچي — حسام الدين راشدي

۵- مئي، ۱۹۶۴ع

Gul Hayat Institute

ماٰخذ

(فهرست کتبی که مورد استفاده قرار گرفته است)

۱- منشور الوصیت	خطي	کتب‌خانه مولانامحمدابراهیم	
۲- تحفه" الکرام	میر علي شیر قانع	خطي کتب خانه راقم‌الحروف	
۳- تبصره" الناظرین	سید محمدبلگرامی	„	„
۴- مجموعه مکتوبات	جان‌محمد سیوستانی	„	کتب خانه دانشگاه سنڌ
۵- دیوان میر عظیم	میر عظیم‌الدین تتوي	„	„ راقم الحروف
۶- دیوان محسن	محسن تتوي	„	„ „
۷- تاریخ کلهوڑا دوجلد	مولانا غلام رسول‌مهر	مطبوعه سنڌي ادبي بورد	
۸- مقالات الشعرا	میرعلي‌شیرقانع تتوي	„	„
۹- قصیده بمدح عبدالنبي	شائق	خطي‌ملک مولانا محمدابراهیم	
۱۰- نامهٔ نغز	باغ علی	„ „	سنڌي ادبي بورد
۱۱- انشایٔ عطارد	شیوکرام عطارد	„ „	راقم الحروف
۱۲- هیر و رانجهه	„	„ „	„ آغا بدرالدین درانی
۱۳- فتح نامهٔ سند	میر عظیم‌الدین تتوی	„	„ راقم الحروف
۱۴- یاد داشتهایٔ	دیوان گدو مل	مطبوعه	
۱۵- سنڌی هندن جي تاریخ	دو جلد (سندهی)		„
۱۶- ماثرالامراجلداول‌ودویم	شهنواز خان		„ ایشیاٹک سوسائٹي بنگال
۱۷- گلدستهٔ نورس بهار			خطی ملک راقم الحروف
۱۸- تاریخ محمدي	مرتبهٔ مولانا عرشی	طبع علي‌گڑه ۱۹۶۰	
۱۹- واقعات اظفری	مرتبه محمدی	طبع مدراس ۱۹۳۷ع	
۲۰- مقالات درباهٔ شاه‌عنایت‌صوفی‌نوشته راقم‌الحروف مجله نئی زندگی دراچی			
۲۱- سفرنامهٔ انندرام‌مخلص		مطبوعه رامپور	
۲۲- مکاتیب مخلص	کتابت ۱۲۴۹ هـ	خطی ملک راقم الحروف	
۲۳- شجرهٔ آصفیه		مطبوعه حیدر آباد (هند)	

Gul Hayat Institute

۲۴- اورنٹیل کالج میگزن — مولانا محمد شفیع مرحوم لاهور — مطبوعہ

۲۵- سیر المتاخرین — طبا طبائی — مطبوعہ

۲۶- شهنامۂ نادری یا نادرنامہ ؟ — خطی ملک موزۂ ملی کراچی

۲۷- ماثر الکرام — غلام علي آزاد — مطبوعہ

۲۸- سرو آزاد — " — "

۲۹- مرقع دهلی — سید احمد — مطبوعہ دهلی

۳۰- جهانکشای نادری — میرزا مهدی — طبع مبارک علی لاهور ۱۹۲۱

۳۱- جهانکشای نادری — مرتبۂ سید عبداللہ انور طبع انجمن آثار ملی تهران ۱۳۴۱ ش

۳۲- جهانکشاي نادری — مرتبۂ ملا عباس علی کتب فروش طبع سنہ ۱۲۹۷ ھ

۳۳- درۂ نادره — میرزا مهدی — مطبع حیدری بمبئی ۱۲۹۳ ھ

۳۴- " " — مرتبہ دکتر جعفر شهیدی — طبع انجمن آثار ملی طهران ۱۳۴۱ ش

۳۵- وقایع نادری (اردو) — مولوی معصوم علی محشر — نولکشور لکهنو

۳۶- حملۂ نادری " — مولوی احمد الدین — رهبر پریس مرادآباد ۱۸۹۴ع
مرادآبادی

۳۷- در رکاب نادرشاه — سفر نامه عبدالکریم طهران ۱۳۲۲ ش

۳۸- تاریخ نادرشاه — ترجمه فارسی تاریخ فریزر — ایران ۱۳۲۱ ش

۳۹- نادرشاه پسر شمشیر — نورالله لارودی — طهران ۱۳۱۹ ش

۴۰- شهنامه نادری — محمد علی طوسی — طبع انجمن آثار ملی طهران ۱۳۳۹ ش
باهتمام احمد سهیلی

۴۱- نادرشاه از نظر خاورشناسان — دکتر رضازاده شفق — " " " ۱۳۳۹ ش

۴۲- نبردهای بزرگ نادرشاه — غلام حسین مقتدر — " " " ۱۳۳۹ ش

۴۳- نادر نامه — محمد حسین قدوسي — " " " خراسان ۱۳۳۹ ش

۴۴- نادر فاتح دهلی — صنعتی زاده کرماني — طهران - ابن سینا ۱۳۴۰ ش

۴۵- NadirShah — Lockhart — London 1938

Gul Hayat Institute

نادرشاه ايراني

عباس قدسار

مقبره میان یار محمد

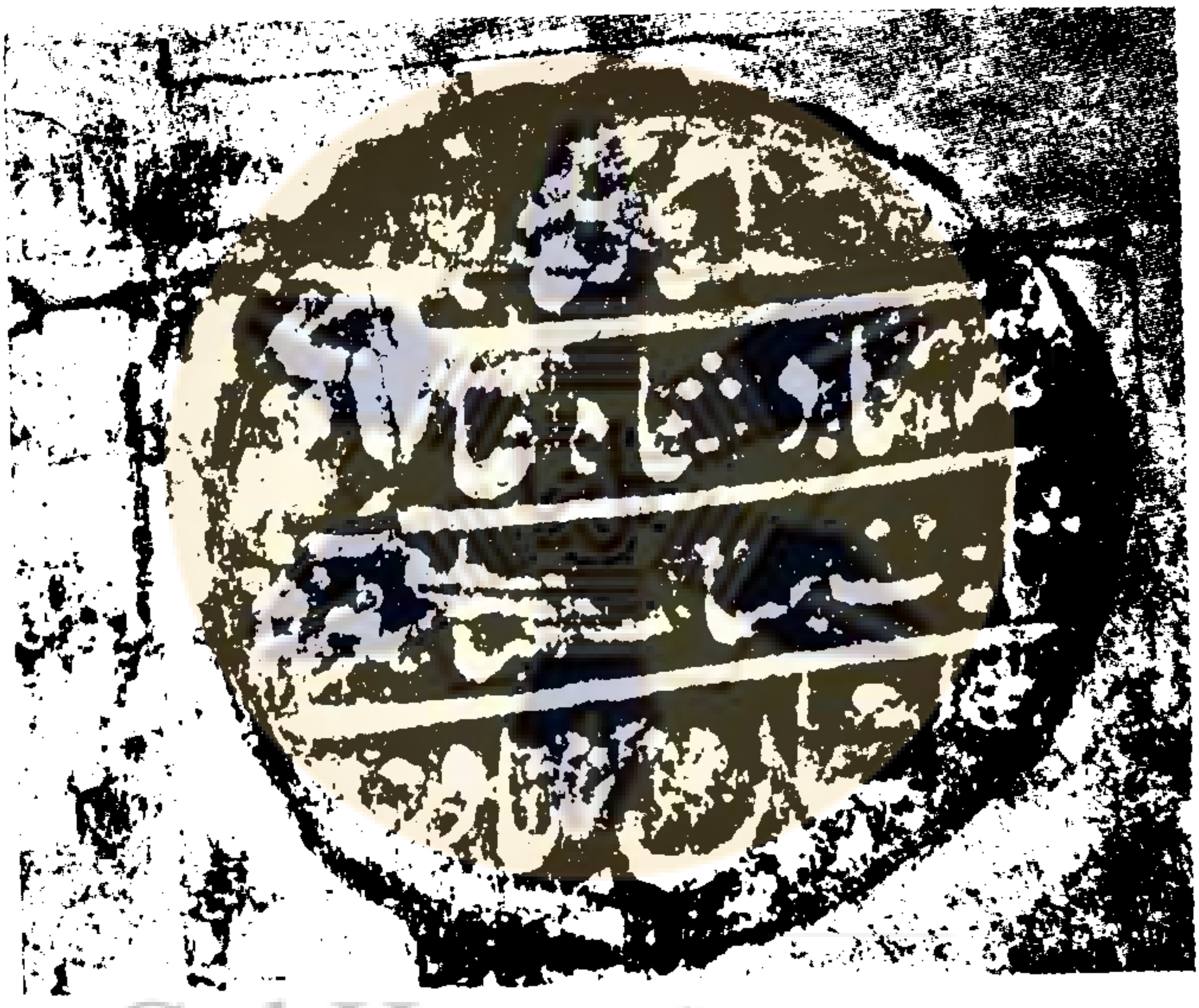

مہر میاں نور محمد کلہوڑہ

Gul Hayat Institute

Institute

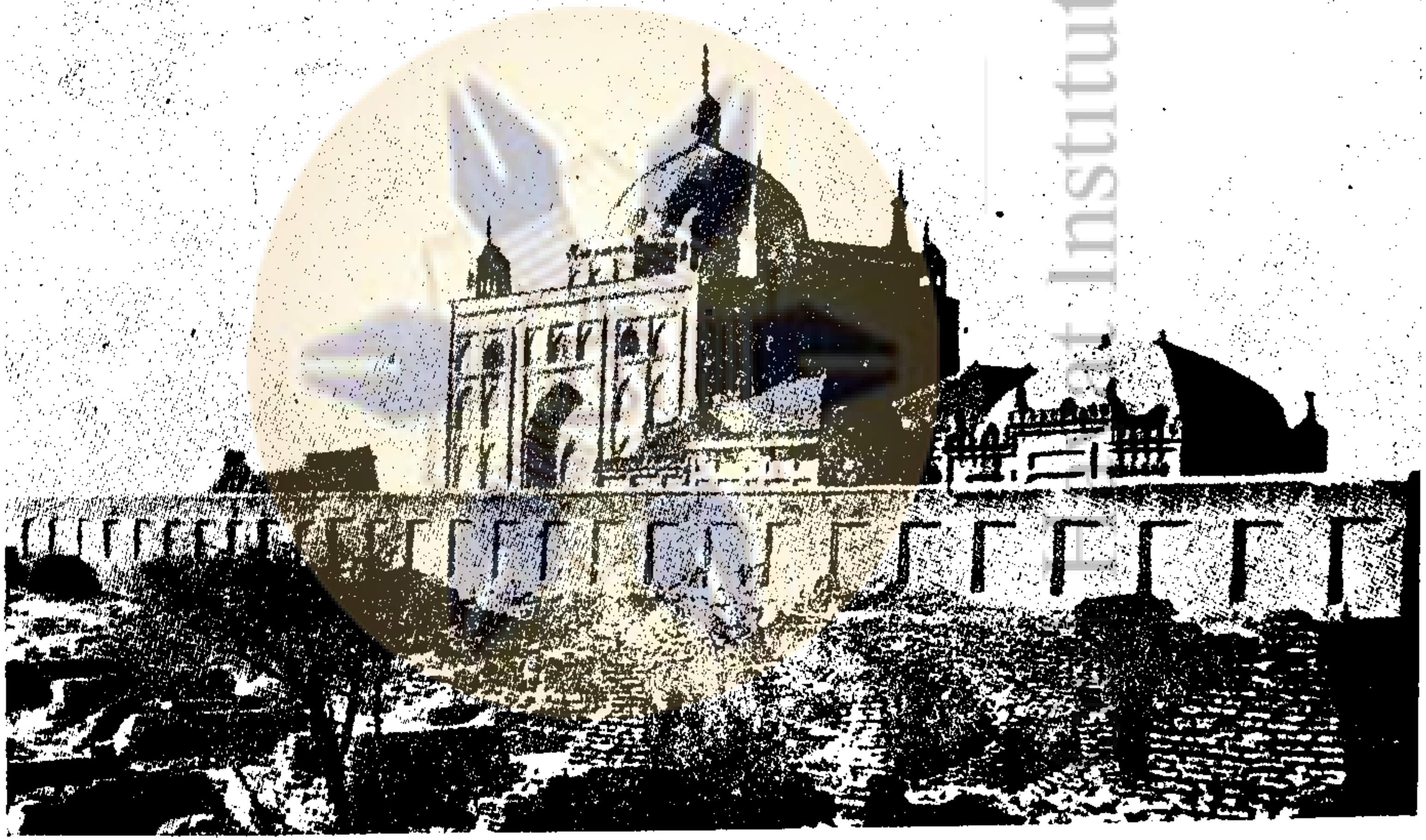

مقبره میان نورمحمد

بسم الله الرحمن الرحيم ○

رَبِّ يَسِّرْ وَ تَمِّمْ بِالْخَيْرِ

حمدو ثنا مر خالقي راسزد، كم رب السموات و الارض است. و الصلواة و السلام مر سيدي را سزد، كم سرور كائنات و مفخر موجودات است، و بر آل و اصحاب وي.

و پس ازان بر احباء و اصدقاء معلوم باشد كم: اين مذنب بي بضاعت و بي طاعت را، چند خيالها از سبب محبتهائی پدري و فرزندي، بخاطر گذشت كم، عمر عزيز بسر (۱) رسيد و علامتهاء قيامت روز بروز نمودار و زمانهٔ آخر! پس بايد كم، به برخورداران كامگاران، نشيب و فراز زمانه را گفته شود كم آگاه بوده، دل از دنياء دون اندكی سرد كنند، و متوجهم بدرگاه الهي شوند. اگرچه خود عمل نكرده و ليكن بموجب فرمودهٔ رسول مقبول عليه‌الصلواة و السلام ــ اَلدِّيْنُ نَصِيْحَةٌ ــ عمل نموده، از جهت خير خواهی چند كلمهٔ نصيحت بمعرض بيان ميآرد. اگرچه همكی موقوف بتوفيق و خواهش ايزدی است ــ ع:-

تا دوست كرا خواهد و ميلش بكم باشد!

---

(۱) ك- بمصر

(۱) عبادات

کامگاران من! همه وقت و همه حال، نیازمند بدرگاه بي نیاز باید بود، و بیداری(۱) نیم شب عادت کنند کم: ع

دعای نیم شبت دفع صد بلا بکند!

و هر گاه کم خالق الخلق جل شانه آگاه باشد، پس مخلوق را خواب نباید. و اگر حسب(۲) بشریت خواب کند باندازه، و خواب قیلوله مسنون است. و از یاد حق هیچ وقت غافل نباشد کم، در قران مجید و فرقان حمید فرموده، قوله:-

مَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا

پس برآن عمل باید نمود. چنانچه نقل است:- عورتي دو سبوچهٔ آب بر سر میدارد، و در راه میرود، اگر کسي باو سخن میکند جواب میدهد، لکن دل در سبوچهٔ بالا دارد.— آدمی(۳) را باید کم بهر حال و بهر صورت کم باشد، دل بجانب حق سبحانه تعالی جل جلاله باشد. و اگر دل بجانب حق سبحانه، تعالي نکند، آن از زن کمتر است.

و باآن کامگاران معلوم باشد کم حضرت سرور کائنات و مفخر موجودات علیه اکمل الصلوات والتحیات(۴) را الله نباید گفت کم او عبده و رسوله است و سوای آن هر چه شاید و باید، همگی باید گفت. ع:-

بقرآن ثنا گفت وی را خدا

---

(۱) گ - بیداری شب
(۲) گ - بطبع بشریت
(۳) گ - آدم
(۴) گ - علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات

قول الشاعر:

و انسب الیٰ ذاته ماشئت من شرف
و نسب الیٰ قدره ماشئت من عظم

و تلاوت قران مجید، اگر زیاده شده آید ازین چه بهتر، والا یک ختم قران بلا ناغه در هر ماه، هر یک از شمایان، میخوانده باشد. و سوائی آن، صلواة و قصائد و دیگر استغفار را، وظیفهٔ خود سازند. و در وظیفه ها، چنانچه "سیفي" و "حزب‌البحر" وغیره. البته رجعت میشود که امروز، استاذ کامل بهم نمی رسد، و از خواننده شرائط همهٔ، بکار آوردن محال، که اکثر مردم در فکر دنیایٔ دون مستغرق، هوس شغل میکنند و شرائط بجا نمی آرند، بنابران رجعت بانها عائد میشود. و قرآن همه راحت و رحمت، و درود شریف(۱) برحق مقبول بي رجعت است. پس افضل و اولیٰ آنست که از جملهٔ اذکار(۲) تلاوت قرآن مجید و خواندن درود بر افضل البشر علیه‌الصلواة و السلام اختیار کنند.

نور چشمان من! زنهار زنهار سوائی قرآن مجید و صلواة، دیگر وظائف موقوف سازند. و اگر یکبار صلواة بر پیغمبر کریم صلی الله علیه وسلم فرستد، حق تعالیٰ ده بار صلواة بر همان مخلوق عطا فرماید.

Gul Hayat Institute

(۲) محبتِ اهلبیت

محبتِ اهلبیت همیشه و همه وقت یکسان باشد، و محبت ذوالقربیٰ فرض عین و عین فرض:

بجز حب ایشان نباشد نجات
که حبل المتین‌اند در مهلکات

---

(۱) گ - وصلواة بهر حال مقبول بي رجعت.
(۲) گ - این کارها

و بقرب و عزت اهل بیت و علماء مدام زیاده از زیاده باید کوشید. و آنچه زکوة و صدقه بدود سان هاشمی هم درست و شرعی نیست، (۱) لیکن چون زمانه آخرین واقع شده، و اکثر اهلبیت ذی استحقاق و صاحب احتیاج هستند، بنا برآن علماء جائز داشته اند که (۲) البته رعایت اهلبیت مقدم داشتم (۳) اولا باهلبیت بعده بصلهٔ رحم، که گفته اند:- اول خویش بعد ازان درویش.

بابائی من! نورچشمان من!! هرکس که رسیده است از محبت اهلبیت رسیده است. و چون قرب پیدا گردد، دیگر کارها خود بخود میسر میشود. و فردا روز قیامت هر فرد - نفسي! نفسي!! خواهد گفت، و سید العرب والعجم علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات - آمتی! آمتی!! خواهد (۴) فرمود. پس باید که خود را محو رضائی او نمود، یعنی! محبت اهلبیت که یک نقصان برابر نفع است و یک نفع برابر نقصان، و این سراسر نفع. و اگرچه من خیلی از اهل دولت ام، نه برای اهلبیت (۵) و هر وقت مقدم داد و دهش باشد. محبت اهل بیت را مد نظر داشته دل از دنیای دون باید برداشت، که در دارین بکار آید (۶).

---

(۱) گ - صدقه دادن بغلامان هاشمی درست نباشد، لکن چون زمانه آخر واقع شده، و اگر اهل بیت ذی استحقاق.

(۲) گ - البته باهلبیت باید داد، از برائی کاسگاران گفته میشود.

(۳) گ - مقدم باید داشت، اول بانها بعد ازان.

(۴) گ - خواهند.

(۵) گ - اگرچه بنفس خود من خیلي زر دوست هستم لیکن نه برای اهلبیت.

(۶) دربارهٔ عقیدت و محبت میان صاحب نسبت به اهل بیت، میر عظیم‌الدین تتوي چنین گفته است:-

اگر طفل عریان، ز آل رسول
همی کرد در مجلس او نزول
بآن شوکت مهتری و مهی
بپا ایستادی چو سرو سهي

(۳) فیصلہ مقدمہ جات

و اگر مقدمۂ اسلام واقع شود، آن را بعلماء رجوع کنند. هرچہ بموجبِ شرع شریف فتوی دهند بران عمل کنند. و ترجیح جانبِ اسلام لازم، کہ حاسیٔ دینِ متین، جناب النبي علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات است. و اگر کسی شک آرد کافر میشود. (نعوذ با الله!) پس باید کہ متابعت حکمِ شرع شریف مینموده باشند.

و سوایٔ مقدمۂ اسلام اگر دیگر قضیہ رویٔ دهد، در سیاستِ آن ــ چنانچہ دست بریدن و گوش بریدن ــ شتابي نکنند، کہ دیر، حق ظاهر میشود. و تمام بي سیاستی هم خوب نیست کہ: ترکِ سیاست ضعفِ ریاست است! همه چیز باندازۂ خود باید.

(۴) صحبت علماء و صلحاء

و چون از کارهایٔ دنیوی فارغ شوند، صحبت باعلماٴ و صلحاٴ مقرر کنند. کامگاران من!

هم نشینِ تو، از تو، به باشد
تاترا، عقل و دین، بیفزاید

هرچہ درین عالم است، از اثرِ صحبت است
ورنہ، کجا یافتی! بید، بهایٔ نبات

و پیوسته با عوام نشستن عادت نکنند، و نہ همیشه خلوت گزین باشند. کہ نہ کثرت کثرت و نہ وحدت وحدت. کہ مدام با عوام نشستن طریقۂ اهلِ بازار است، و همیشه در خلوت بودن طریقۂ درویشان است.

Gul Hayat Institute

(۵) رضامندیٔ شرفاء

رضامندیٔ اهل البر(۱) و شرفاء بر خود لازم دانند :

سردانِ خدا ، خدا نبا شند
لیکن ! ز خدا ، جدا نبا شند

(۶) کسر نفسي

و هر آفریده را بهتر بدانند ، و هر مرد را مرد بدانند ، و هر شب را شبِ قدر بدانند :

خواجم ! ز شب قدر ، چم جوئی تو نشانی
هر شب ، شبِ قدر است ، اگر قدر بدانی

و خود را ، از خاک کمتر شمارند(۲).

در بهاران ، کی شود؟ سرسبز سنگ
خاک شو ، تا گل بروید ، رنگ رنگ

(۷) استقلال و همت

بابائی نور چشمانِ من ! دنیا ، دارِ خطراست. چون از جائی ، احوال ، هیبت ناک برسد ، آدم دست و پاچم نشود ، و استقلال از دست ندهد. همان دم ، وضو تازه سازد دوگانه برائی یگانه بگذارد ، که الله تعلی همان سختي بسهولت آسان کند و احسان فرماید .

بیت :

ای کم ! ترساند ترا آگم شوي
ورنه ، ترساند ترا گمره شوي

---

(۱) گ ـ اللّٰه .
(۲) ت ـ شمرید ، بیت :

و گفته اند :

'سردار نباید بود، برادرِ سردار باید بود'

که :

'سرداری ، سرِ داری است'!

اول حقِ غربا و مساکین و یتیمان و مظلومان عاید بگردن میشود ، و روز و شب فکرِ ملکداري و ترددِ دوست و دشمن دامنگیر .

(۸) یادِ مرگ

و نیز آدم را باید که ، روز محشر(۱) و مرگ خود را همیشه یاد نماید که ، الله تعالی قبر را در روئی هر مخلوق نموده . گویا که بیني مثل قبر است. هر کرا بینیٔ خود یاد (۲) نباشد، مرگ از کجا یاد باشد!

(۹) احوالِ خود

و احوالِ خود این مذنب اینست که ، اگر حلال خور را میبینم، قسم ذاتِ پاکِ آن بي نیاز که، همان حلال خور را بهتر از خود هزار بار(۳) میبینم و میدانم، که مثل من عصیانها نکرده باشد.

(۱۰) یادِ حق

قدرت حق تعالی همیشه و همه وقت یاد باشد (۴) ـ التفکر

---

(۱) ک ـ حشر
(۲) ک ـ بینیٔ خود لباشد
(۳) ک ـ از خود بهتر میدانم.
(۴) ک ـ در تصور باشد که این طور هم بندگیست:

Gul Hayat Institute

ساعة، خیرٌ من عبادة سنة.

بندگی کن! بندگی کن! بندگی!
زندگی بي بندگی، شرمندگی!

و پندار هرگز نکنند، که بسیار کس دیده شده است که از پندار خراب شده اند.

(۱۱) نقایص عیاشي

و عیش و عشرت، شعار خود نسازند، که آرام سراسر غفلت است، از یاد حق آدم را دور میاندازد. و غورِ ملک، بر صاحبِ ملک لازم. چنانچه صاحب، از غورِ ملک عاجز و درویش از قوتِ خود پریشان. کلیم اینست که چون، او سبحانه تعالیٰ از تصدق سید ولد آدم علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات، ملک و مال و کامرانی عطا فرموده، پس بهر صورت محکم باید گرفت که خندگی نشود. و هرچه کسی یافته است از فروتنی و عجز و زاری و محبت یافته است. و بهرکار یکه مشغول باشند:

دست بکار، دل بیار باشد!

(۱۲) ساده پوشي

و در لباس ساده پوشی اختیار کنید، و بر لباس متکلف هیچ موقوف نیست. لیکن اسراف را الله‌تعالیٰ دوست نمیدارد، و قناعت خوب است. و اگر لباس خوب بجهت این پوشند، که همه کس شمایان را دانند که اینقدر چیزها قیمتي میپوشند! غلط است. که هرگاه این عطایای الهی و اعانت سرور عالم علیه افضل الصلوات

و اکمل التحیات، یعنی ملک و مال و حشم و خدم، کسی را، در نظر نباشد.

لباس چه چیزهست؟ و بلباس کدام بزرگی است ؟

(۱۳) رسم میژ منت

و رسم تازه، در ملک سند شده است که، اکثر مردمان حاجتمند، اهل الله را تصدیع داده، برای کارهای دنیوي بطریق (میژ) میآرند. و دنیای دون عزیز است، لیکن! چشم پوشیده، دل از دنیا (۱) برداشته، در رضا جوئی اهل الله، ضرور الف ضرور میکوشیده باشند. که رضامندیٔ فقرا، گنج نهفته است. و ترحم بر خلق‌الله باعث زیادتي عمر و جاه و جلال و اقبال.

خواهی که، رضائی حق بجوئی
با خلق خدایٔ کن، نکوئی
حاصل نکنند رضانی، سلطان
تا، خاطرِ بندگان، نجوئی

(۱۴) روزه و نماز

و بروزه و نماز و زکواة، روز و شب مشغول باشند:

روز محشر که، جانگداز بود
اولین پرسش از نماز، بود

که، میان ما مسلمانان و کافران، همین فرق است.

---

(۱) گ- از دنیای دون برداشته اندکی سرد کند، و رضامندیٔ اهل الله را البته.

Gul Hayat Institute

(۱۵) وظیفه و اوراد

و بوظیفه، هرچه میل طبیعت باشد، آن را نگذارند. که اکثر بوالهوسان، چند روز شغل نموده، بعده(۱) موقوف میکنند. و کم یا زیاده هرچه، بخوانند، مدام بآن شغل شاغل باشند ــ که ترک نمودن وظیفه، خوب نیست.

حکایت

بعضي کسان، از مملکت بدخشان آمدند، از آنها کسی پرسید که: از کجا میآیند؟ و بچه سبب از وطن مالوف خود، جدا شدند؟. در جواب گفتند که: بعضي کسان صاحب و ظایف بودند، آن شغل را ترک کردند. بنا بران، بدخشان خراب شد، و ما مردم جلاوطن شدئیم.

(۱۶) وجه معمول زمینداران

و آنچه، زمینداران ملک سند هستند، ملک آنها را ایزد تعالی از تصدق رسول مقبول علیه الصلواة و السلام ــ بر ما مذنبان رحم فرموده ــ حوالهٔ ما کرده. و دنیا جایٔ لغزش است! و آنچه وجهه معمول، بجهت زمینداران مذکور مقرر فرمودیم، دران تفاوت راه نیابد. چون الله تعلی ملک را بر ما ضعیفان عطا فرموده، پس آنچه، برای آنها مقرر است مدّ رمق آنها است که بدعاي آنها اثر نکند. ز نهار! ز نهار! معمول شکني نکنند. که، آه مستحقان و مظلومان خیلي اثرها دارد و زود اثر است.

---

(۱) گ ـ بعد از آن را ....

(۱۷) باهمي اخلاص و مودت

و برادران همگي در میانِ خودها، اخلاص و محبت از دل و جان بکنند، و گفتهٔ اهلِ غرض نامسموع. کم از تصدقِ رسول مقبول علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات، پارهٔ نان کم از هفت پشت ما مذ نبان را میسر نبود، موجود. پس شکر رب‌العالمین بجا آورده، این چند روزه دنیا، بخوبي و بهبودي بسر برند، کم هر کس دور و نزدیک شنیده ــ احسنت! ــ گویند. چنانچ این عاصي و برادر مرحوم و مغفور، میان محمد خان (۱) باخودها گذرانده ام، شما هم، همانطور گذرانند. کم ــ بي دولتي از نفاق خیزد!

(۱۸) ولیعهدی محمد مراد خان

و شما برخورداران را لازم کم: نظر بر اسلاف خود نموده، بموجب قانون، سردارئ نور چشم محمد مراد خان (۲) را قبول کنند.

---

(۱) محمد خان در 'جنگ چهوک' فرمانده دستهٔ خود بود. و همین شخص است کم، قران مجید را بتحریک اعظم خان استاندار تهتهم، در بین آورده شاه عنایت را بصلح آماده کرده پیش اعظم خان برد. ولی استاندار مذکور به عهد و پیمان خود، وفاداری نکرده، شاه عنایت را شهید نمود. در سال ۱۱۳۸ هـ محمد خان با دائودپوتها مقابله کرده شکارپور را بتصرف خود آورد ــ و در سال ۱۱۴۶ هـ حیات را بدرود گفت. (تبصرهٔ الناظرین).

(۲) پسر بزرگ میان صاحب مرحوم، کم بعد از پدر در سال ۱۱۶۷ هـ بر تخت سلطنت جلوس نمود. شهر مراد آباد بنا کردهٔ او بود. سر بلند خان خطابش بود. در ۱۳ ذیحجه ۱۱۷۰ هـ برادرانش او را از سلطنت برداشتند و در شوال ۱۱۷۱ هـ جهان را بدرود گفت و برادر کوچکش غلام شاه بجایش بر تخت سلطنت نشست.

چون سبحانه تعالی، از تصدق سیدالسادات علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات، در زندگي این مذنب آورد(۱) پس هر همه را یکجا نشانیده، آنچه گفتني باشد، گفته میشود.(۲) و اگر بعد حیات من خدایش آورد، نورچشم مذکور را، سردار مستقل بجائی ما دانسته، هیچ باب از حکم و صلاح او انحراف نورزند.

و چنانچه برخوردار محمد مراد سفر ایران اختیار کرده، محض عوض ما و شما برادران از ملک سند رفته. سفر ایران نیست گویا

سقر است!

چون انشاءالله تعالي بحرمت مهتر و بهتر عالمیان، صلي الله علیه وسلم، اگر بزندگيء ما آمدهٔ چشم ما روشن، و اگر بعد مرگ من خدایش آورد، نظر بقانونِ و محنتهائیکه در سفر کشیده، محکوم حکم او باشند.

---

(۱) و قتیکه نادرشاه از سند بایران باز گشت نمود، محمد مراد خان را بطور گروگان همراه خود برد. ۱۱ محرم ۱۱۵۳ھ از لارکانه روانه شد و بتاریخ ۷ صفر ۱۱۵۳ھ، نادرشاه به نادرآباد (قندهار) وارد شد.

بعد از قتل نادر (۱۱۶۰ھ) محمد مراد بقصد وطن، در سال ۱۱۶۱ھ حرکت نموده در ۱۱۶۲ھ به سند رسید تاریخ ورودش ازین بیت برمیاید:

با مژده رسید، خان عالی بوطن (جعفر)

بافضل خدا، خان جوان بخت رشید
از راه خراسان، بوطن باز رسید (محسن تتوي)

فرزندان دیگر، میان غلام شاه و میان عطر خان، در سال ۱۱۶۲ھ بسند رسیده بودند. پس ازین ظاهر است که این وصیت، در بین سالهائی ۱۱۶۲ھ و ۱۱۶۳ھ نوشته شده است.

(۲) گ - گفته خواهد شد.

(۱۹) سیاست ریاست

و ریاست باسیاست واجبي، آنچنان کنند که، از هیچ جا دشمن سر برداشته نباشد(۱).

(۲۰) وصیت خاص

و در هر امر، صلاح پرسي از برخوردار **احمد یار خان** (۲) مینموده باشند. و آنچه فقیران (۳) نذر و نیاز، برائی ما میآرند، همه کس رابگویند که: هرکس نزد خود نگهدارد. چون الله تعالي برخوردار مذکور را بفضل خود ــ از تصدق حضرت سید الکونین علیه الصلواة والسلام ــ آورد، آن زمان بیعت کنند، و نذر و نیاز بگذرانند.

تا زمان نورچشم **خدا داد خان** (۴) در ملک و ملکداري، بهیچ باب فرو گذاشت نکنند، و روز و شب از فکر ملکداري،

---

(۱) ک: نتواند.

(۲) فرزند چهارم میان صاحب مرحوم. و قتیکه میان غلام شاه (۱۳ ذیحجه ۱۱۷۰هـ) به تخت سلطنت نشست، احمد یارخان و میان عطر خان از فرمانش سر پیچي نموده جنگ و جدال را آغاز نمودند. و در جنگ (نمبر امرکس نزد روهري) از دست غلام‌شاه شکست یافته، بهلات پناهنده شدند. و بعد از مدتی احمدیارخان روبهند کرد و آنجا ماند. (تاریخ بهاولپور ج ۱- ۵۹۴- ۵۹۹- ۶۰۲- ۶۱۰.)

(۳) یعني، مریدان و عقیدتمندان.

(۴) فرزند سوم میان صاحب مرحوم، که او را میان صاحب قائمقام ولیعهد کرده بود. و قتیکه محمد مراد خان از ایران مراجعت کرد، خداداد خان باندازه ای ازین موضوع متاثر شد که، اختلال حواس پیدا کرد و عاقبت ترک وطن نموده، بهند رفت. (تاریخ کلهوراج ۱- ۵۲۶- ۵۴۲.)

Gul Hayat Institute

غافل نباشند. چنانچه شمایان حالا در ادب و حکم ماهستید، بعد از ما هم همین طور باشید. و شما او را قبله گاهِ خود دانید. و برخوردار مذکور (مرادیاب) شمایان را نورچشم خود داند.

اگر برگفتهٔ اهل غرض خانه براندازان، عمل کردید! ــ خدانخواسته باشد ــ لاکن، محتاج دیگران خواهند شد. باز آن وقت بدست نخواهد آمد. چنانچه تیر از کمان جسته را باز عود نیست.

(۲۱) هر چهار مذاهب

و باید که مذاهب هر چهار، برحق باید دانست. فاما! بزرگان ما، در مذهب امام ابو حنیفه رحمة الله علیه، بودند. و شمایان نیز همین مذهب اختیار کنید.

اگرچه بعضي مردم نافهم رافضي و بعضي خارجي. اول از اصحاب کرام، دوخسر سید الاولین والآخرین علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات، و دو بفرزندي مشرف. پس ما مردم در کدام حساب؟ که از هر چهار. گوهر، بعضي اختیار و از بعضي دل سرد.

خلافِ پیمبر کسي ره گزید
که هرگز بمنزل نخواهد رسید

(۲۲) سلسله طریقت

و از هم چهارده خانواده، بزرگان ما در طریقهٔ سهروردي هستند.

گرز دل خوانی تو شجرهٔ سهرورد
گردي از هردو جهان بالکل فرد (کذا)

نور محمد(۱) از ایشان ــ و یار محمد(۲) از ایشان ــ و دین محمد(۳) از ایشان ــ و نصیر محمد(۴) از ایشان ــ و شاه علی(۵) از ایشان ــ و الیاس(۶) از ایشان ــ و داؤد(۷) از ایشان ــ و آدم(۸) از ایشان ــ و محمد از ایشان ــ و ابوبکر از ایشان ــ و عیسیٰ از ایشان .

سید میران محمد جونپوري که پیر و مرشد مایان است، هم بر طریقهٔ مذکور بود . از سید میران محمد(۹) تابحضرت رسول مقبول علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات .؟

'رسالهٔ سهروردي' معم 'رساله از چهارده خانواده' نزد مایان موجوده بود . لاکن ! از آمدنِ سفاک ناپاک(۱۰) بر همین ملک

---

(۱) نورمحمد ۱۷۱۹- ۱۷۵۳ع- ۱۱۳۲- ۱۱۶۷ هـ (طوفان عظیم) ۱۱۶۷ هـ.
(۲) یارمحمد (خدایارخان) ۱۷۰۱- ۱۷۱۹ع- ۱۱۱۳- ۱۱۳۲ هـ.
(۳) دین محمد ۱۶۹۲- ۱۶۹۹ع- ۱۱۰۴- ۱۱۱۱ هـ.
(۴) نصیر محمد ۱۶۵۷- ۱۶۹۲ع- ۱۰۶۸- ۱۱۰۴ هـ.
(۵) عرف شاهل محمد ۱۶۵۷ع- ۱۰۶۸ هـ.
(۶) میان الیاس ۱۶۲۰ع- ۱۰۳۰ هـ.
(۷) داؤد ۱۶۰۰ع- ۱۰۰۹ هـ.
(۸) میان آدم شاه ۱۵۲۰- ۱۶۰۰ع- ۱۹۲۷- ۱۰۰۹ هـ.
(۹) سید محمد جونپوري (تولد ۸۴۷ هـ). وقتیکه جام نظام الدین سمه بر سند حکومت میکرد، سید موصوف از راه جیسلمیر به تته رسید، و هژده ماه اقامت فرمود، (۹۰۵-۶ هـ) و ازینجا به افغانستان مراجعت کرد و در قراه [illegible] ۱۹ ذیقعده ۹۱۰ هـ (۲۳ اپریل ۱۵۰۵ع) وفات یافت و آنجا مدفون گردید.
(۱۰) اشارهٔیست بنادرشاه افشار که در حدود سند (لاڑکانه) بتاریخ ۱۴- ذیقعده ۱۱۵۲ هـ وارد شد و از راه شهدادپور (۲۸ ذیقعده) بعمر دوت رسید (۲۹ ذیقعده). میان نورمحمد که در حصار عمر دوت بود، ناچار خود را بنادر تسلیم نمود، و هرچه دولت و مال میداشت بدست نادر رسید. و کتبخانه ملي سند که از و درستن اشاره شده، نادر همراه خود به ایران برد .

(باقی حاشیه در صفحه ۱۶)

سند، کتب خانه و رسالها همگي رفتند. حالا در خدمت اولاد میران صاحبي، آدم‌فرستاده ایم. اگر رساله عنایت فرمودند، داخل

(بقیه حاشیه صفحه ۱۵)

شعراء سند تاریخهائی که دربارهٔ فتنهٔ نادر گفته اند، بدین قرار است:

تخت نشیني: از مخدوم روح الله:

الخیر فی ما وقع- ۱۱۴۸ هـ

میر علی شیر قانع گفت:

لا خیر فی ما وقع- ۱۱۴۸ هـ

کشته شدن: از مخدوم روح الله:

الخیر فی ما هو واقع- ۱۱۶۰ هـ

میر قانع گفت:

لاخیر فی ما هو واقع- ۱۱۶۰ هـ

قاضی عبدالقادر ثتوی:

شه نادر، چو برون شد، ز میان
راحت آمد، بهمه عالمیان
خوش خبر هاتف، فرمود ز غیب
محو شد آفت نادر، ز جهان ۱۱۶۰ هـ

آذارام ثتوی:

شاه شاهان نادر ایران دیار
داشت باغ دولتش، خرم بهار
ناگه از حکم قضا، پیک اجل
نیز بگز فتش، عنان اختیار
بهر تاریخ و فاتش، عقل گفت:
رخت بست از — تخت هستی- شهریار
۱۸۷۵ = ۷۱۶ = ۱۱۵۹ هـ

این تاریخ کمیٔ یک عدد دارد، ولی اگر بقرار ذیل میگفتی، این کمیٔ یک عدد دور میشد:

عقل تاریخ، از سر الهام گفت:

رخت بست از — تخت هستی- شهریار
۱۸۷۵ = ۷۱۶ = ۱۱۵۹ = ۱۱۶۰-۱ هـ

فتنهٔ نادر در سند:-

۱- مثل القیامت - ۱۱۵۲ هـ
۲- نادر پاپی خوب نکرد - ۱۱۵۲ هـ

یازدهم محرم ۱۱۵۳ هـ از لارکانه به افغانستان باز گشت نمود.

Gul Hayat Institute

این نسخهٔ مسمی بـ ــ **منشور الوصیت و دستور الحکومت** ــ نموده میشود .

و در دنیا از فرزندان ــ بجز اسم الله تعالی جل شانه و سید السادات علیه افضل الصلوة و اکمل التحیات ــ عزیز تر نیست. و نیز قیاس کنند کم البته چیز خوب بفرزندان گفته میشود:

هر دعائیکم پدر، در حق فرزند کند
هیچ شک نیست کم مقرون باجابت باشد

بنا بران، مکرر سکرر بقلم آمده کم: نفع شمایان سراسر در اخلاص و محبت است. اگر تفاوت نمودند، بجز ندامت ثمره معلوم نخواهند کرد.

(۲۳) تقسیم ملک و محاصل

بابای، نور چشمان من! شمایان میدانند کم پارهٔ زمین هر کدام را ــ چنانچم او سبحانه تعلی از تصدق رسول الثقلین علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات ــ باین مذنب عطا فرموده، تفریق کرده، جدا گانم داده ایم، کم هم کس قابض و متصرف است. چنانچم :

(۱) پرگنه لاکهاوت، از سرکار سیوستان(۱) و پرگنه لده ڈکن معم لوهري، کم در زمین لده ڈکن (۲) میباشد. بنور چشم راحت جان خداداد خان.

(۲) پرگنه کاگری و پرگنه الور، از سرکار بهکر بنور دیده لخت جگر عطر خان.

---

(۱) ک - سیوستان از پرگنهٔ لارکانه معه؟
(۲) ک - لاه کاکنه؟

(۳) ضلع شهدادپور، از سرکار نصرپور، و پرگنه ماتهیله، از سرکار بهکر، بنور دیده **احمد یار خان.**

(۴) سوایٔ پرگنات مزبور، کم در دست این عاصي هستند، آن درحین حیات من و بعد از من، بنورچشم **محمدمراد** دادهایم. و پرگنه چاندوکه و کاچهه اکثر از قدیم، تعلق بسرداري دارد. این همگي به برخوردار **محمد مراد** دادیم.

(۵) نصف پرگنه کندیاره و تپه رانی پور، (عملم پرگنهٔ کاکري) و نصف پرگنه باغبان، و دهم حصه کاچهه، و چهارم حصه موضع فتحپور، چنانچه درحین حیات برادرم مرحوم و مغفور **محمد خان** و بعد از و در دست نورچشمي **فضل علي**(۱). و بهر باب شمایان متفق با جان و مال یکجا باشند، و بر گفتهٔ اهل غرض عمل نکنند.

چنانکه این مذنب، حضرت یعقوب وار (علي نبینا و علیه السلام) در گریه. لاکن چه فائده؟ که دل از عصیانها سیاه، مگر الله تعالیٰ ارحم‌الراحمین است. از تصدقِ جاه و عزت حضرت خیرالبشر علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات، رحم فرماید که غریب الوطن بخیریت بیاید، و فراق دیر ساله را بوصال سیراب و کامیاب فرماید.

و رضا جوئي برخوردار **محمد شفیع** و برخوردار **شاه محمد** ولدان اخوي **محمد اسلام**، بر خودها لازم دانند، که آنها بغیر

---

(۱) گ ـ فضل علي ست، دران سوایٔ النصف محصول، و آنچه از ابوابها وغیره تا حال بعمل آمده، من بعدهم بهمان طور بعمل آرند. و سوایٔ گذشته و پیوسته از فرزندان این مذنب بابرخوردار فضل علی در هیچ باب کسی را دعویٰ و دخلي نیست. و نورچشم فضل علی در هر باب باشمایان متفق باجان و مال یکجا میباشد و برگفتهٔ اهل غرض عمل نکند.

Gul Hayat Institute

خداي تعالىٰ و رسول مقبول صلي الله عليه وسلم ، ديگر والي و وارث ندارند .

و شمايان ما بين (۱) خودها نيز ، نصف را (۲) محصول و خرج ملكداري ــ چنانچه باين مذنب ميدهند ــ بنور چشم **محمد مراد** را بهمان دستور بي كم و كاست (۳) ميداده باشند. و يک پرزه خسره را بدفتر برخوردار مذكور ميسپرده باشند .

و نشود كه مردم هنودان خانه بر اندازان (۴) اهل دفتر وغيره ، از خسره چيزي اراضي كم كنند ، و هر يک را در دولت

---

(۱) گ - باآئين .

(۲) گ - عوض محصول .

(۳) گ - بی كم و كاست جواب ميكرده باشند ، و يک پرت.

(۴) ميان صاحبان كلهوره ، بهندوان اعتماد بسيار داشته و تعصب مذهبی در بين آنها نبود . و محكمه انشا و امور مالی مملكت را به ايشان واگذار نموده بود . چند از عهده داران نامی آنها ، بدينقرارند :

۱- برخوردار مهته موتو مل (در زمان يارمحمد و نورمحمد)

۲- ديوان مانجهو مل (در زمان نورمحمد)

۳- ديوان گدو مل (در زمان نورمحمد - غلام شاه و سرفراز)

۴- ديوان چيلارام سيوستانی (وزير امور مالی)

۵- ديوان گهنشامداس (در زمان غلام شاه)

۶- ديوان بالكرام (محكمهٔ انشا در زمان غلام شاه)

۷- شيوک رام عطارد (منشی - مؤلف انشائی عطارد . در زمان غلام شاه و سرفراز)

۸- ديوان گلراج مل ، وكيل (در زمان سرفراز خان)

۹- لاله امرت راء وكيل »

۱۰- ديوان جسپت راء وكيل (برادر ديوان گدومل - در زمان عبدالنبی)

۱۱- لاله عزت راء (در زمان عبدالنبي)

(باقي حاشيه بر صفحه ۲۰)

Gul Hayat Institute

خواهي فریفته نموده ، در شمایان عداوتي پیدا کنند ، کہ اکثر شیوهٔ سردم برهمکاران ، همین گندم نما جو فروش اند. و اخلاص و محبت و برادري را بحطام دنیوی ، مبدل نکنند . کہ شصت پوشیده هزار دینار .

(٦) و برخوردار **غلام نبي** و **عبدالنبي** خرد سال و هم برادران شمایان میشوند ، و هم بجائي فرزندان شما اند (۱) پارچهٔ زمین پرگنهٔ جنیجم معم وچولہ ، بهر دو برخورداران

(بقیہ حاشیہ صفحہ ۱۹)

۱۲- مهته دیوداس »
۱۳- دیوان مولراج »
۱۴- مهته هرکرن مل »
۱۵- دیوان گلاب راءِ »
۱٦- دیوان اجومل (عامل) »
۱۷- دیوان تاراچند (توشکچی) »
۱۸- دیوان هریراءِ » »
۱۹- دیوان سهجرام » »
۲۰- دیوان مانکراءِ (توشکچی) (در زمان عبدالنبی)
۲۱- دیوان مولچند » »
۲۲- مهته دوله رام » »
۲۳- بهیه دوله رام » »

(رک :- مقالات الشعرا- ۸۱- ۳٦۴. قصیده بمدح عبدالنبي . نامهٔ نغز- انشاء عطارد- هیر و رانجهه عطارد- تحفة الکرام- فتح نامهٔ عظیم الدین- یادداشتهائی دیوان گدومل - سندي هندن جي تاریخ - (دو جلد)- تاریخ کلهورا ص، ۳۲۰- ۳۳۴- ۱۰۹۲- ۳۴۳- ۵۱۸- ۵۲۸- ۱۰۹۳- ۷۰۰- ۷۱۴- ۹۴۲- ۶۸۱- ۶۸۲- ۶۹۳- ۶۹۵- ۸۳۱- ۸۷۷- ۸۹۳- ۸۹٦- ۹۳۸- ۱۰۴۵.)

(۱) گ - هستند .

Gul Hayat Institute

مذکور دادیم، کم بمهر خود و مهر شما بنام برخورداران مذکور نمودیم. نصف محصول شرح خودها گرفته باشند، و سوای نصف، دیگر تکلف نکنند.

(۷) و برخوردار **غلام شاه** را پرگنهٔ خطم معم تلتي. در آن هم، چهارم حصم عوض محصول، از فصل ربیع و خریف و ابواب های دیگر، چنانچم سر شماري و پیشگي هنودان و مواشي ملاحان و اجاره وغیره بازیافت، و سم حصم برخوردار مذکور خود متصرف باشد. و ناله واقع نوشهره ابره و قریم کهاوران عدم تکلیف.

(۸) و آنچم فصلانم و یومیه از مادران شمایان مقرر است، دران تفاوت نکند. اگر تفاوت نمودید! الله تعالي قادر است و رزاق روزي دهنده است. خیریت بهم حال میگذرانند کم گفته اند. ع

شب سمور گذشت و لب تنور گذشت

(۹) چنانچم در(۱) حیات مرحوم مغفور **غلام حسین** وجهم فصلانم مقرر است، بفرزندان او میداده باشند، و دران تفاوت نکنند.

و آنچم حصم محصول از اخوي **محمد اسلام** و **تاج محمد** و **محمد عارف** و برخوردار **سائیندنه**. و شرجم وجهم فصلانم برخوردار **محمد علي** مقرر است، دران تفاوت نکنند.

(۱۰) و آنچم حصم ها مردم صلم الرحم در دیهم ها هست، و انعام و کاشت درکاچهم، گذشته و پیوسته بعمل آمده است، حالا نیز، بدان موجب بعمل آورده باشند و مدام میداده باشند.

---

(۱) کـ - حین.

(۱۱) و فقیران **سرائي** کہ هستند، همه ها را یکسان بیک نظر نباید دید، چنانکہ گفته اند. ع:

با دوستان مروت با دشمنان مدارا

کہ، هر همه بیک طور نیستند. بعضي - لحمک لحمي - و بعضي - دمک دمي - و بعض اوقات گذاري و بعض منافقي و بعض زمانہ سازي و بعض از وطن خودها رنجیده، درینجا آمده، موئي گذاشته، خودرا فقیر میگویانند، و قابو چي(۱) اند. چنانچہ از آمدن آن سفاک (۲) ناپاک، احوال هرکدام را معاینہ نمودند، و خوب ملاحظہ کردند. پس اگر یاد آرند، حالت هر کدام را بخاطر داشتہ، بموجب پیش رفت، بعمل آرند. و اسم هر کدام موافق و منافق، اسم وار بقلم نیامده، کہ منافقان بیدار نشوند، و همچنان بخواب غفلت باشند (۳).

(۲۴) دربارهٔ عدالت

و در مقدمهٔ عدالت، خودرا و غیر را بیک نظر باید دید، کہ گفته اند:

آنچہ برخود نمی‌پسندي، بر دیگران روا مدار.

(۲۵) شیخ غلام محمد و شیخ شکرالله

و برخوردار **شیخ غلام محمد** و **شیخ شکرالله** را بمنزل

---

(۱) دربان، دروازه بان.

(۲) اشاره ئیست بنادرشاه ایراني.

(۳) ازین بر میاید کہ در فتنهٔ نادر، از ملازمان میان صاحب وفاداری را بجا نیاورده، و میان صاحب صلاح ندانست کہ آسامی آنها را فاش کند، چون میترسید کہ پس از مرگش، ایشان اغتشاشاتي لموده، بفر زندانش آسیبي برسانند.

برادران دانند. کم آنها نمک حلال و فدوي هستند. و شیخ **غلام محمد** جفاها دیده و محنتها کشیده است.(۱)

(۱) این هردو برادر از امرای نامی، میان صاحبان کلهورا بوده، و در دستگاه مملکت نفوذ بسیاري داشتند. و قتیکه نادرشاه مرادیاب خان را بایران برد، شیخ غلام محمد نیز بهمراه او رفته و آنجا اقامت گزید. و در ۱۱۶۳ هـ بعد از قتل نادرشاه، صاحبزاده مرادیاب بوطن رهسپار شد، غلام محمد هم در رکابش بود. و قتیکه بمسقط رسیدند، غلام محمد در آنجا کشته شد. (تحفة الکرام ج ۳ ص ۱۱۱) این خبر در همان سال (۱۱۶۳ هـ) به سند رسید و شیخ شکرالله برای آوردن صاحبزاده مذکور بمسقط روانه شد و در آنجا سال ۱۱۶۴ هـ مسموم گردید و زندگاني را بدرود گفت. مرادیاب تنها بوطن رسید.

محمد پناه رجا تتوی، قطعه تاریخ، واقعه این هردو برادر چنین نوشته:-

افسوس! زین دو واقعهٔ جانگداز و تن
فریاد! ازین دو قضیهٔ پی‌همدگر شدن
از سوز و درد این دو برادر، هزار آه!
باید، چو شمعِ مجلسِ ماتم، گداختن
بودند، ز اتحاد، چو بادام توامان
دلهای شان، نخواسته از هم جداشدن
بودند بسکه پیرو سبطین مصطفی
شد سنت سنیهٔ شان ختم هر دو تن
باحربه شد، غلام محمد شهید، و رفت
با زهر، روح طاهر شکرالله، از بدن
سال دو این شهید، دو مصراع گفته شد
هریکجدا، فصیح بطرز فنِ سخن
شد آن یکی بپی حسن سنّت حسین ۱۱۶۳ هـ
و آن دیگری، به پیروی سنّت حسن ۱۱۶۴ هـ

(باقی حاشیه از صفحه ۲۴)

Gul Hayat Institute

(۲۶) هندو محرر

باقي، منشئ خاص از هنودان هرگز ندارند. کم بعضي جا در کتابتها نوشت و خواند از احادیث و آیه قرآن بوقوع سي آید. در خواندن و نوشتن از احادیث و آیتهائي قرآن عاجز میشوند. ازین سبب آنهارا در کارهائي دیگر نوشت و خواند، حسابی وغیره پروانجات باید داشت.

(۲۷) براهوئي

باقي، سردم براهوئي. از آبا و اجداد دوست و دشمن باخودها بودیم. لیکن دران روزها سردم راست باز درمیان بودند، کم پاسِ سخنداریٔ خود، سد نظر پیداشتند. و حالا، براهوئي منافق و خود مطلب و دروغ گو. ءپس باید کم بر چاپلوسئي او، از فکر او، غافل نباید بود.

غافل منشین، کم همنشینِ تو بد اند
و آن دیو دو رنگ راه دینت بزنند.

(۲۸) دائود پوته

و سردم دائود پوته کم هم زر خرید و هم از احسان خریده شده اند، کم هم لشکر و هم عصائي مغلان در دست(۱) خود دارند،

(بقیه حاشیه صفحه ۲۳)

چون داد اي خدا! شرفِ پیروي بشان
محشور ساز هردو، بهردو شهرِ زمن
(مقالات الشعرا ۲۲۶)

از این دو واقعه نیز برمیاید کم این «وصیت» قبل از ۱۱۶۳ هـ نوشته شده، و قتیکه این هردو برادر در قیدحیات بودند.

(۱) گ- دست دارند، خود آنها را بگفتهٔ مردم خود مطلب بی هیچ وجهه بیدل.

آنهارا هیچ وجهی بگفتهٔ مردمِ خود مطلبی بیدل نکنند. که خوشنود بوده در چاکري حاضر بوده باشند.

(۲۹) مغلان و خبرگیري لشکر

و بامغلان در ظاهري فرمانبرداري و اطاعت هیچ فرو گذاشت نکنند. و در باطن طریقهٔ زمینداري که از آبا و اجداد است از دست ندهند.

و احوال پرسي و خبرگیريِ لشکر خودها برخود فرض و عین فرض انگارند. چنانچه لشکر بمنزل تنبول است. اگر تنبولی در خبر گرفتن تغافلی کند برگ تنبول سوخته شود. لشکر(۱) نیز ازان قبیل است باید که روز و شب از آنها تغافل نکنند که وقتِ کار ماندگي نکشند. چنانچه در خیر فکر شر و در شر فکر خیر. و از خبر گرفتن قلعه جات بابت سرب و بارود و اذوقه وغیره کار قلعه باشي ها از شمایان سر انجام نموده باوشان رسانند که مقدم قلعه هاي سرحدي خیلي نازک:

سرِ چشم شاید گرفتن ببیل
چو پرسند نشاید گذشتن بهیل

(۳۰) بندگیٔ خدا

و اوقات در بندگئ حق سبحانه و تعالی و صلواة بر آنحضرت علیه افضل الصلواة و اکمل التحیات. بعد آن بکارهایٔ دنیوي و شغلهائي دیگر که در صدر بقلم آمده همکي بجا آرند.

---

(۱) که لشکر هم این مثل است باید که از پرداخت و برداخت آنها غافل نباشند.

و سرداري آسان نیست، کوه بدندان کشیدن است. و در تغافلي خندگئ عالم و بیخبري خود تا امکان باشد. [؟ کذا]

صیغم سر شماري مسلمانان(۱) فردا هرگز گرفتن اعتبار نکنند. و اگر ـ خدانخواسته باشد ـ ضرور شود. و آن ضرور برکم و سم معلوم شود. پس برائی رفاهیت خلق الله ـ ع:

گر ضرورت بود، روا باشد!

(۳۱) جزیه

و جزیه از هندوان، سال بسال میگرفته باشند. بلکم برایٔ خرچ و خوراک و پوشاک خود، همین مبلغ جزیه را نگاه دارند، کم طیب است.؟

(۳۲) ملک سیوي

و تابدسترس خود، ملک سیوي و ملک گجر را فراموش نکنند. و روز و شب مخالفان کوهي و دشتی در نظر بوده باشند، کم در همین وقت کم روز بروز، شعلهائی (۲) خطرناک بر میخیزند. پس! هر چند روز و شب از خبرگیري ملک خداداد و پرداخت لشکرها میکنند، بجاست.

(۳۳) خاتمهٔ کلام

و از ملاقات اهل الله، غافل نباشد، کم ملاقات اهل الله کیمیاست.

---

(۱) گ ـ مسلمانان و مواشی گرفتن نگزید.

(۲) گ ـ شغلهائي.

و مارا، آنچ از سبب مهر پدري و فرزندي بخاطر گذشت، نوشتیم و گفتیم. آینده هرچ رضاحق سبحانہ تعلیٰ بوده باشد میشود.

دل عبث چندین، ز تقدیر الٰهي میتپد
میشود قلابم محکم تر، چو ماهي میتپد

باقي شمایان را، مع کارهای این جهان(۱) بخدای تعلي و حضرت سید المرسلین (۲) افضل الصلواة و اکمل التحیات، سپردیم.

آمین! ثم آمین!!

یا رب العالمین، برحمتک یا ارحم الراحمین!

تمت

Gul Hayat Institute

(۱) ک - این جهان و آنجهان.
(۲) ک - سید الاولین و الاخرین علیه.

Gul Hayat Institute

ضمائم

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

(۱)

سه مکتوب راجع به جنگ جهوک

Gul Hayat Institute

۱- مکتوب میان یار محمد (خدایار خان) والی سند به پسر خود، صاحبزاده میان نور محمد، که در آنوقت در خدا آباد بود. این مکتوب در میدان جنگ نوشته شده است.

۲- رقعه (؟) دربارهٔ چگونگی جنگ فرزند (؟)، نواب سید حسین خان استاندار ملتان، با شاه عنایت صوفی.

۳- رقعه میرانسنگ کهتری ملتانی که دران چگونگیء مجادله خدایار خان میان یار محمد عباسی باشاه عنایت صوفی نوشته شده است.

Gul Hayat Institute

(۱)

مکتوب میان یار محمد (خدا یار خان) والي سند

(متوفي ۱۱۳۱ هـ)

برخوردار اقبال امارت، نورچشمي میان نور محمد جیو، در حفظ اللهي باشید!

این دو کلمهٔ مجلي بجهت رسیدن خبر خیریت اثر قلمي مي گردد که:ــ این جانب، برفاقت امارت پناه نواب اعظم خان جیسو(۱)، از دریای اُوتهل کوچ کرده برسرِ جهوک سکن مفسد(۲) رسیدم.

چون آنها بر گرد قلعهٔ خود، خندق عمیق بیشتر حفر کرده بودند، جایٔ جلو کردن نبود. لا جرم بر نیم کروهي جهوک، دائرهٔ لشکر نموده، استقامت کرده شد.

چنانکه روز شنبه هفدهم ماه ذي قعده ۱۱۲۹ هـ(۳) تمام روز، لشکر سوار و پیاده بر گرد خندق و قلعه و نواحي آن، جولان میکرد و تردد مي نمود. مفسدان را یارایٔ مقابله نبود.

چون شب یکشنبه در آمد، بر رویٔ مفسدان، چوکی نشانده شد، و لشکر تمام و کمال در دائرهگاه نشسته بود. شب مذکور یک پهر شب باقي ماند، فوجي از تعیین مخذول ــ که در حقیقت روح تمام مفسدان بود ــ مقدار یک هزار و هفصد (۱۷۰۰) پیاده

---

(۱) استاندار تهته

(۲) اشاره نیست به شاه عنایت صوفی

(۳) ۱۲ اکتوبر ۱۷۱۷ع

شده، بقصد شب خون، خود را بهر گونه تا بلشکر رسانید. جوق جوق گشته از چند جا در آمد لشکر شدند، و در تردد و برگردیدن، از خود تقصیر نه کرده، اسلحه را بکار مي آوردند. چنانچه آدم از لشکر بکار آمد. اما! جوانان رزم‌جو و دلیران جنگ طلب، در آن هنگام شب، در کشتن و زدن و بستن مفسدان، چنان جد و کد بکار بردند، که از جملهٔ آن فوج مفسدان، معدودي جان بسلامت برده باشند، و الا هر هم علف تیغ خون آشام شدند.

اکثر **پهواران**(۱) با **قاسم** پسر گهرام و **سید بولہ** (بولو) وکیل تهتا و **احمد بوبکاني**(۲) و برادران مردم **اودهیجه**(۳) و دیگر زمینداران که خود را در طومار فدائیان منتخب کرده بودند، هر هم بپای تیغ براه عدم رفتند، و تا صبح پگاه این هنگام قائم بود.

و از اتفاقات جمیله، در وقتیکه این هنگام برپا شد، اکثر فقیران که بر گرد تنبوی (۴) سرکار قائم بودند، از جای رفته، و جماعهٔ مفسدان هجوم آواره بر ڈیوڑهي (۵) آورده چیره دستي میکردند. اما! نور چشم کامگار **میان داؤد**(۶) و **میان غلام‌حسین**(۷) و اخوي **میر محمد**(۸) و دیگر خاصه خیل، بر وقت حاضر شده،

---

(۱) قبیله ئیست در سند ـ پَهنْوَرْ
(۲) بوبک، قصبه ئیست در ضلع دادو
(۳) قبیله ئیست در سند ـ اودیجه
(۴) تنبو بمعنی خیمه
(۵) ڈیوڑي بمعنی دروازهٔ خیمه استاندار
(۶) داؤد بن یار محمد خدا یار خان. پسرش میان محمد علي متخلص به عالي شاعر فارسي بود (رک: مقالات الشعرا)
(۷) بن یار محمد خدا یار خان.
(۸) متوفي ۱۱۳۱ھ بن میان نصیر محمد متوفي ۱۱۰۳ھ

دستبازیهای رستمانه کرده، بسیاری را بجهنم فرستادند، و غبار فتنه را باآب شمشیر فرو نشاندند. تاحال هر که از آوارگان چپ و راست گرفتار میشود، بسزا میرسد.

دیگر هم خیر و صلاح است، خاطر جمع دارند، و هنوز حرب باقیست. انشاءالله العزیز عن قریب مفسد بکیفر کردار میرسد.

عجاله الوقت این خط سرسری نوشته شد.

اسپ سواری میان داؤد قریب پنج شش زخم بروی و دیگر جاها دارد. همچنان اسپ میان محمود و میان غلام حسین نیز زخمها برداشتند. و خود الحمدلله بخیر و سلامتی اند.

غرض این طول مقال بتفصیل تعلق دارد، متعاقب بقلم خواهد آمد. اسپ خوشحال پسر جمال و منوچهر و خیالی ولد صدر و یاقوت و بشیر و ابراهیم و حسین و ملاصالح و .... و دیگر فقیران، کم و بیش زخم سبک و گران دارند. (۱)

Gul Hayat Institute

(۱) رک: مکاتیب تاریخی نسخهٔ خطی دانشگاه سند (حیدرآباد) ورق ۱۲۰ تا ۱۲۳ (نمبر ۲۰۴۶۱)

(۲)

رقعه :- محاربه فرزند؟ نواب سید حسین خان بادلیر مفسد (۱)

اشتیاق مواصلت سامي چندانکم به قلم در آرد، یکي از صد، و احد از بیحد تواند بود. بنا بر اظهار آن را بوجدان ضمیر منیر وا گذاشتم، نقاب از رخ شاهد مدعا میکشاید که: عنایت نامهٔ جان افزا جمعیت نما، در زمان دلکشا و اوان بهجت پیرا، ورود شفقت فرمود، و غنچهٔ خاطر فاتر را چندان خندان گردانید، که عندلیب باطن از کسوت غم بر آمده، لباس شادي پوشید.

در باب استفسار حقیقت جنگ و جدل دلیر مفسد، نگار یاب قلم تلطف رقم شده بود، برین منوال است که: چون بندگان نواب مستطاب معلي القاب گردون جناب، آب گوهر سیادت و نقابت، تاب صمصام شجاعت و جلادت، رنگ و بوی گل بهادری و دلیری، زیب تمام عرصهٔ دلاوری و شیری، دل ده بهادران پر دل، قوت بخش تهمتنان نبرد منزل، خان والا شان، سمو القدر علومکان، سید حسین خان بهادر، سلمه الله تعالي، از پیش گاه عنایت حضرت خاقان، بخدمت صوبه داری دارالامان ملتان سرفرازی یافتم، به اوقات بهین و ساعات سعادت قرین، داخل صوبهٔ مذکور گردیدند. و زمیندران صوبه، نظر بر بنده نوازی و مفسد گدازی،

(۱) اشاره ئیست بشاه عنایت صوفي.

بندگان ایشان، حصولِ سعادتِ ملازمت را، مبدأ صبحِ دولت تصور کرده، هر یک بکمالِ عجز و بندگی، و اطاعت و سر افگندگی، دستِ امید را همدستِ وصولِ دولت، مجرایٔ حضور خدمت و الا درجت نموده. و مفسدِ بدسرشت از رویٔ خیرگیٔ عقل، نظر بر کثرتِ جمعیت پریشان طلعت، از راه اطاعت و انقیاد منحرف گشته، قدم نمِ طریق باغیگری، و گام پیمایٔ وادیٔ طاغی سری گردید.

نواب صاحب والا شوکت گردون حشمت، **صاحبزاده** بلند اقبال را، برایٔ استیصال آن بدمآل، بجمعیت شایسته و افواج بایسته و عرابهٔ توپ رعد صوت و جزایر برق نوائر، روانه فرمودند.

حینی که **صاحبزادهٔ** عالی نسب والا تبار، در پرگنهٔ **کهای بلدی**(؟) نزول نصرت شمول فرمودند، وهم **جمعه** وغیره زمینداران، حسب پروانه **نواب صاحب**، شرف اندوز خدمت **صاحبزادهٔ** عالیجاه شده، مصدرِ تردد گردیدند. مفسدِ بدنهاد شیطنت بنیاد، از اندرون قلعه، جنگِ تیر و تفنگ قائم نمود. هر چند انواع منصوره، تا دو ماه شرائط پردلی و جانفشانی بجا آوردند، اما ازانجا که گردِ قلعهٔ مفسد، طغیانیٔ آب بمرتبهٔ بود، که از چهار طرف تا ده کروه، نشان خشکی نمایان نمی شد. بنا بران، حوافرِ خیول لشکر، خاکِ قلعه آن باد پیمارا، چون گردِ گرد باد، در هوا بپرانید.

نواب صاحب، خانِ والا شان **میر محمدباقر** بخشی سلطان را، با منصبداران متعینهٔ صوبه، برایٔ کمک روانه کرد. بعد رسیدن ایشان، خان بلند مکان **سعادت خان** نیز، خود را بافواج شایسته در خدمت **صاحبزاده** مشرف ساخت. هنگام صبح **صاحبزادهٔ** عالی گهر، بی شائبهٔ توقف، بر هودج فیل دوه سر، سحاب صور،

سواری فرموده، بالشکر گران از آن آب بیکران عبور نمودند، و نزد قلعهٔ مفسد رسیده، مور چال قائم کردند. مقهور بد سگال هنگام شب بعزم شبخون بر آمده، بر مورچهٔ خان ذیشان **سعادت‌خان** جنگ بی درنگ نمود. چون همتی کم موجب استیصال و شجاعتی، کم باعث خرابیٔ احوال او بود، بواقعی بوقوع رسید، **خان** معزی الیه، هم آمدن اورا در سلسلهٔ افواج خود، نخچیر بدام تصور کرده، آنچنان محرم آئین تیغ بازی، و آشنایٔ روش عدو اندازی، گردانید کم، از همت بیگانه گشتم، قدم واپس نهاد، و عجالتا بر مور چال لشکر **صاحبزاده** شتافت. ازین طرف هم بهادران دشمن گیر و دلاوران نصرت تدبیر، بر قسمی شرائط شجاعت و هزبری و لوازم جلادت و شیری، بظهور رساندند، و بوارق نار بار بر آن خار خار مقدار، بر آئینی ابرهای اسطار نیام بر آوردند کم، آن خس بی بار از نائره آن، غیر از آنکم خودرا در گوشم افگند، پناهی ندید. آخر الامر گریخت و بپایٔ بدبختی، خود را در قلعم ریخت. **صاحبزادهٔ** ظفرنشان بعد حصول این فتح نمایان، افواج بحر امواج را، بر دروازهٔ قلعم نشاندند، و بمزید تاکید فرمودند کم: تمام شب هر یک از بهادران نصرت نسب، بمرتبهٔ مراسم خبرداری و هوشیاری بکار برد، کم موی از سر آن نا سزا، از روزن در بدر نشود!. از آنجاکم از نشستن آنها، راه گریخت از طرف دروازه، بر مفسد مردود مسدود شد، هنگام نیم شب، دیوار قلعم را کم رستم دلان لشکر، از سکر بادهٔ شجاعت فتح و فیروزی بمحاصره بدر آورده بودند، شکستم راه هزیمت پیمود.

نظم

سپاهِ پادشاهی، فتح یابان عدو از سوزِ غم، بس دل کبابان
سپاهِ پادشاهی، در شکر خند عدو چون غنچه، دستار از سر افگند
سپاهِ پادشاهی، دل کشاده عدو چون بوم، در ویران فتاده
سپاه پادشاهی، شاد و فیروز عدو لشکرش، ناشاد و دل سوز
سپاهِ پادشاهی، پُرنشاط است عدو هردم به غم هم ارتباط است
سپاهِ پادشاهی، رو به شادی عدو عاجز، بدستِ نامرادی
سپاهِ پادشاهی، پرشکوه است عدو از جانِ خود، هرجا ستوه است
سپاهِ پادشاهی، دل خروشان عدو چون مردگان، از لب خموشان
سپاهِ پادشاهی، نصرت اندوز نشسته بر عدو، پیکان جگر دوز

تا حال صاحبزاده بلند اقبال، برای ضبطِ مال آن پائمال، دران جا اقامت دارند، و جنگ جویان چست همت، دنبالِ آن بدسگال تعین. عنقریب به اقبال ابد اتصال بادشاهی، قتیل میشود یا اسیرِ حبال قهر و غضب میگردد.

من بعد، هرچه بظهور خواهد پیوست بقلم نیاز خواهد آورد (۱).

Gul Hayat Institute

(۱) رک: رقعات قاضی عبدالرسول سیوستانی و منشی جانمحمد المتوفی ۱۱۲۳ھ (صفحه ۳۵۶ تا ۳۶۱) ملک دانشگاه سند حیدرآباد. (نمبره ۲۰۴۸۰).

(۳)

رقعه میران .سنگهه کهتری ملتانی

(مجادلهٔ خدایار خان به عنایت(۱)

روزے مقهور ـ پر فتور، و مجبور ـ شقاوت نشور، **عنایت** بے هدایت، کہ بمقتضای خیر گیٔ باطن ندامت مواطن، نظر بر انبوه گروه نکبت پژوه ــ کہ بانواع خداع و اقسام تزویر فراهم آورده بود ــ بے کسان نواب مستطاب معلی القاب، منظور انظار خان نواب صاحب اعظم خان، قدم از شاهراه اطاعت و سلوک بیرون نهاده، گام پیمای وداٰی جسارت، کہ موجب خسارت اموال بهبودیش بود، گردید.

نواب معزی الیه، نظر بر قلیل جمعیت خود، انهدام آن ناکام بد سر انجام، بذات خود مقرون مصلحت نم انگاشته، عرضداشت بے استدعای صدور احکام والا، در باب امداد و اعانت، بنام ناسی خان والا شان، رفیع القدر و علو المکان. موسس اساس شجاعت و سپهداری، مشید ارکان شهامت و تیغ گذاری. بیت بی نقط دیوان عدو بندی، مصرعهٔ موزون نسخهٔ سعادت و بخت‌مندی. آب شمشیر جلادت و دلیری، پیکان خدنگ شیر مردی و شیری. یکه تاز میدان نبرد و هیجا، صاحب نصرت معرکه آرا. بعالی همت صف شکن. لشکر حسّاد پر عناد، بوالا نهمت برهم زن سواکب عدوان بی بنیاد. بے آب لطف آب بخش. چهرهٔ اطاعت پذیران، بے آتش قهر

(۱) اشاره ئیست بشاه عنایت شهید.

برق خرمن سوز انحراف گیران. بدست کرم دستگیر بیدستان روزگار، بپنجهٔ همم پنجه شکن قوی پنجگان تعدی شعار. گل خوش بهار گلشن خونخواری، گوهر آب دار دریای کارزاری. شیر ساحت نبرد آزمائی، دلیر مساحت ناورد آرائی. شیرازهٔ کتب ظفر و نامداری، طغرای مناشیر نصرت و کامگاری. قطب سمای جنگجوئی و عدو کشی، علم افراز معارک تیغ زنی و سرکشی. طراز آستین ابهت و اقبال، نگار گریبان عظمت و اجلال. گوی زن میدان خونی، نشانه انداز عرصهٔ لاکونی. همت بخش دلیران، قوت ده هزبران و شیران. عالی مرتبت معالی منقبت. سلالهٔ خاندان عز و علا، عضادهٔ دودمان مجدو اعتلا. صیقل آئینهٔ افاضت و جوهر شناسی، **خدایار خان عباسی**. بجناب اقدس و اعلی، ارسال نمود.

در حینی که عرضهٔ **نواب** بنظر والا گذشت، و بر وفق استدعای ایشان، حسب‌الحکم جهان مطاع، در بارهٔ تنبیه و تخریب مفسد بدسگال، بشرف صدور پیوست. بندگان **خان** معزی الیه. ورود مسعود آن را و سیلهٔ جمیلهٔ استیصال آن بد خصال انگاشته، از روی تمام شجاعت، بر زبان فتح بیان فرمودند که: تا سر آن ناسر، در پای چوگانیان ظفر نشان من، بخاک نخواهد آلود! و قلعهٔ آن قابل القلع از آب سیوف سیف کشایان ما، چون قلعهٔ ریگ، از پا نخواهد افتاد! و مال آن بدمآل تمام و کمال، در خزانهٔ والا بظهور نخواهد در آمد! اصلا بفکری دیگر نخواهم پرداخت! بیت:

مراد ضمیرم همین ست و بس
بفکر دلم هم چنین ست و بس

چون صورت این خیال اشکال در پیشگاه همت والایش، بطرح آسان

نقش بست، بی‌شائبهٔ توقف، بافواج نصرت امواج و جنود فیروزی اندود، روانهٔ سمت مفسد وخیم العاقبت شدند. هر گاه نزدیک حصار آن بد شعار رسیدند، و ازان طرف **نواب** بکمال تمکین، بر لشکر ظفر پیکر سوار شده برسم ایلغار، فایز مکان **خان** بلند مکان رفیع‌الشان گردیدند. یک طرف **خان** و الاشان قلعهٔ مفسد را محاصره نموده، بر آواز بندوقهای برق شرائر و جزائر رعد نوائر، هوش‌ربای مقهور شدند. و یک طرف **نواب** مستطاب، مور چال قائم کرده بر تیر و خدنگ هنگام آرای معرکهٔ جنگ گردیدند.

چون کسان مفسد دیدند که در روز، بافواج منصوره مصدر کارزار شدن، در تخریب احوال خود کوشیدن است، لهذا هم روز از قلعه، قدم بیرون نه نهادند. هنگام شب، دلیری شیری، بر شبدیز میدان خیز، باچندی از افواج حاسد کاسد دماغ فاسد، بارادهٔ شبخون از قلعه برآمده، بر مورچهٔ **خان** والاشان تاخت. ازان جا که جوانان هوشیار بر انتظار مقابلهٔ لشکر مفسد بدکردار، مستعد دیدار بودند، بقسم، طرح تیغ بازی و آئین شمشیر زنی و یکه تازی نمودند، که تاب نیاورده سهره بر تافت، و عجالتاً بر مور چال لشکر **نواب** عالی جناب شتافت. هرچند تهور شایسته بکار برد، فتح نیافت. بزخم تیر زهر پیکان، چون کمان، از گوشه شکست. بقیة المرده، خاک بد بختی بر جبین ناکامی مالیده متنفر شدند.

صبحی، **خان** والاشان و **نواب** عالی مکان بر هوادج افیال نصرت اقبال، سوار شده، باحشام ظفر ارتسام، شیرانه و دلیرانه، مقابل قلعهٔ آن ناقابل، قیام ورزیده، حکم بدلیران نبرد کیش و دلاوران شهامت اندیش فرمودند :ــ که اول احجار حصار آن بدشعار، از گولهٔ توپ و بندوق، چون پنبهٔ حلاج، در هوا بپرانند،

و من بعد، سیوف بوارق شرار، خرمن حیاتش را آتش دهند.!

چون یکی از جواسیس آن ابلیس، کم بر استماع منصوبات این دو درّ دریای نصرت و فیروزمندی، صدف کردار هم تن گوش بود، ازین معنی آگاهی کماهی یافت. عجالتاً بقلعهٔ غنیم شتافت، و او را برین حال مطلع ساخت. چو آن مردود درگاه الٰهی، و مطرود جناب فیض قباب عالم پناهی، دید کم الحال محصون حصن ماندن، خود را عبث در آتش تنور سوختن است، جمعیت ده هزار (۱۰،۰۰۰) سوار، از حصار موطن نکبت و ادبار خود، بمقابلهٔ لشکر ظفر شعار، فرستاد.

در حینی کم کسان مفسد بافواج منصوره، در آویختند و اکثری را از پا انداختند، نزدیک فیل خان نصرت دلیل رسیدند، صاحبزاده اسفندیار صولت، غضنفر طلعت، تهمتن حشمت، خان شجاعت نشان داؤد خان، خلف الصدق خان معزی الیه، بجمعیت چند هزار سوار مردانم کار، بقسم اشهب گرم خو میدان جو بر سر مفسدان تاخت، کم در طرفة العین هم را ره نورد منزل نیستی گردانیده، بخاک برابر ساخت.

سبحان الله! شمشیرش چون ذوالفقار حیدری، چه اژدهای دو زبان بود، کم بمجرد بر آمدن از غار نیام، لشکر منصوره را بر گنج ظفر، هدایت بخشید. و آن کژدمان زرد رو را در دم، بدم آتشین بیدم ساخت. نظم:

ز هی شیری دلیری، مرد میدان — کم از تیغش هراسان گشته گردان
خدنگش، خارپای جان اعدا — تفنگش، اژدهای جان اعدا
کمانش، ابروی روی ظفردان — نشانش، سرو خوش خوی ظفردان
رخش، آئینهٔ جاه و جلال است — دلش گنجینهٔ نقد کمال است

چون هنگامهٔ جنگ و جدل تا یک دو ماه، به گرمیء تمام درمیان ماند، و مزوّر بدکار سزاوار دار ــ از ترس تیغ خان ذوالمقدار و نواب فلک اقتدار ــ از حصار خود قدم بیرون نزد، و هزبران ببر خو را استیصال آن بدسگال از جملهٔ ضروریات، بنا بر آن، قلعه جات بندوق رسا، به نواحیء آن، تباهی بر پا نموده. بر سر هر قلعه، چند هزار جزائر ــ که صدایش کرّ ساز گوش رعد و شعاعش بی نور نمایء شعشعهٔ برق توان گفت ــ مقرر فرموده به بهادران ظفر نشان فرمودند که: دیوارهایء قلعهٔ مفسد را از تیر و بندوق و گولهٔ جزائر چون غربال نمایند، تا آب حیات آن مرده عقل، در آن محل، پر خلل، اقامت نگیرد!.

در حینی که بهادران نبرد دوست، بموجب حکم والایش، از چهار طرف به آتش بندوق و جزائر، قلعهٔ مفسد را چون فانوس کاغذ، سرخ نمودند. مزوّر بدکار رویء خود را چون شعلهٔ چراغ زرد کرده با خود اندیشید که، هرگاه منشیان قضا در نسخهٔ مشیت، رقم فتح و نصرت، بنام نواب والا شان و خان رفیع مکان کشیده، و آفریدگار عالم وجود بی جود مارا، از روز نخست به آب و گل شقاوت، موجود گردانیده، شاهد ظفر در پیش من خون جگر کجا جلوه گر میشود، و ساغر امید من درد کش و درد نوش، کی به صاف مراد پر میگردد. غیر ازان که حلقهٔ اطاعت و غاشیهٔ عبودیت بردوش کشیده، از غضب سبحانی و قهر پر زهر سلطانی، ایمن نمی توان شد. مقصد این مصلحت فهمیده، بساط خیره‌گی، که در ایوان خاطر گسترده بود، نوشت(؟) و عرائض انکسار، در باب عفو جرائم نا ملائم خود و استدعایء ملازمت، در خدمت خان سپهر نشان و نواب بلند مکان، نوشت.

در وقتی کہ ملازمت نمود و رخت نیاز کشود، **خان**ِ والا مکان بقول صائب، بیت:

گر شود دشمن ملائم، احتیاط از کف مدہ
مکرہا در پـــردہ دارد، آب زیـــر ِ کاہ را

قواعد دانش و احتیاط را مد ِ نظر ِ دوربین داشتہ، حکم قید فرمودند.

چون آزاری ہم دوش داشت، از جہان فانی گذشت(۱)، و سرش بہ ارسال حضور(۲) پیوست. ملکش بضبط در آمد، و اموالش بہ غنیمت رفت. دلہائی بہادران نصرت منش، گل گل شگفت، و دیدہ ٔ غنیم ِ غم دیدہ، از خار اندوہ، پر گـل گشت. اشجار مراد مظفران ِ جنود ِ عالیہ باربار، و گلخن ِ ناکامی ٔ ناکام بد سرانجام نارنار. گلشن نشاط ِ دلاوران ِ احشام نصرت ارتسام رنگ رنگ، و آئینہ ٔ تمنای ٔ مفسد بد کیش شرارت اندیش زنگ زنگ.

بعد حصول ِ فتح دلکشا، تہنیت پیرا، قلعہ ٔ مقہور را بخاک برابر ساختند. **خان** فیض نشان بفرخی و فیروزی بسر زمین خود، و **نواب** عالی جناب بفتح و فرخندگی بہ صوبہ **تہتا** مراجعت فرمودند، و ہزاران باب ِ بہجت و شادمانی، بر روی ٔ رعایای ٔ اطراف و جوانب ِ آن ضلع، کہ از دست تعدی ٔ متعدی، عنان ِ استقلال از دست دادہ بودند، کشودند. (۳)

Gul Hayat Institute

---

(۱) بتاریخ ۹ صفر ۱۱۳۰ھ (۱ جنوری ۱۷۱۸ع) شاہ عنایت صوفی را پیش اعظم خان آوردند. و ہا نزدہم صفر ۱۱۳۰ھ (۷ جنوری ۱۷۱۸ع) او را شہید ساختند.

(۲) اشارہ ئیست بہ فرخ سیر بادشاہ ہند.

(۳) رک - رقعات قاضی عبدالرسول و جان محمد سیوستانی متوفی ۱۱۲۳ھ ملک دانشگاہ سند - حیدرآباد (نمبرہ ۲۰۱۵۸) از صفحہ ۳۴۹ تا ۳۵۶.

Gul Hayat Institute

(٢)

مكاتيب راي٘ رايان انند رام مخلص (١١٦٤-١١ھ)

بنام ميان نورمحمد عباسي

و

سيد مير لطف الله

لكعلوى

Gul Hayat Institute

(۱) مکتوبی بنام میان نورمحمد عباسی خدایارخان ثابت جنگ والیٔ سند.

(۲) سه مکتوب بنام سید لطف‌الله المعروف بسید متاره (وزیر سند).

Gul Hayat Institute

(۱)

مکتوب بنام میان نورمحمد خدایار خان ثابت جنگ عباسی والیٔ سند

مهربان صاحبِ فقر سلامت!

بر مخلصان خیر اندیش و دوستان صافی کیش، واجب و لازم است در اظهار امری کم هر آئینه مقرون به بهبود و سودِ احوال باشد، به مداهنه و مساهله نه پردازند، و از مراتبِ حسن و قبح آن به آئینی که بوجهی شایبه را مدخلی نباشد متنبّه و آگاه سازند، تا در اخلاصها که غریب دولتی است، خیانتی واقع نشود. و در صفای محبت که گران بها جوهری است، حیف و میلی نرود ــ فرد:

بدل گفتم: کدامین شیوه دشوار است انجامش
نفس، در خون طپید و گفت: پاس آشنائیها!

صورت این است، چون سیادت اعتضاد مهربان سید لطف الله(۱) همیں کم به سواد شاه جهان آباد ــ حفظها الله تعالیٰ عن الافات و

(۱) سید لطف الله المعروف بسید مثاره، وزیر مختار میان نورمحمد خدایارخان عباسی والیٔ سند.

الفساد ــ رسیدند، از گرد راه به **مخلص‌کده** آمده سکونت ورزیدند. بر بزرگ منشیها و جوانمردی های سامی، کم متجاوز التحریر است، مشروحاً آگهی حاصل گردید. و ازین جهت عاجز ترین مخلوقات را بخدمت شریف، غائبانه اخلاص خاصی و اتحاد درستی، بهم رسید. همواره نیک نامی و خیریت امور سامی، مخطور خاطر و مطمح نظر میباشد. و درین امر بی‌اختیار، دل کم سرخیل گل فروشان داغ وفاست، بصد رنگ می خراشد. و این معاملت، نه تنها نیازمند را به آن آب و رنگ افزای بهار کده مروت، و گل سر شاخچه چمنستان فتوت است، بلکه بخدمت هر بزرگی که آشناست، بهمین وضع آشناست، زیرا که این معنی مشق چهل سالگی **مخلص** منزه از ریا ست. فرد:

بهر کجا که رسم، وصف دوستان گویم
برای یار فروشی، دکان نمی باید!

مختصر مفید، از روزی که فتنه **الداد** بدنژاد بلند شده، چها که مردم در حق آن مهربان، بر زبان نمی آرند، بلکه این هم فتنه آرائی و هنگام پیرائیش، به تحریک سامی، گمان دارند. امری را که جمعی غفیر، متفق اللفظ و المعنی، به یک اسلوب و نقل محفل سازند، و به اقسام دلائل و براهین به اثبات آن پردازند. کسی چه کند؟ و چه چاره سازد؟ و تا کجا به انکار آن پردازد؟ و معهذا:

تا نباشد چیز کی مردم نگویند چیزها!

با وصف این، تا مقدور بود در دفع و اخفای آن، سعی مصروف گشت. چون شهرت از حد گذشت، قال قال چه زبانی مردم آن ضلع، چه به وساطت جواسیس و هرکاره ها، این معنی بعرض خداوند

دولت نواب صاحب وزیر الممالک بهادر مدار المهام دام‌اقباله(۱) رسید. ازین جهت دیروز، ارشادات اعتراض آمیزی که بر زبان فیض ترجمان، جریان یافتم، مشروحاً از نوشتم سیادت پناه، مکشوف رای مهر انجلای خواهد گردید.

---

(۱) میر محمد فاضل اعتماد الدوله قمر الدین خان بهادر وزیر الممالک (۳۷-۱۱۶۱ هـ) پسر اعتماد الدوله محمد امین خان بهادر (متوفی ۱۱۴۱ هـ).

نسب نامه

محمد امین خان اعتماد الدوله نصرت جنگ
(م - ۱۱۴۱ هـ)

- نواب قمرالدین خان وزیر الممالک اعتماد الدوله (م- ۱۱۶۱ هـ)
  - انتظام الدوله خان خانان (م- ۱۱۶۷ هـ)
    - فخر الدوله
  - میر معین الملک عرف میر منو ناظم لاهور (م- ۱۱۶۷ هـ)
    - امین الدین خان
  - یحییٰ خان اعز الدوله
  - حیات الله خان هزبر جنگ
  - شاهنواز خان
- سیف الدوله نواب عبدالصمد خان دلیر جنگ (م- ۱۱۵۰ هـ) ناظم لاهور و ملتان
  - عضد الدوله نواب زکریا خان بهادر- ناظم لاهور و ملتان (م - ۱۱۵۸ هـ)
    - خان جهان خواجه عبدالله خان
  - خان جهان خواجه عبدالله خان

Gul Hayat Institute

(رک: ماثر الامرا - شجرهٔ آصفیه - سفرنامه مخلص).

کلیم این کم، اول خود اغلب کم این معنی فروغی از صدق نداشتم باشد، و اگر خدا ناکرده طرف وقوع دارد، سراسر خطاست و دور از صواب و نهایت بی موقع و بی‌جاست. زیرا کم، مربی گریٔ بندگان عالی دام اقبالہٗ و افضالہٗ، و سعی فقیر در سر انجام مهام‌سامی، نظر به توسل شریف به جناب **نواب صاحب ناظم** است. و در صورت وقوع امر خلاف مرضی، درهمگی این چیزها فتوری عظیم راه میگیرد. و دعویٔ بندگی و اعتقاد کم بجناب اقدس اعلیٰ است، به کلی برهم خورده خودسری و خود کامی طرف وقوع سی پذیرد. و ازان جا کم تا حال یک قلم پرده از روی کار بر نیفتاده، و هنوز امکان ورق گرداندنی هست، زود به تدارک باید پرداخت. و رسوخ ارادت و خلوص فدویت را، بیشتر از پیشتر ذهن نشین **نواب صاحب ناظم** و ارکان سلطنت باید ساخت. درین‌صورت ممکن است کم، اگر برای مشکلی هم سعی بر روی کار آرد، به فضل‌اللهی به آسانی چهرهٔ حصول مطلب بکشاید.

ایام کامرانی مدام وگردش لیل و نهار حسب‌المرام باد!

Gul Hayat Institute

(۲)

مکتوب بنام سید لطف الله سلمه‌الله متصدی خدایار خان بهادر ثابت جنگ.

میر صاحب مهربانِ من سلامت!

بعد سلام آنچه خواهد نوشت، گلهٔ هنگام آرائی‌های شوق است، که تشنگانِ دیدار را مضطر و بی قرار دارد. و هر گاه آن صحبت های که در ایام بودن شاه جهان آباد انعقاد می یافت، بخاطر می گذرد، تا کجا که دل به درد نمی آرد. بیت:

ماهم از گلشنِ دیدار، گلی می چیدیم
هر کجا آئینه بینند، ز ما یاد کنند

خدا قادر است که نفس بدعای اهلِ محبت برنگِ لاله دلخواه نشیند، و دیدهٔ انتظار کشیده مانند آئینه گل بقدر شوق از چمنستان دیدار چیند.

مکتوب محبت اسلوب، بعد مدتی ممتد در جواب رقیمهٔ الشوق معشوقانه چهره وصول افروخت. ازان جا که متضمنِ خیریتها بود، نظاره از تماشای هر حرف مشابه بجواهر تازه، ذخایر اقسام مسرت و انبساط اندوخت، تعویذ جان و هیکلِ دل ناتوان گردید.

به تقریب خسارت مالی که در هنگامه و آشوب سنه یک هزار و یک صد و پنجاه و یک (۱۱۵۱) هجری(۱) عاید احوال گردیده، آنچه به تحریک غمخواریها که لازم عالم دوستداریها ست،

(۱) اشاره‌ئیست بحمله نادرشاه ایرانی.

مرقوم قلم عطوفت رقم بود، بر محبت ها که از ابتدای ملاقات تا امروز بهمان آب و رنگ است، افزود. حاشا! که ازین جهت، ملالی بخاطر راه یافتم یا کدورتی پیرامن حاشیهٔ دل شتافتم باشد. چه جای کلفت، بلکه مقام شکر و سپاس است، که این قسم آفت عامه فقط به تلف مال پرداخته از سر واگردید، و به فضل حق ــ که متکای خاک نشینان سر کوی نیاز است ــ به هیچ عنوان مکروهی دیگر، نم رسید. و الا مسموع شده باشد که، بر عمده های دولت چه گذشت؟ و در تمام شهر چه قسم قیامت برپا گشت؟ فرد:

نوک خاری نیست، کز خون شهیدی سرخ نیست
آفتی بود این شکار افگن، کزین صحرا گذشت
باری زندگیها را عشق است.

نگارش یافته که میان صاحب (۱) گرامی منزلت، به اظهار شریف بر نیکو خدستی های فقیر، مفصل اطلاع یافته کمال شفقت و لطف بحال عاجز ترین مخلوقات مرعی دارند، و مخلص را از جرگهٔ خیر اندیشان واقعی می شمارند. الحمد لله! که صاحب از وضع طور فقیر آگاهند که، برخلاف راه و رسم ابنای روزگار ــ که زمانه سازی و نیرنگ پردازی را دستمایهٔ کمال می دانند ــ مصروف یک رنگی و وفاست. و از هنگام انتشار سفیدهٔ صبح شعور، تا حال که چهل و پنج (۲) مرحله از مراحل سنین مستعار طی گردیده، بهمین وضع آشنا ست. کلیه این که، اخلاص خاصی که مخلص دارد،

---

(۱) میان نور محمد خدا یار خان عباسی
(۲) مخلص در سال ۱۱۱۱ هـ بدنیا آمد، و این مکتوب بعمر ۴۵ سال که سال ۱۱۵۶ هـ میشود، نوشته است.

دفتری ترتیب میشود، اگر شمهٔ ازان بقلم آرد. گو این خیال کم فقیر بجایِ خود میتراشد، در مرتبهٔ کم هست، مکشوفِ صاحب والا مناقب باشد یا نم باشد. بیت:

حافظ وظیفهٔ تو، دعا گفتن است و بس
در بند آن مباش کم نشنید یا شنید

ترقیم یافتم کم هرچند احوالِ سلطنت ظاهر، لیکن صاحبِ گرامی منزلت، نظر بم بندگیِ درگاه آسمان جاه مرکوز خاطر دارند، کم آن مهربان را، بحضور پرنور رخصت فرمایند، تا باین جهت کم اکثری از زمینداران کوتم اندیش قابو طلب، جاده پیمایِ وادی بی راه روی اند، فدویتِ خود را ــ در مرتبهٔ کم هست ــ ثابت نمایند. آنچم مناسب باشد مرقوم نمایند، تا بدان موجب بم عمل آید.

Gul Hayat Institute

(۳)

رقعه بنام سید لطف‌الله متصدی خدا یار خان ثابت جنگ

صاحب من!

پیدا ست که جمیع اوقات، بر یک قانون و آهنگ نمی باشد. اگر درین وقت که هنگام امتحان جوهر اخلاص است، به عنوانی که تجویز گردیده و از قوة بفعل آمد، همانا که موقع و بجاست، و در کمال مرتبه محمود و خوشنما. بلکه به مقتضای دور اندیشی ها که در امور دنیا مدخلی تمام دارد، قرین مصلحت آن ست که، تابه عمل آمدن این معنی، محرک سلسلهٔ نوشت و خواند باید بود. و بالفعل به این تقریب خود بر حسن بندگی های سابق باید افزود. و احوالات دیگر از نوشتهٔ رفعت پناه محمد یار که غمخواریست همگی فطرت و فهمید، بر سبیل تفصیل بوضوح خواهد انجامید. توقع تا حصول ملاقات ها بمقتضای این شعر، فرد:

بهار عمر، ملاقات دوستداران است
چه حظ کند خضر از عمر جاودان، تنها

که حاصل زندگی عبارت ازان ست.

منتظران اخبار فرحت آثار را به تحریر رقایم شوق مسرور و مبتهج باید داشت، و گاه گاه دو کلم باید نگاشت.

چیره های باندهنو(۱)ــ که از تحایف آنجا و عنایت میان صاحب(۲) در عالم اخلاص بی‌همتاست ــ رسید. و آن رنگین گلدسته های

---

(۱) هندی - پارچهٔ ریشمی و رنگین برای سر پیچ (۲) میان نور محمد

چمن لطف زینت افزای فرق اخلاص گردید. دولت خانم آباد و حق تعالیٰ شانم بقدر نقاط گل سهندی(۱) در عمر و دولت بیفزاد. تا سرخیٔ شفق با سبزیٔ فلک مخلوط و صحراء کهکشان از کواکب منقوط است گردش گردون بکام و اسباب جمعیت مدام باد!.

Gul Hayat Institute

(۱) گل حنا

(۴)

مکتوب بسیادت پناه میر لطف الله سلمه الله مرقوم شد

میر صاحب مهربانِ مخلصان سلامت!

مقیم سرکوی محبت، فقیر **مخلص** بعد عرضِ سلام آنچه خواهد نوشت، شکایت هجران خانه خراب است، که زندگانی را تلخ ساخته و خللی در شهرستان آسودگی انداخته. بی شائبه تکلف، هرگاه صحبت آرائیهای ایامِ وصال و گرم جوشیهای آن شمعِ انجمنِ کمال، یاد می آید! دل که آن را مانندِ پروانه، بدردِ داغِ محبت سرشته اند، چه طپشها که می نماید. فرد:

محبت است، که دل را نمی دهد آرام
وگرنه کیست؟ که آسوده گی نمی خواهد!

خدا قادر است که، به رنگ آمیزی های نقاشانِ قضا و قدر، سببی بر روی کار آید که شاهدِ مدعا ــ که عبارت ست از حصولِ دیدار ــ به بهترین وجهی چهره کشاید. اگرچه پیش ازین، از نوشته مهربان عزیز القدر **هر. گلال**(۱) که بسفر **لادکانه** (۲) به رکاب **نواب صاحب سیف الدوله بهادر دلیر جنگ**(۳) دام اقباله

(۱) لاله هر گلال کارنده مخلص بود و در دربار نواب ناظم نیابت میکرد. مخلص درباره او مینویسد که: بخوبیها مشهور است. (دیباچه سفرنامه مخلص صفحه ۲۱)

(۲) لارکانه شهر یست در سند

(۳) نواب سیف‌الدوله عبدالصمد خان بهادر دلیر جنگ متوفي ۱۱۵۰ هـ (ناظم ملتان $\frac{۱۱۳۹}{۱۷۲۶}$ - $\frac{۱۱۵۰}{۱۷۳۷}$ع) رک: ماثر الامرا جلد ۲ صفحه ۵۱۴-

بود (۱) به سامی خدمت نیز ملاقات نمود، و بر خیریت های شریف اطلاع یافتم بود ــ لیکن ! دل اخلاص منزل، بنا بر عدمِ وصول مکتوب شفقت اسلوب، اضطرابی عظیم داشت. و برای این که نوعی رقیمه" الوداد بخدمت فرستد، تخم مراد رنگِ تدبیر درگل زمین اندیشم می کاشت. بنا بر بعدِ مسافت و قطعِ سر رشتهٔ سوال و جواب آن ضلع، که گویا از قلمرو هندوستان تنها ست، این معنی صورت پذیر نمی گشت، و دل و دیدهٔ مشتاق بدادِ خود نمی رسید.

لله الحمد که درین ولا، گلدستهٔ چمنستان محبت و وداد، یعنی نامهٔ نامی بذریعه خان عزیز القدر **حشمت علی خان**، که در عشرهٔ دوم ربیع الاخر سال یک هزار و یک صد و پنجاه و چهارم هجری (۱۱۵۴ هـ) با اتفاق ایلچیانِ جناب شاهنشاهی، وارد دارالخلافه شاه جهان آباد شده، رسید، و مشام اخلاص را معطر و معنبر گردانید. مدتی ممتد و زمانی دراز آن شاخِ گل بهارستان رنگا رنگ راز و نیاز را ــ مانند یاری که بعد عمری با یاری بر خورد ــ در آغوش جان کشیدم، و بمرتبهٔ از مطالعه‌اش تسلی گرفتم، که گویا میر صاحب خود را دیدم. بدریافتِ سلامتِ ذات مجمع الحسنات، مراتبِ سپاس به تقدیم رسانید، و آن گنجِ نامهٔ محبت را، تعویذ بازوی دل گردانید.

احوال ها مستوجبِ شکر است که اگر قانعیم و اگر دنیا پرستیم برنگی که میدارند ــ هستیم. جریانِ تقدیر هم قول و فعل ما عجز است، و هم می کند مختار آن قدر که نتوان شد. چون زمانه بوضعی که بود نمانده، و فلک کهن اوراقِ لیل و نهار را به اسلوبِ دگر برگردانیده، حالا همگی آرزو همین است، که گوشهٔ عافیتی

(۱) ششم محرم ۱۱۵۲ هـ بلارکانه رسید- رک: ضمیمه سوم همین کتاب صفحه ۸۰

اختیار باید نمود، و از دور، تماشای شطرنجیٔ روزگار ــ که بساط رنگینی چیده است ــ باید بود زیرا که، مصرع:

یاری زکنار عرصه پیدا ست

مخلص را همان مخلص واقعی باید انگاشت، و گاه گاه به تحریر و ترسیلِ رقائمِ محبت شمائم، مسرور باید داشت.

در بابِ ارسالِ اشعار مرقومِ قلمِ عطوفت رقم بود، غزلی که درین روزها موزون گردیده بود، تحریر نمود.

غزل

چو بر خوردم به آن یوسف حواس من چنان گم شد
که سروارید اشکم بیش گشت و نقد جان گم شد
نگاهی کرد و شد برپا، چنان هنگامهٔ محشر
که دل، آن حاصل دنیا و دینم، ناگهان گم شد
دو چارم یار، چون شد، کرد پرواز از بدن، روحم
چو آن بلبل، که هنگامِ بهار، از آشیان گم شد
به سیر باغ محتاجم، نمی دانم چه خواهم کرد
چمن پیرا اگر گوید کلید گلستان گم شد!
تو آن کافر بتی! کز دیدنت، صد سالم راهب را
فتاد اوراق ژند از دست و زنار از میان گم شد
به تحریک نسیمی، زلف او زیر و زبر گردد
هزار افسوس! امن از کشور هندوستان گم شد

چو اِستاد از چکیدن اشک، طرفی نالـه افگندم
که غوغا می فتد، هرگاه راه کاروان گم شد
چنـان برهـم زدی، هنگامهٔ روزِ قیامت را
که اکثر نامهٔ اعمالِ مردم، از میان گم شد
مغني شب سرود این بیتِ لوری(۱) را، به آهنگی!
که هوش مخلص آن دیوانهٔ کج مج بیان، گم شد(۲)

Gul Hayat Institute

(۱) یک نوع آهنگ که بوقت خوابیدن سروده میشود.
(۲) این پنج مکتوب از نسخهٔ خطی "رقعات انندرام مخلص" (کتابت ۱۲۴۹ هـ)
که در ذخیره راقم الحروف محفوظ است، گرفته شد.

Gul Hayat Institute

(۳)

اقتباس

از

بدایع و قایع

تالیف

رائی رایان انند رام مخلص

(راجع به نادر شاه ایرانی و سند)

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

(۱۴۶ ب) سعي کلک بدائع نگار بتحریر وقائع دربار

بعد ازان کہ خاطر عاطر شاه(۱) از تصرف خزائن و دفائن پادشاهی و تحصیل مال و آمانی وا پرداخت، بمقتضای حب‌الوطن، قصد مراجعت از هندوستان مصمم ساخت. و مقرر شد کہ کابل و ڈهڈهه با تماسی ملک سندهه تا اٹک، در تصرف شاه عالی مقدار باشد. و عهدنامه درین باب صورت تحریر پذیرد، تا باعث اعتبار باشد. از آنجا کہ وقت متقضی آن بود کہ آنچه بگویند پذیرا میگردد، بدین مضمون ــ کہ بجنسه نقلش تسوید میگردد ــ عهدنامه بنگارش رسید.

Gul Hayat Institute

(۱) نادرشاه ایرانی.

نقل عهدنامه ایست که حسب الاستدعای آمناء شاهی، کارپردازان سلطنت محمد شاهی، بتحریرش پرداختند. وچون آراستگی یافت، حوالت کارگزاران صاحب مملکت ایران ساختند (۱)

قبل ازین که بندگان عالی حضرت، کیوان منزلت، بهرام صولت، مریخ سطوت، شاهنشاه جهان، سلطان سلاطین دوران، بادشاه ظل الله، اسلام پناه، خاقان سکندر آستان، آسمان بارگاه، السلطان المکرم و الخاقان الاعظم نادر شاه خلد الله ملکه، ایلچیان بجهت بعضی امور، روانهٔ حضور این نیازمند درگاه الٰهی، فرموده بودند، و این نیازمند متعهد اتمام آن مطلب گشتم. بعد ازان که محمد خان ترکمان از قندهار برای (۱۱۴۷ الف) یاد آوری وارد گردید، امناء و کارگذاران این دولت، در تسویف و توقیف و تعطیل جواب نامه اعلیٰ حضرت بر آمده، محرک مادهٔ(۲) مخالفت گردیدند، تا آنکه ورود موکب همایون عالی حضرت، بحدود هندوستان اتفاق افتاده، در قصبهٔ کرنال بمقتضای قضا تلاقی فریقین و جنگ سلطانی واقع شد. نیر جلی الظهور فتح و ظفر، از مشرق آن دولت بی زوال طالع گردید.

---

(۱) اسماء مواضع و چند کلمات دیگر، در اصل در بعضی جایها غیر واضح است، و تصحیح آنها، بدون نسخهٔ دیگر دشوار، فریزر (Fraser) در کتاب خود، موسوم به (History of Nadir Shah 1792) ترجمهٔ این عهدنامه را دارد. اما این ترجمه چندان مفید تصحیح نیست. (محمد شفیع).

(۲) اصل: باده.

چون عالی حضرت بادشاه جمشید جاه آن بزرگ ایل ترکمان و سرچشمهٔ سردسی و احسان مروت نمودند بصوب (کذا) ایشان مستظهر و از فیض ملاقات و مجالست بزم ارم رشک همایون بهره‌ور گشتم باتفاق وارد دارالخلافه **جهان آباد** شدیم و تمامی خزائن و جواهر و نفائس و کنوز و ذخائر سلطنت هندوستان برسم نیاز بموجب تفصیل علحده متعلق بآن سرکار ساختم. آن حضرت بر حسب الاستدعاء این نیازمند درگاه الهی بعضی را بخط (بخط؟) قبول موصول نموده — از عالم اهلیت و اتحاد کم مراعات سلسله علیه گورگانیم و مرافیت (مراقبت؟) دوخته ترکمانیم مطمح نظر قدس منتظر (منظر؟) ایشان میباشد — تاج و نگین سلطنت هندوستان را باین نیازمند درگاه اله مفوض و موکل فرمودند. چون این نوع عطیهٔ عنایت کم از پدر دربارهٔ فرزند و از برادر نسبت به برادر نمی آید از آن شاهنشاه (۱۴۷ ب) بلند جاه نسبت باین نیازمند درگاه اله بوقوع پیوست. لهذا! در برابر این معنی — تمامی ممالک سمت غربی رود اتک **دریای سند** و نالهٔ **سنگرهه** منشعب از **دریای سند**، کم عبارت از پشاور و بنگشات و دارالملک کابل و غزنی و کوهستان و مساکن افغان و هزاره جات و **قلعه بکهر** و **سنکر** (سکهر) و **خداآباد** و **لارکان** (۱) و دیرجات و مساکن **چوکیه** (۲) و بلوچیه و غیره (و) **صوبه تهته** و **قلعه را همه** (۳) و قصبهٔ بدین و پرگنات

---

(۱) فریزر ندارد - ظاهرا لارکانه مراد است.

(۲) فریزر ۲۲۵ - Glossary of the Tribes and Castes در Chokias of the Punjab and N. W. F. P. گفته است Chokiya قبیله است از جاٹ ها که در منٹگمری میباشند (محمد شفیع) در اصل این جوکیه است و مساکن این قبیله در اطراف دراجی و در ضلع تهته است. (ح)

(۳) فریزر Ram (محمدشفیع) این قلعه را همه است که همان وقت در سنده موجود بود (ح)

جون (۱) و پرگنہ سموال (۲) و کہبران (کذا) (۳) و سایر پرگنات و بنادر، از ابتدای منابع رودخانۂ اتک و بکھر تا جنگ درها و اماکن، که آب مذکور مشعب ٹھٹہ را فراگرفتہ باشد، تا حدی که دریای سند و ناله ساگر (۴) بدریای محیط اتصال سی آید (یابد)، و آنچه بهر جهت از جهت (جهات) از مزارعان دریای اتک و شعبہ های آن و در سمت غربی دریای سند و ناله سنگڑه (۴) واقع شده باشد، مخصوص آن دولت نادره و ضمیمۂ ممالک محروسۂ سلطنت قاهره نمودیم. که من بعد، گماشتگان آن دولت خداداد و بندگان آن آستان سپهر بنیاد، مناشیر ضبط و ربط ممالک و پرگنات مذکوره، و حل و عقد مهمات جزئیه و کلیه اهالی و ساکنہ و رعایا و برایا پای آنجا بوده باشند (۵).

آسنای این (ورق ۱۴۸ الف) دولت ابد قرین، ممالک مسطور را، از ولایت متعلقہ باین نیازمند درگاه موضوع نموده، قلم امر و نهی را بالکلیه از آنها مرفوع داشتہ، بهیچ وجه دخل در پرگنات مزبور و

---

(۱) خرابۂ شهر جون نزدیک ماتلی (حیدرآباد) موجود هست و همانوقت پرگنۂ بود (مظهرشاه جهاني) (ح) فریزر Chan. آئین اکبری (کلکته ۱۸۷۳ع) ۱: ۵۵۸: جون (سرکار چاچکان) تحفة الکرام ۳: ۱۶۳: جون شهر نامی سرکار چاچکان است.

(۲) در اصل سمواتی که در سرکار نصرپور یک پرگنہ بود. مظهرشاه جهانی (ح) فریزر Sumawali (محمد شفیع).

(۳) فریزر Ketra در آئین اکبری راجع به شاخهای کوه تتہ می گوید که: شاخیست از سهوان تاسیوی، آن را کهٹر نام بود. (محمد شفیع). در اصل کهیبر است (ح).

(۴) ممکن است که ناله ساکره باشد (ح).

(۵) اورنٹیل کالج میگزین لاهور نومبر ۱۹۵۰ع ص ۱۰۵-۱۰۶-۱۰۷.

سکنه و رعایای اینها (ن) نمایند. و داور قلعه، و شهر **لوهری بندر**، و **اوچ**، و سایر ولایت، که جانب شرقی رود اٹک و **دریای سند** و **نالہ سنگڑہ** (۱) واقع شده باشد، متعلق بمملکت هندوستان خواهد بود (۲).

(۱) فریزر Sankra (محمد شفیع). نالہ سانکرہ در ضلع تھتھہ (ح).

(۲) ضمیمہ اورنٹیل کالج میگزین لاهور مئی ۱۹۵۱ء ص ۱۰۸- در ترجمه فریزر (۶۲۲) بعد ش تاریخ کتابت عهدنامه را داده است. یعنی ۴ محرم ۱۱۶۲ھ لاکهارٹ ص ۱۵۳ ح ۲- (محمد شفیع) در کتاب نادر نامه (محمد حسین قدسی- مطبوعه انجمن آثار ملی طهران ۱۳۳۹ ش) تاریخ این عهدنامه بقرار ذیل ضبط شده است - در باغ شلیمار مورخه ۱۱ محرم الحرام سنه ۱۱۵۲ هجری محمد شاه تیموری - نادر شاه افشار - (۱۵۸-۱۶۰) در متن اختلاف لفظی بسیار واقع شده است (ح).

نقل رقم شاه ذي جاه

درین عهد همایون و زمان میمنت مقرون، که ساحت هندوستان موطأ اقدام اشهب جهانگرد خاقانی، و جولانگاه یکران گیتی نورد قاآنی گردیده، ورود موکب ظفر قرین، بدار الخلافم شاهجهان آباد اتفاق افتاد. از عالم اهلیت (و) بمراعات جنسیت، سلطنت هندوستان را، بحضرت فلک رتبت، بادشاه والاجاه، خدیو جم حشمت، سلیمان دستگاه، داور دارا شان، خسرو عالی مکان، کم دوحهٔ اصیل ترکمانیم و سلیل سلسلهٔ علیم گورگانیم بوده اند، مفوض و موکول ساخته وا گذاشتیم. و آن حضرت نیز در برابر این عارفه و تاج بخشی، تمامی ممالک آن طرف آب اٹک و دریای **سندهم و ذالهٔ سنگرهم** را، باین دولت نادره منتقل ساختند. چون نظر باین عهد و قرارداد، ولایاتی که از سرحد ملتان و **سندهم و ڈهڈها** وغیره، در سمت غربی و شمالی آبهای مذکور واقعست، متعلق بایران. **و خدایار عباسي** که در آن طرف **آب سندهم** توطن و استقرار دارد، از مهمات علیم گورگانیم. و ولایت این طرف آب مقطوع العمل و مسلوب الاختیار می باشد. لهذا ولایت این سمت آب را، آنچه متعلق با **خدایار خان** و در تصرف و حیطهٔ او بود، بهمان دستور، بسیادت و عیالت و شوکت (۱۵۲ب) پناه، حشمت و جلالت دستگاه، عالی جاه، عمدة الخوانین العظام، نظام السیادت و الایالت و الشوکت و الجلالت، **زکریاخان** ناظم صوبهٔ دارالسلطنت لاهور و ملتان عنایت فرمودیم. که ضمیم

محال صوبۂ خود دانستہ موافقِ معمولِ دولتِ ابد پیوند گورگانی بحیطۂ ضبط دارد.

امنایٔ آن دولت روز افزون و کارگذاران آن سرکار سعادت مقرون بعد ازاں کہ این مراتب را بعرض حضرتِ پادشاہ والا جاہ رسانند حسب المقرر معمول و منظور داشتہ از مدلول امر مطاع تخلف و انحراف نورزند و از شایبۂ تغیر و تبدل مصئون و محروس دانند - ۱۰ ربیع الاول ۱۱۵۲ھ (۱)-

Gul Hayat Institute

(۱) ضمیمہ اورنٹیل کالج میگزن مئی ۱۹۵۱ع ص ۱۱۵ تا ۱۱۷ (ح).

گذشتن الویهٔ ظفر طراز شاهي، از آب اٹک، بر سبیل استعجال، و انتظام یافتن قلمرو سندهم بحسن تدبیر شاه ذي اقبال.

ازان جا کم مرکوز خاطر خطیر، شاه جم جاه بود کم، زود تر از مهمات هندوستان فراغ حاصل کرده، عنان انصراف بخراسان منعطف سازند، و باصلاح آوارگیهای امور بخارا و خوارزم — کم هنوز والیان آن جا از گران خواب غفلت بیدار، و از سیاه مستیٔ غرور هشیار نگردیده، گام از جادهٔ اطاعت و انقیاد منحرف می زدند - لهذا اعلام ظفر ارتسام شاهی بکوچهای متواتر، بیست و یکم جمادی‌الثانی سنم یک هزار و یک صد و پنجاه و دوم هجری (۱۱۵۲ هم) و بست و دوم سمحمد شاهی (ورق ۱۵۳ الف) کم از آب اٹک گذشتم بیست (۱) و پنجم شعبان المعظم سنم صدر، سایهٔ نزول بر سر زمین کابل انداخت. و ازان جا بعزم تادیب **خدایارخان عباسي زمیندار خذاباد** براه درهٔ (دیره؟) اسماعیل (۲) هوت

---

(۱) در بیان واقع (ص ۶۲) میگوید :- بتاریخ غره شهر رمضان المبارک ۱۱۵۲ هم یک هزار و یک صد و پنجاه (و) دو، داخل کابل گردید. در جهانکشائی نیز گفته است : (ص ۳۶۷) شش روز کابل مضرب سر اوقات خلافت گشته —(ص ۳۶۸) رایات جهانکشائی در هفتم ماه مبارک رمضان، از کابل حرکت نمود- و ازاین بیان تصدیق تاریخ ورود نادر شاه به کابل میشود، کم در بیان واقع نوشته شده.

(۲) جهان کشائی نادری (ص۳۶۸) - نادرشاه در پنجم ماه شوال وارد دیره اسمٰعیل خان گشته.

بحرکت آمده، و هوت و غازی خان دودائی را ایل ساخته (۱) در نواحی سرکار **بهکر** یک پاره توقف ساخت.

چون هنگامِ حرکت، ازکابل رقم همایون بنام نواب صاحب آغرالدوله بهادر هزبر جنگ (۲) و حیات الله خان بهادر کم دران ایام از جانبِ نواب صاحب آغرالدوله بهادر، نیابتِ نظامت ملتان داشتند، صدور یافته بود کم:- هرگاه السویه جهان پیما بسرحد **خدایارخان** برسد، شرف حضور حاصل سازند، و باتفاق قشون همایون بانتظامِ سهام این ضلع پردازند!. ازین جهت حیات‌الله‌خان بهادر از ملتان برجناحِ استعجال کوچیده باردی معلی رسیدند و نواب آغرالدوله بهادر، بست و ششم شوال سنهٔ مذکور، از پایهٔ قلعم **جمون** — کم چند روز پیش ازین فتح گردیده بود — کوچیده و یک شب در لاهور متوقف گردیده، بست و سیوم ذی حجم از ملتان براه آب بسواری کشتی و غراب، جانبِ اردوی همایون روانم گردیدند.

نقل رقم همایون کم از جناب شاه ذی جاه، و نقل فرمان والا شان، کم بعد از یافتنِ مضمونِ رقم، از جناب اقدس محمدشاه بادشاه غازی، بنام نواب صاحب آغرالدوله بهادر صدور یافتم (۵۳ ب) مرقوم (قلم) قطائع رقم میگردد.

Gul Hayat Institute

---

(۱) رک - جهانکشائی نادری (ص ۳۶۹).
(۲) یعنی زکریا خان استاندار ملتان.

نقل رقم اشرف شاهي (۱)

عالی جاه عمدة الخوانین العظام **زکریا خان** ناظم صوبهٔ لاهور و ملتان، بشفقت از حد افزون خدیوانم سرفراز گشتم، بداند که:-

چون مطمح نظر اقدس آنست که، امسال در ممالک **سنده** قلامشی(؟) شده، تنبیه (۲) اشرار بعمل آید، و احتمال دارد که احدی از ان جماعت، بسمت ملتان فرار نماید و عبور افواج قاهره و کاضی (غازیان ؟) (۳) دین، از **آب سند** به تقریب (۴) تعاقب (۵) گوشمال آن فئه بدمآل واقع شود، ازان جا که فیما بین دو دولت عظمیٰ و دو شوکت کبریٰ جدائی متصور نیست، می باید که: آن عالی جاه مهیا و مستعد باشد که هرگاه ضرور شود و حکم

---

(۱) این مکتوب در سال ۱۹۲۲ع درموزهٔ باستان شناسی دهلی موجود بود. وسید ظفرحسن راجع به این مکتوب، سخنرانی در کنگرهٔ (Indian Historical Record Commission) دهلی ایراد نمود که متن آن در مجموعهٔ IV از صفحه ۲۵ تا ۲۹ درج شده و همین مکتوب عیناً دران نقل شده است و بر لوح آن، مهر دارای این سجع ثبت است:

نگین دولت و دین رفته بود، چون از جا
بنشام - نادر ایران - قرار داد خدا

و متن به لفظ "آنکه" شروع شده است. (ح)

(۲) اصل - تهتپهیه از - (محمد شفیع) در مقالهٔ ظفر حسن:- تنبیه. بعض از ...(ح)

(۳) ظفر حسن :- قاهره کاصحاب الدین (ح)

(۴) ظفر حسن :- بعزم تعاقب (ح)

(۵) ظفر حسن :- تعاقب و گوشمال موهیم ایصال جسارت بممالک سلطانی است از آنجا که فیمابین این دو دولت (ح)

مجدِ عز صدور یابد، از(٦) لاهور متوجه ملتان گشته در آن نواحی متوقف (٧) و از سر راه فراریان خبردار باشد (٨) که احیاناً (٩) اگر کسی از آب سنده گذشته (١٠) بان حدود برسد، به تنبیه او پردازد. و نوعی (١١) درین باب جد وکد بعمل آرد که احتیاج بعبور و تعاقب سپاهِ منصور نشود. عواطفِ شاهنشاهی را شامل حال خود دانسته، حاجات و ملتمساتی که داشته باشد، از روئ امید واری، عرضداشت بپایهٔ سریر اعلیٰ نماید و در عهده شناسد (١٢) - بست و یکم جمادی الثانی سنه یک هزار و یک صد و پنجاه و دو هجری تحریر یافت. (١٣) (١٤)

---

(٦) ظفر حسن :- باید از سمت (ح)
(٧) ظفر حسن :- توقف (ح)
(٨) ظفر حسن :- بوده (ح)
(٩) ظفر حسن :- لفظ "احیاناً" ندارد. (ح)
(١٠) ظفر حسن :- آب سند بحدود هند بگزرد، مانع شده تنبیه نماید ... (ح)
(١١) ظفر حسن :- نوعی شود که محتاج بعبور (ح)
(١٢) ظفر حسن :- تحریراً فی التاریخ ... جمادی الثانی سنه ١١٥٢ هـ (ح)
(١٣) ظفر حسن :- برحاشیه این مکتوب بقرار ذیل عبارت نوشته شده:
رقم مکرم محترم، مزین بمهر سامی شاهنشاه ملک بارگاه نادر شاه است، که بنام نامی، نواب صاحب سیف‌الدوله زکریا خان بهادر دلیر جنگ، ورود یافته. درسال ١١٥٢ هـ. (ح)
(١٤) ضمیمه اورینٹل کالج میگزن مئی ١٩٥١ع ص ١١٨ ص ١١٩ — زکریا خان در لاهور بتاریخ یکم جولائی ١٧٤٥ع (١١٥٨ هـ) فوت شد و در مقبرهٔ حضرت ایشان خواجه محمود خاوند المتوفی ١٥٥٤ع (٩٦١ هـ) بجانب شمال مسجد کاشی‌کار، سپرد خاک شد (نقوش لاهور نمبر ص ٨٨) (ح) و در تاریخ محمدی راجع به زکریا خان است د:

(بقیه بها ورقی ٧٥)

نقل فرمان فلک شان محمد شاهی

سیادت (ورق ۱۵۴ الف) و نجابت پناه، امارت و ایالت دستگاه، سزاوار فضل و احسان، شایستهٔ مراحم نمایان، مورد اعطاف پادشاهی، مهبط الطاف خلیفهٔ الٰهی، خانزاد عقیدت نشان **آغرالدوله زکریاخان** بهادر هزبر جنگ - بعنایت پادشاهی مفتخر و مباهی بوده بداند که :- رقم اشرف شاهنشاه آسمان بارگاه، بنام آن خانزاد عقیدت بنیاد ورود یافتم، و متضمن تهیه و استعداد حرکت اوست، از لاهور بجانب ملتان، بمطالعه خاص رسید. و نیز مکتوب که آن فدوی، برای موتمن الدوله العلیه، معتمد السلطنه الاللهیه، سیادت و نجابت مرتبت، امارت و ایالت منزلت، دانای مدارج دین و دولت، شناسای مراتب ملک و ملت، اعتضاد خلافت و فرمان روائی، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، خلاصهٔ مخلصان

(بقیه صفحه ۳۷)

«سیف الدوله زکریا خان بهادر دلیر جنگ بن سیف الدوله عبدالصمد خان بهادر دلیر جنگ احراری سمرقندی، از اعاظم امرای عصر و صوبه دار لاهور و ملتان ۱۲ یا ۱۳ جمادی الثانیه در لاهور فوت شد. عمرش تخمیناً ۵۶ یا ۵۷ سال. و او داماد اعتماد الدوله محمد امین خان چین بهادر بود، که در سنه ۱۱۳۳ھ گذشت. و پدرش عبدالصمد خان در سنه ۱۱۵۰ھ گذشت. (ص۱۲۸) (ح) رک: ماثرالامرا ۲: ۱۰۶ سیرالمتاخرین ۳: ۱۲ خواجه عبدالرحیم مخاطب بسیف الدوله عبدالصمد خان بهادر دلیر جنگ ابن جناب عبدالکریم احراری سمرقندی نزیل هند، از اعاظم امرای عصر و صاحب فتوحات و مغازی و صوبه دار ملتان دهم ربیع الثانی در لاهور فوت شد. عمرش در عشره ثامنه بود. (تاریخ محمدی ص۹۷) رک: ماثرالامرا ۲: ۵۱۴ و سیرالمتاخرین ۲: ۹۱

باعزم، قدوهٔ پیش قدمان معرکهٔ رزم، عمدهٔ وزرای رفیع الشان، زبدهٔ امرای بلند مکان، مشیر صایب تدبیر، یار با وفای یکرنگ، وزیر الممالک، عمدة الملک مدار المهام، اعتماد الدوله، قمرالدین خان چین بهادر نصرت جنگ (۱) نوشتم بود، و مشتملست بر استجازت تقدیم امر جلیل القدر، از نظر انور فروغ اندوز گردید. ازان جا که ارتباط و اتحاد این دولتین علین (علیتین) بدرجهٔ رسیده که احتمال اثنینیت و مظنهٔ ثنویت، از جمیع (۱۵۴ب) جهات مرفوع و ممتنع، و تصویر مغایرت از صفحهٔ خاطر روزگار معدوم و مرتفع است، آن امارت منزلت تقدیم لوازم فدویت و خدمت جناب قاآن اعظم و

---

(۱) محمد فاضل قمرالدین خان بهادر اعتمادالدوله نصرت جنگ وزیر الممالک بن محمد امین خان وزیر الممالک اعتماد الدوله نصرت جنگ. ... از نواب بیگم عرف صاحب بیگم که صبیه خواجه عبدالله به هشت واسطه نبیره خواجه احمد کاشانی بوده، مزوج یافتند. سوای آن، ازدواج کثیر بودند. و در آخر عهد خلد مکان در سنهٔ ۴۵ چهل و پنجم جلوس عالمگیری، مطابق سنه ۱۱۱۴ هـ از پیشگاه ظل سبحانی از خطاب قمر الدین خان سرفراز شده. در عهد محمد فرخ سیر بادشاه در سنهٔ ۱۱۲۷ هـ مطابق سال سیوم جلوسی از تعلقه بخشی گری و داروغه غسل خانه ممتاز بود. و در ۱۱۳۳ هـ مطابق سال دوم جلوس محمد شاهی، از خطاب اعتمادالدوله نصرت جنگ، سرفراز شده و در ۱۱۳۷ هـ مطابق سال ششم محمد شاهی بعد خلعت وزارت، نظام الملک آصفجاه مرحوم بسبب حرکات نا ملایم بادشاه و اهل سلطنت، بهادر معزدرسنه مذکور از خطاب وزیر الممالک اعتماد الدوله میر قمرالدین چین قلیچ خان بهادر نصرت جنگ ثانی سرفراز شد. و از خدمت وزارت ممتاز. بیست و پنج سال وزارت نمود و در ۱۱۶۱ هـ همراه احمد شاه بن محمد شاه بادشاه، در جنگ احمد شاه درانی، از ضرب گلوله توپ مقتول شدند. بهادر معز هشت پسرو شانزده صبیه شد. (ماثر الامراج ۱ : ۳۵۸) در تاریخ محمدی (ج ۲ حصه ۶) احوال شهید شدن بهادر معز به بدین قرار ثبت است:- "میر محمد فاضل..... بن..... محمد امین خان..... سپه سالار یار باوفا، از اعاظم امرای هند، و وزیر محمد شاه بادشاه. روز جمع ۲۲ ربیع الاول در نزدیکی سهرند، در جنگ احمد ابدالی افغان کشته شد. عمرش ۶۲ سال و قیل کمتر. و پدرش در سنه ۱۱۳۳ هـ گذشت (ص ۱۴۲ - مطبوعه علی گره ۱۹۶۰)

خاقان اکرم را از واجبات شمرد، و استرضای آن نیر سمای عظمت و جلالت را بی تفاوت مرضیٔ مقدس ما داند، و بهیئتی مستعدۂ نهضت و مهیای عزیمت باشد کم مجرد ورود رقم مجدد، بلا توقف و اهمال روانہ شود. و در کمال سرعت و استعجال، خود را بنواحیٔ ملتان رساند، و نحوي در انسداد معابر گروه فراریان و انضباط طرق منهزمان، مساعی جمیلہ بکار برد، کہ احدی ازان جماعۂ وخیم العاقبت از آب سندھ بایں جانب نتو اند عبور کرد. و احیاناً اگر اجل رسیدۂ، از آب مذکور بگزرد، باید کہ دقیقۂ از دقائق تنبیهش فروگذاشت ننماید، و فوراً در اسر و استیصال او جد بلیغ از قوت بفعل آرد. و اگر باستلام سدۂ سنیۂ مامور گردد، بی تأمل و تراخی، در پیش گاہ سلطان سلاطین زمن حاضر شده، سعادت ملازمت حاصل نماید، و هرگاہ مرخص فرمایند بحدود متعلقہ خویش معاودت نماید، و در عهده شناسد. و عرضداشت مرسلهٔ آن مصدر ترددات نمایان، مشتمل بر افتتاح قلعہ جموں و یاهو (کذا) کہ در حصانت بر اکثر قلاع هندوستان تفوق دارد، و کفرهٔ فجره (۱۵۵ الف) باستظهار آن هردو (حصن) حصین بصدر انواع فساد میشدند، خصوص درین ایام کہ خبث باطنی و نخوت جبلی آنها بکمال ظهور رسیده بود، از نظر اکسیر اثر گذشت. از پیش گاہ فضل و کرم آن مورد تحسین فراوان و آفرین بی پایان بموهبت عطایا ممتاز و سرفراز گشت. باید کہ شکر این مراحم عظمیٰ و عنایات والا بجا آورده، تفقدات اقدس اعلیٰ، در باب خود مرتقی و متزاید داند ــ چهاردهم شعبان سنہ بیست (و) دویم از جلوس والا تحریر شده.(۱)

(۱) اورینٹل کالج میگزین (ضمیمہ) فبروری ۱۹۵۱ع ص ۱۱۹-۱۲۱۰

نـزول رایت ظـفـر آیت شاهی، بالکئه زمینداری خدایارخان آن مصدر حرکت لغو. و آخر رسید نش بملا زمت همایون و شستم گردیدن نامهٔ جرمش بزلال عفو.

خدایارخان عباسی کم از زمینداران سرحد، باعتبارِ ملک و مال و سپاه مثل او بالفعل نیست، ازآن هنگام کم شاه فلک بارگاه بر سر قندهار رسیدند، خیالات دور از کار، از عالم سر راه گرفتن افواج فیروزی آثار و در صورت عبور از دره پرداختن بجنگ و کار زار در خاطر داشت. و از غلط فهمی ها کم لازم طالع برگشتگیٔ و ادبار است، خود را حریف همچو صاحب اقبالی، کم مانند آفتاب عالم تاب بم شعشع برق شمشیر مشرق و مغرب بتسخیر آورده، میپنداشت. درین ولا کم طنطنهٔ توجم الویهٔ ظفر طراز، از خوابِ سنگین غفلتش بیدار ساخت، فوجی را (۱۵۵ب) بسر کردگی پسر خود در مقابل گذاشتم، خود با مال و ناموس از **خداباد** حرکت کرده در قلعهٔ **امرکوت** (۱) ــ کم ظاهرا پیرا مونش، دو طرفِ تل هایٔ ریگ و دو طرف دیگرش آب (۲) است ــ طرح اقامت انداخت. چون اعلام شاهی قریب بسرحد زمینداری او رسید، پسرش نقوش مغشوش جنگ را، کم برلوحهٔ دل مرتسم داشت، بعرق خجالت

---

(۱) جهانکشای نادری ص ۳۷۰.

(۲) جهانکشای:- عمرکوت محلی را کم دردشت بي آب وآذوقه واقع و بحصالت مشهور و سی فرسخ از آب و آبادانی دور است. بیان واقع ۶۸- بعمرکوت کم قلعم ایست در میان بیابان ریگستان کم در اطراف و جوالب لم آب دارد و لم آبادانی... پس ظاهر است کم مذکور آب در متن بی محل است (محمد شفیع)

و انفعال پاک شستم مستعد بملازمت گردید. (و) حرف مصالحه و ادای پیش‌کش - مشروط باینکه به پدرش تکلیف ملازمت نشود - درمیان آورد. بدرجهٔ پذیرای نرسید. و آن جوان ساده بزندان مکافات نظر بند گردید.

چون اعلام اقبال بطریق یلغار و استعجال، بعزم تسخیر قلعه **امرکوٹ** پیشتر حرکت‌نمود، تزلزل در بنای صبر و توان **خدایارخان** افتاد. همان وقت ناموس و مال از آن جا بریگستان زمین نقل کرده، برای تدبیر **بیست و دو لک روپیا** که جهت آن، باربردار پیدانشد، کوچیدن خود بر فردا که از فردای قیامت کم نبود قرار داد (۱). شاه ذی جاه بدریافت این معنی که هنوز شکار از دام نم جسته است، (۲) **بست و هشتم ذی قعده** سنهٔ صدر از **لادکانو** (۳) که سی فرسخی **امرکوٹ** است، یلغار کرده، فردای آن (۴) بیست (و) نهم، هنگام انتشار طباشیر سفیدهٔ صبح، ناگهان برسر قلعه مذکور رسیدند. و حسب الحکم بهادران جنگجو و یلان رزم جو، قلعه را بسان نگین خاتم، از چار طرف درمیان گرفتم، (ورق ۱۵۶ الف) بسوختن و کندن متوجه گردیدند. آن از کردار خود نادم و پشیمان، یعنی **خدایار خان** بهم جهت راه سلامت مسدود دیده، الامان و زنهار جویان رسیده ملازمت نمود. و باین

---

(۱) بقول صاحب بیان واقع، خدایار خان میخواست — از عمرکوت حرکت نموده سوار کشتی شوند — و تا هنگام مراجعت نادر بایران — در جزائر این ضلع اقامت گزید — (محمد شفیع)

(۲) جهانکشای: روز شنبه هشتم آن ماه. لاکهارت ص ۱۶۰ نیز ۲۸ ذوالقعده را اختیار نموده است (محمد شفیع)

(۳) جهانکشای:- لارکانه (محمد شفیع)

(۴) جهانکشای:- روز یک شنبه نهم سه ساعت از روز گذشته. اماشک نیست که صوابش بیست و نهم است نه نهم (م شفیع)

تدبیر کم می بایست پیش ازین بعمل آورد، در عافیت بروی روزگار خود کشود. شاه سلیمان بارگاه بمقتضای این کم: مصراع:

در عفو لذتیست کم در انتقام نیست!

از جرمش، تن چشم پوشیدند و بعین عنایت جانب او نگریستم، خطایش بکلی بخشیدند. **بست و دو لک روپیا** کم در قلعم **امرکوت** بود، میرسامان سرکار، دم نقد با یک پارهٔ جواهرش ضبط نمود (۱). اعلام جهانکشا مراجعت نموده بم **لاد کانو** — کم بهیر و بنگاه دران جابود — رسید و تدبیر معاملت الکهٔ زمینداری **خدایار خان**، کم از روز ملازمت ملازم رکاب همایون بود، در پیش گردید (۲).

(۱) بقول میرزا مهدی (جهانکشای ۳۷۱) — "بهر جهت یک کرور متجاوز بتحویل گنجوران کنوز عامره انتقال یافت" صاحب بیان واقع (ص ۶۹) گفته است کم: در وقت محاسبم اموال و اجناس خدایار خان وی حاضر بود — "اکثر اشیای سلاطین صفویم کم ارباب قلم کهنهٔ ایران می شناختند، در اثاث البیت او مشاهده نموده" — معلوم شد کم افاغنهٔ قندهار چون بم "جان و مال والی ایران" متصرف‌شدند، این تحایف کمیاب را با طراف و جوانب فرستاده میفرو ختند" (محمد شفیع)

(۲) اورنٹیل کالج میگزن ضمیمم (فبروری ۱۹۵۱ع ص ۱۲۱ ص ۱۲۴)

مرتبهء ثانی، رسیدن نواب آغرالدوله بهادر هزبرجنگ، در اردوئی ظفر قرین، و بعد تحصیل سعادت ملازمت مشمول مراحم گردیدن از جانب فرمانروایٔ ایران زمین.

در اوراق گذشته مسطور است که **بست و سوم ذی‌الحجه** سنهٔ **یک هزار و پنجاه و دویم هجری** نواب آغرالدوله بهادر از ملتان بسواری کشتی احرام زیارت قبلهٔ آمال ــ که عبارتست از جناب شاه ذی اقبال ــ بستند، و در بندِ رسیدنِ بهیر و بنگاه و کارخانه جات (۱۵۶ ب) نبوده، بطریق یلغار روانه گشتند. درین ولا که **لارکانو** مضرب خیام اردوئ اعلیٰ بود **پنجم محرم‌الحرام سنه صدر**، هفت کروهی لشکر ظفر اثر رسیده، چون شب سردست آمد، متوقف گردیدند. و فردایٔ آن **ششم** باتفاق خواجه محمد فاضل‌خان و میر نعمت خان و حاجی محمد امان خان بسواریٔ اسپ، مسافت راه را که ــ بنا بر تزاکم اشجار و نشیب و فراز زمین، در نهایت ناهمواری بود ــ قطع ساخته و بعبور نالهٔ آبی که اسپان ازان بشنا گذشتند ــ پرداخته، قریب بدوپهر نزدیک به اردویٔ معلیٰ رسیدند. در راه حیات الله خان بهادر و میرزا ابوالحسن همشیره زاده عبدالباقی خان مرحوم و حسین بیگ خان نسچي باشي که حسب الامر جلیل‌القدر، بتقریب استقبال پیشوا آمده بودند، اتفاق ملاقات افتاد. و بعد داخل شدنِ باردوی گیهان پوی ــ چون شاه جم جاه در مشکویٔ اقبال تشریف داشتند ــ در خیمهٔ حیات‌الله خان

بهادر توقف رو دادِ . دوگهڑی روز باقی مانده کم شاه خورشید کلاه، بارگاهِ سلطانی را، رونق بخشیدند. آغر الدولم بهادر باتفاقِ میرزا ابوالحسن مزبور و مرزا مهدی بمنصب منشی گری مامور، بملازمت همایون مستسعد گردیدند. از پیش گاه اشرف زیاده بر سابق تفضلات (۱۵۷ الف) مبذول گشت. و از راه عنایت مکرر کلمات تفضل آمیز، ازین پیداعالم کم: بنابر سفر طویل هرج (ورق ۱۵۷) بسیاری بشما لاحق شدــ بر زبان شفقت ترجمان گذشت. بنابر اینکم آغرالدولم بسواری کشتی جریده رسیدند، و کارخانجات کم براه خشکی می آمد، هنوز اثری ازان نبود. و خیم و فرش و طعام وغیره ضروریات معاش، میر سامان سرکار دولت مدار، حسب الحکم سر انجام نمود. چون نقش اخلاص ایشان درپیش گاه ضمیر انور درست تر از سابق نشست، سم شنبم هفت شهر صدر خلعت خاصهٔ چهار پارچم ـــ کم عبارت از کرتم و بالاپوش زربفت و مندیل و کمربند یزدی استــ بنواب صاحب حیات الله خان بهادر و بدیگر همراهیان، در خور استعداد هریک، شفقت گشت .(۱)

Gul Hayat Institute

(۱) اورینٹل کالج میگزن ضمیمه فبروری ۱۹۵۱ع ص ۱۲۴ ص ۱۲۵

تتمهٔ احوال خدایار خان عباسی

خدا یار خان کم بعد تحصیل ملازمت در رکاب ظفر انتساب بود، درین ولا کم مراحم شاهانه اورا از خاک بر گرفتم بخطاب **شاه قلی خان**(۱) و عطایهٔ رقم بحالیهٔ زمینداری و تفوض صوبه داری **ٹھٹھه** ــ مشروط باین کم **دو لک روپیه** هر سال داخل خزانهٔ والا نماید و یکی از پسرانش با دو هزار سوار همواره ملازم رکاب ظفر انتساب باشد ــ سر بلند فرمود(۲). و خان مذکور کم نظر باعمال خویش نیم جان داشت ــ از پیش گاه اشرف بیافتن اسپ باساز طلائی، طمع عنان از کف رفتهٔ دولت، بدست آورده حسب **الحکم یازدهم محرم** سنهٔ صدر مراجعت (۱۵۷ب) بوطن نمود.ع

از بخت شکر دارم و از روزگارهم(۳)

Gul Hayat Institute

(۱) رک: جهانگشائی نادری ص ۳۷۵ و بیان واقع ص ۷۰-

(۲) خواجه عبدالکریم گفته است (ص ۷۰) کم نادر دوپسر خدایارخان را بطریق یرغمال همراه گرفت (محمد شفیع).

(۳) اورینٹل کالیج میگزن ضمیمه فبروری ۱۹۵۱ع ص ۱۲۶.

حرکت الویهٔ جهان پیمای شاهی، از اُلکهٔ زمینداری خدایار خان، جانب قندهار باراده خراسان، و دستوری یافتن نواب آغرالدوله بهادر بجانب ملتان.

چون خاطر خطیر شاه ذی جاه، از انتظام مهام هندوستان، بکلی فراغ حاصل ساخت، ارادهٔ مملکت خراسان، بنا براینکه از آوارگیهائی آنجا خلجانی بخاطر بود، بر ضمیر انور پرتو انداخت. لهذا **دوازدهم محرم‌الحرام سنه بست و دویم محمد شاهی** شروع سنه **یک هزار یک صد و پنجاه و سویم هجری روز یکشنبه** در خیم خلوت تشریف آورده، بر آریکهٔ اقبال جلوس نمودند. و نواب صاحب آغرالدوله بهادر را بمکرمت اسپ عراقی نژاد تیز خرام تر از صبا بازین و ساز طلا، و تسبیح عقیق‌البحر کم شمسهٔ مروارید بیش قیمت داشت. و دران وقت بدست حق پرست بود. و حیات الله خان بهادر را بخطاب شهنواز خان (۱) سرفراز فرموده، به عنایت اسپ باساز نقره و شمشیر با قبضهٔ مینا دلجوئی نموده، بتعلقهٔ نظامت رخصت فرمودند.

نواب عالی جناب، همان روز از اردوی همایون کوچیده، کنار آب منزل ساختند. و فردای آن **سیزدهم شهر سنه** صدر روز دوشنبه شاه سلیمان (جاه - ظ) مسا هچهٔ اقبال را بجانب خراسان بر افراختند. (ورق ۱۵۸ الف). (۱)

(۱) رک: جهانکشائی نادری ص۳۷۳

(۱) ضمیمه اورینٹل کالج میگزن فبروری ۱۹۵۱ع ص ۱۲۶ ص ۱۲۷

Gul Hayat Institute

(۴)

نادر نامه

یا

شاهنامهٔ نادری

تالیف ۱۱۷۳ هـ

(اقتباس راجع به نادرشاه ایراني و سند)

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

(۲۱۹) در بیان وقایع قوي ئیل مطابق ۱۱۵۲هـ و وقایع آن سال

(۲۲۴ص) چو از کار کابل بپرداخت شاه
فرستاد سوئ هري دستگاه

پئی گوشمال یکی فتنه جوی — ز عباسیان شد چنین چاره جوی
که‌چون‌سیل، با آن سپاه گران — سوئ سند تا بد ز کابل عنان
با هنگ عباسی بد نشان — کم میبود نامش خدا یار خان

Gul Hayat Institute

در بیان حرکت موکب همایون بسند و گرفتاری خدایارخان

زمین دار مطلب بم بزم سخن چنین سازد از گفتگو انجمن
کم سردار سند(۱) آن خدایارخان کم می بُد نژادش ز عباسیان
بوقتی کم دارای یزدان پناه بایران زمین داشتی دستگاه
همیشم بران در پئی عرض حال ز اخلاص میبود پوزش سگال
درین سال کان رایت افراز کین سوی هند رو کرد از ایران زمین
(ص ۲۵۲) خصوصا زروزیکه اقصای سند شد اقطاع ایران ز دارای هند
بروگشت مستولی از بس هراس ز آشوب آن دولتش بود یاس
درین وقت کان خسرو تاجدار بکابل زد آوازه گیر و دار
دران سر زمین تراوت (۲) مصیر هوا دم زد از سردی زمهریر
جهان جو بمنزلگم گرم سیر سوی سند چون مهر شد گرم سیر
بدان خان مشهور شوکت پناه کم در فارس بد صاحب دستگاه
نقی خان نظر کردهٔ لطف خاص کزاخلاص بودش بسی اختصاص
بسر داری فارس بد سرفراز کم تا مسقطش بود دستی دراز
امور بنادر منسق باو پذیرفتم آن ملک رونق باو
چنین داد فرمان خدیو جهان کز اخلاص خان ارادت نشان
بسمت بنادر بفیل و غراب دگر لنگر و کشتی کوه تاب
بود آنچم حاضر دران بحر و بر تمامی همان خان صاحب هنر

(۱) در متن هند نوشته شده است کم سهو کاتب معلوم میشود.
(۲) در اصل طراوت باشد

ز دریا گذشتم در آن انقلاب برون آرد آن جملگی را ز آب
نماید بزودی ز دریا عبور بدرگاه زو آرد از راه دور
و زان پس بآهنگ سند از شتاب با یلغار آورد پا در رکاب
ازآن راه پر جنگل پیچ پیچ فتوری بعزم اندر آورده هیچ
با یلغار افشرده پای ثبات عنان تاب‌شدجانب دیره‌جات(۱)
بهر دیره خانی که بد جای گیر پس از سرکشی گشت فرمان پذیر
پس از آزمایش ببازوی خویش نهادند پای باخلاص پیش
و ز انجا به نزد خدا یار خان جهانجوی فرمود حکمی روان
اگر خود شتابد ز فرمان بری بدربار دولت درین داوری
ازان به کزین لشکر بی‌کران شود سند ویران کران تا کران
همین حکم راکرده تعویذ خویش نهد پای همت باخلاص پیش
که تقصیر او نیست چندان شگرف که آن سان عنان را نمائیم صرف
بدان درگه آمد دگر ره خبر که در وی ندارد نصیحت اثر
چنان زور آورده بر وی هراس که از شم بشفقت ندارد قیاس
ز آهنگ شم دارد آن دار وگیر که گجرات ازین پس کند جای گیر
تهی سازد آن ملک از بیم شاه کند بندر صورت (۲) آرامگاه
جهان جو بسال و فتیل و کلک بنوعی که شد خیره چشم فلک
ز دریای سند آنچنان بر گذشت که شاهین نه پرد باقصای دشت
ز دریا گذشتم دران گیر و بست رهی بر هم جنگل و چوب بست
چو عباسی، آگه شد از انقلاب که بگذشت دارای ایران ز آب!
زجای که بد پای تختش(۳) دران در آن فتنه، سردار عباسیان

---

(۱) دیره جات یعنی دیره اسمعیل خان و دیره غازی خان.
(۲) بندر سورت که در هند است.
(۳) پای تخت خدا آباد بود که خرابه آن تا حال در ضلع دادو موجود است.

تهی کرد جا از طریق فرار نبودش چو در جنگ تاب قرار
یکی قلعه بودش عمرکوت(۱) نام بدشت تهی مانده زآب وکنام
بروجش بکیوان بر افراشتم بآذوقهٔ وافر انباشتم
ز آبادی آن قلعهٔ استوار چو بد دور سی فرسخ از رهگذار
گمان کرد کافواج ایران سپاه بران در نخواهند پیمود راه
بدان قلعه آرام کرد و نشست بخود داری از کین برآورده دست
جهانجو چو آگه شد از مدعا که او را بود درعمرکوت جا
بفرمود (ده) روزه یکسر سپاه تدارک بگیرند از بهر راه
و زان پس بدان دشت یلغارکرد زگرد آسمان راچوشب تارکرد
بیک روز ویک‌شب که ره کرد طی به نزدیک آن قلعه بردند پی
خدایارخان را دران گیر و دار از آن قلعه میبود ممکن فرار
ولی طالع خسرو چیره دست زکوشش‌هم دست و پایش ببست
سحرگه که خورشید زرین کلاه بپا کرد دور آفق بارگاه
گرفتند آن لشکر بیکران چو خاتم عمرکوت را در میان
خدایارخان را دران گیر و دار قضا شد دلیل طریق فرار
برون آمد از قلعه با فوج خویش گرفتم رهی سمت گجرات پیش
هماندم سواران بهرام کین گرفتند راهش به شمشیر کین
نبودش پئی جنگ نیروی دست بخود دست‌خود گردن‌خویش‌بست
گروهی سوار از همان گرد راه رساندند او را بدرگاه شاه
(ص۲۲۶) بحبسش جهانجوا شارت‌نمود و زآن پس زبان را چنین برکشود
که گنج و زر و گوهرش هرچه هست به ضبطش امینان بر آرند دست

(۱) در ضلع ٹرپارکر شهر یست که تا حال آباد هست. اکبر بادشاه در همان قلعه بدنیا آمده بود.

ز سیم و زرش بیشتر **یک کرور** بضبط اندر آمد دران شر و شور
دگر هرچه بودش سلیح و دواب در آمد بسر منزل اکتساب
دران قلعه هم هر متاعی که بود دران روز لشکر تصرف نمود
و ز آنجا سوئے **لارکانه** دمان سر سروران کرد عطف عنان

Gul Hayat Institute

در بیان وقایع یجي ئیل مطابق سنه ۱۱۵۳ هجری

خدایار خان هم دران رهگذر بفرمان شم بود حبس نظر
ز ایام هجرت دریں پهن دشت سه و پنج و الف و صد چون گذشت
باهنگ خازرسیان شتا جهاندار خورشید بر زد لوا
قزلباش فروردی از صحن باغ بر افروخت از شمع لالم چراغ
ز اردوی صاحب خروج سحاب باقلیم گلشن رسید این خطاب
که بهر قدوم خدیو بهار شود بزم گلشن زمرد نگار
همان باد پیمای نسیم غیور بتازد بر اطرف گلشن عبور
ابوالفیض ابر، از هوای شکوه سوی دشت پائین نیامد ز کوه
به تخت حمل خسرو آفتاب به توران دی گردد افراسیاب
بنوروزی اقلیم گیر بهار بساط افگند بر لب جوئبار
بهر شاخ گل مطرب عندلیب برد از گل و سرو تاب و شکیب
چو آن رنگ و بوی بهار نبرد بهار و خزانش گل سرخ و زرد
گل لالم عباسی دشت جنگ کهن سرو باغ شتاب و درنگ
بهم بر زن رونق هر بهار جهانجو شهنشاه ایران مدار
پس گیر و بست خدایار خان ز شفقت برو شد بسی مهربان
بعاجز نوازی جهان شهریار بر افراختش پایه اعتبار
زمینداری سند، بار دگر بدو ساخت مرجوع، آن نامور
یکی سمت هم شاه صاحب خروج کم از سند برسز زمین بلوچ

بخان بلوچ ، آن ارادت مآب کزاخلاص بودش محبت خطاب(۱)
سپرد و ازان سرحد بي وجود دل و دست اقبال، فارغ نمود
ز نزد محمد شم(۲) سرفراز ز هندوستان باهم برگ و ساز
یکی کاروان آمد از، راه هند بایوان دولت ز اقصای سند
بـه جا خالیٔ، خسرو تاجدار ز هرگونه چیزی کم آید بکار
فرستاده بود ، آن سر افراز شاه بدربار دارای ایران پناه
شهنشاه ایران هم از عرض راه یکی کاروان نزاکت پناه
که از بلخ، مانند صبح امید هماندم بشیرینی، از ره رسید
طراوت سرشتان نازک بدن لطافت طرازان شکر شکن
به پشت مطایای(۳) گردون بدوش ز افتاد گیها، شده شال پوش
بکاسی که نامش ندارد مزه مبرهن شود معنی خربزه
چودر هند، آن جنس نازک بها عزیز است و نایاب چون کیمیا
دگر برق تگ اسپ صرصر خرام ز خیل عرب همچو لیلای بنام
هم برق و آهنگ گیتی نورد هم جلوه سازان دشت نبرد
بد آن کاروان ساخت دنبالم رو بهم آب و آتش شده در کرو
بـه جـا خالیٔ خسرو هندیان فرستاد دارای ایرانیان

Gul Hayat Institute

(۱) محبت خان بلوچ
(۲) محمد شاه پادشاه دهلی
(۳) جمع مطیّ. اسپ و مرکب که سوار شوند

در بیان انصراف موکب همایون بجانب ایروان و عزیمت ترکستان

قلم بر جبین صریر خیال چنین زد رقم صورت این مقال
که از هند تا سند و کابل زمین چو پرداخت دارای ایران زمین
جهانداریٔ عزم آن کامیاب گل ملک طوران گرفت آفتاب
ز کابل به هر سرحد مملکت یکی حکم، از صاحب سلطنت
چنین شد مقرر کز ایران زمین مهیا نمایند اسباب کین
پیٔ کار توران برآرند دست بفرجا ز رخت و سلیح آنچه هست

Gul Hayat Institute

(۵)

اقتباس

از

نامهٔ نغز

تصنیف

باغ علی سندی

(راجع به تسلط نادر شاه ایرانی بر سند)

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

عزیمت نادر شاه بجانب سالار سند و کیفیت پرسیدن از میر متاره (۱) وکیل نورمحمد عباسي والي ملک سندهم

چو سلطان مغرب بہ مغرب برفت — بمغرب رخ خُمّر آورد نفت
و زان باز، زد مرغ بانگ سحر — سفیدي بروں کرد از کوہ سر
هم مردم از خواب بیدار شد — بہ کار جہان، شاه هوشیار شد
بر آراست یک بزم از نو سرشت — صف بستہ پیراستہ چوں بہشت
چو ازکار دهلي بہ پرداخت شاه — بہ سوی بکهر باز پرسید راه
بہ بزم اندر آں مرد غماز بود — بہ گفتار بدکار در ساز بود
بہ شہ گفت آں مرد گوئندہ راز — زبان خود بہ گفتار کرد او دراز
شنو! من یکی با تو گویم خبر — تو ای شاه ایران والا گهر!
یکی طرفکے راز دارم نہاں — یکایک بگویم بہ شاه جہان
ز نورمحمد کہ او تاجور — سپهدار عباسيء نامور
وکیلي بہ دهلي ست هشیار کار — متارا و را نام دل هوشدار
چو گفتار او، شاه در گوش کرد — زگوش اندراں هوش در جوش کرد
بفرمود: تا کس بر آرد خبر — ز هشیار دل میر نیکو گهر

---

(۱) میر لطف‌الله لکهلوي معروف بہ میر متارو کہ در آنوقت در دهلی بود.

Gul Hayat Institute

نسچیقی بیامد بر نزدیک شاه بد و گفت، بشنید، پیمود راه
چنان گفت پیشش فرستاده مرد: شهنشم بر خوبی ترا یاد کرد
نهانی یکی، از تو جوید، خبر تو نیز ای‌جوان، راست‌گو سربسر
چو بشنید او، میر نیکو نهاد سوی **شاه** ایران قدم بر کشاد
بیامد بر **شاه نادر** دلیر که برتخت بود آن جوان تند شیر
ببوسید تخت آن بر صف بر نشست بر نیکو زبان کار با **شاه** بست
پس آن گاه از **میر**، پرسید **شاه**: ز سالار و از ملک و گنج و سپاه
ز خویشان خود چند دارد سپاه؟ ازین تا بر سالار، چند ست راه؟
جواب سخن، **میر** با **شاه** گفت: سخن راستی را نباید نهفت
ز خویشان هزارند گرد دلیر ابا لشکر و کوس چون تند شیر
سپاه دگر بی‌شمارند بیش بجز لشکر نامداران خویش
هم گرد بازوی جنگ آوران نم ترسند از تیغ کند آوران
بمیدان کیی، با سپاه درشت هنوز آن جوان بر ندادند پشت
چو شبخون در آرند در کار زار ز یک صد، گریزان شود ده هزار
بمیدان دلیرند، و هوشیار بس از او، گوی میدان، نم بردند کس
هم تیغ زن، مرد پر خاش جو هم نیزه بازان، هم تند خو
دلیرند، از یک دگر برترند تو گوئی مگر اژدهای نر اند
بر قوت چو پیل و بر پیکر پلنگ بدست هم گرز و تیغ و تفنگ
ز لشکر نم ترسند، بی باک تر بر میدان دلیرند، چالاک تر
گر آن فوج سالار جوش آورد دل کوه را در خروش آورد
ازین جا فرو باشد از سال راه بر سختی بر بالا نشیب و تباه!
چو بشنید، فرمود باخشم جوش: نویسم یکی نام، با رای هوش
بر سوی **سپهدار** بیدار دل که او هست هشیار بیدار دل

یکی نامه بنویس بر هوش مند — به نرمی به گرمی سخنهای چند
میانجی گزین کرد از انجمن — که باشد هنردان و هم تیغ زن
برد نامه بر سوی سالار **سند** — سخنها رساند ز گفتار **هند**
چنان : چون گرفتیم شاه و سپاه — همان تاج و آن گنج تخت و کلاه
هم شهر دیهیم و از مرز بوم — ز **قندهار** و **هندوستان** تا به **روم**
بشمشیر و با گرزه و نیزه کین — سراسر گرفتیم روی زمین
ستاره بود آن زمان اوج گیر — که پنهان بود آفتاب منیر
دو شعله ز یک شعله دارم به جنگ — یکی نور شمع و دگر نار چنگ
بهر سو رخ آرد دل رای او — بر آن سو بر آرد زند پای او
دلاور جوان بود، نیکو نهاد — بد از تخمهٔ مهتران نیک زاد
محمد علی نام سلطان بهم — پیام ورا گفت از بیش و کم
بدو گفت : برگیر نامه بدست — جوان سرد بگرفت بر زین نشست
و زان باز گفتش: که زینسان سخن — به **سالار** برگو بر و انجمن
نخستین فرستد یکی باج زر — به سوی **سپهدار** والا گهر
دگر آن که بالشکر ده هزار — پسر باشد او را بود نامدار
به لشکر بود دائم اندر حضور — رساند به من باج زر بی قصور
نوشتم دهد عهد منشور خویش — کند ملک داری بدستور خویش!
جوان چونکه بشنید گفتار **شاه** — برآمد به **سالار** بنمود راه
متاره بهمراه او ز هنمون — دو گرد بر آمد ز دهلی برون
به کشتی نشستند هر دو بهم — **دو هفته** سر آمد ز **یک روز** کم
به نزد **بکهر** کشتی آمد پدید — به سالار، زود آن خبر بر رسید
چو آگاهی آمد به **سالار سند** — که آمد **میانجی** ز اقصای **هند**
متاره بهمراه آن نیک زاد — جوان مرد، باهوش، فرخ نهاد

شراعی بر افگند شب نیل گون جهان گشت در سایهٔ قیرگون
دَد و دام در خواب بردند سر بتابید بر آسمان شب قمر
سپیده بر آورد از شرق رو جهان پرشد از مردمان های هو

خبر رسیدن به خدایار خان از آمدن میر متاره و محمدعلي بیگ سلطان بم وکیل نادرشاه بنزدیک دریا و پیشوا آمدن خدایار خان والی سنده

برون شد کلهدار گیتی فروز سیم چادر از شب بدرید روز
سپهدار از خواب بیدار گشت به سوی میانجی بر آمد ز دشت
بزد کوس برخاست آواز نای سپهدار بنهاد بر اسپ پای
بپوشید پهنای هامون زسرد شده خشک دریای گردون به گرد
غو کوس شب پور برشد بهم ز وزان نای سر غین برخاست دم
زمین یک قدم بر نم بی مرد بود نم یک برج در چرخ بی گرد بود
یکی تند شولک بزیر اندرش کلاه و دگر بر بری بر سرش
بزین اندرون گرزه چون پلنگ به تن جوشن رومی خواب رنگ
دگر سوی فرزند آن نیک زاد جوان بخت نامش محمد مراد
یکی خنجرش کابلی در بغل بر آموده با گوهر و لعل و زر
بسر طرهٔ نامور شاهوار جوان مرد باگرز سام سوار
ز انبوهی لشکر بی کران زمین گشت بر پشت ماهی گران
سواران بهر سو گروها گروه زمین تنگ زو آسمان در ستوه
بگردید از گرد مغز جهان شد از گرد گردون خور در نهان
چو خاک زمین بر هوا برد سر ازان بر زمین خور نکرده گذر
زهر سو دوان اسپ و پیل و شتر دهان جهان گشت از گرد پر

چو خاک زمین، بر هوا برد سر ازان بر زمین خود نه کرده گذر
سپهدار بیدار دل، باسپاه بیامد ابا تاج زرین کلاه
کرودشت در باهم مرز بود به خورشید بر آسمان گرد بود
چو نزدیک شد میر بفشرد کام سلامش به گفت آن: علیک‌السلام
چو چشمی بیفتاد بریک دگر ازان رو متاره و زاین نامور
فرود آمد از اسپ هر دو سوار گرفتند با یک دگر در کنار
نشستند هر دو بسر پشت پیل روان کرد آن پیل را بر دو میل
سوی خانهٔ زرنگار آمدند به بزم اندرون، شاهوار آمدند
چو سالار با میر همراز گشت ابا خود یکایک سخن سازگشت
نشستند در خانهٔ زر نگار نه‌دادند کس را دران خانه بار
به پرسید، پرسیدنی هرچه بود سخن درسخن گفت، گوهر فزود
سر انجام کردند تدبیر کار دل خود نهادند بر کار زار
فرو رفت خورشید بیگاه شد سپهدار در پرده خرگاه شد
متاره سوی خوابگه رفت باز ازان کار تدبیر کردند ساز

مجلس آراستن خدایار خان والی سنده با نامداران، و طلب کردن محمد علی سلطان بم را، که وکیل نادرشاه بود، و جواب دادن اورا

چو صبح دمید از سیاهی به بر فرو بست خور چادر پرنیان
فرو زنده شد بر سپهر، آفتاب بر آمد سپهدار از خفت خواب
به دروازه آمد پسر سر بسر به تیغ و تفنگ و به زرین سپر
یکی بزم را کرد با سروران به گردان جنگی به کند آوران
گرانمایگان را بر خویش‌خواند بهر گونه داستانها براند

نشستند در پیش **سالار سند** بزرگان دیرینه و هوشمند
دو رویه سپه بر ستاده براه ابا گرز و با تیغ و با خیم گاه
بگسترد فرش به دیبای چین شد از اطلس پوش رنگین زمین
صف اولین را به زر بفت بست دل پر دلان رابمی بود مست
به بزم اندر آمد چو غرنده شیر دلاورجوان **نورمحمد** دلیر [کذا]
نشستم بسر کرسی زرنگار ابا تاج با حلهٔ شاهوار
به یک دست پورش **محمد مراد** دگر سو **خدادادخان** نیک زاد
به سوی دگر **احمد یارخان** دگر سو **غلام شه** نوجوان
عطر خان نشستم به سوی دگر مرصع به سر هر یکی تاج زر
غلام نبی در صف بر نشست **غلام رسول** آمد و کار بست
به گرداندرش لشکر بی کران هم گرز داران جنگ آوران
دو طرفه بره بر ستادند مرد به پوشید خور آسمان را به گرد
میانجی در آمد به بزم دمان بیک دست تیغ و به دیگر کمان
به هر سو همی دید میرفت راه دو رویه ستاده بدید آن سپاه
به ره دید چون لشکر بی کران ثنا خواند بر داور داوران
که او حاکم الحاکمین بر ترست سزا وار هر دوجهان بهتر است
فرستاده چون روی **سالار** دید زمین بوسه کرد آفرین گسترید
بر ناسور نامهٔ بر نهاد به پیغام دادن زبان بر کشاد
بر آورد سالار روی برش به پرسیدش: از **شاه** و از لشکرش
پس آنگه رخ آورد روی سپاه به گفت آنچه بشنید پیغام **شاه**
دلیران بگفتند با هوش مند که: ای نامور شیر **سردار سند**
تودانی که چون کردگار من ست نگهدار من ساز گار من ست
تو گر میشوی در توکل گزین خدا است " والله مع الصابرین "

اگر باشد آن لشکرِ صد هزار گریزند از فوج در کار زار
یقین دان کم او هر چم خواهد کند سرِ سر کشان را نگون بر زند
تو هر گز سوی آشتی دل مدار به ما ساز گار ست پرورد گار
چنان تیغها بر زنم در نبرد زمین آسمان را به پوشم بگرد
هوا را به تیغ درخشان کنم زمین را چو لعل بدخشان کنم
به میدان گر آیم چو پیلِ دمان رسانم تف تیغ بر آسمان
به نیزه تن کوه را بر درم زمین، را به سم، ستوران برم
زنم گرز و شمشیر ها بر سرش کنم لاله گون جوشن اندر برش
چو در دشت کین تیغها بر زنم اگر کوه باشد ز بن بر کنم
اگر صد هزارند آن هوش مند به حکمت کند فوج فیروز مند
چو بشنید سالار گفتار راست به گفتا: سخن نیک‌مردان بجاست!
فرستاده را گفت: کای رای زن جواب سخن را تو بشنو ز من!
بگویش ز من هرچه گویم برت که: هرگز نم ترسیدم از لشکرت
پنه دارم از داورِ دادگر بجز تیغ هرگز نم دیدم دگر
بکارِ جهان، گاه زین انجمن نم کردم پسر، دور از خویشتن
ز من گنج، از هیچ چشم مدار نم من، گنج دارم بجز تیغ کار
چو شمشیر ما را بدست اندرست تو دانی کزو دامنم پر زر ست
اگر شاه خشم آورد زین سخن خدای ست ما را نگهدار من
به ترس از بلندی سر از پر بکین کم گشتی شهنشاه روی زمین
نخستین ز قندهار کردی گذر گرفتی ز گردیزیان تنج و زر
پس آنگه پشاور دگر غزنوی زمین دردی از دهنه در توی
به ترسی ز غداری روزگار که چون تو بسی را غلط کرد دار!
بگفتش سخن راست سالارِ سند مبین لشکر من به کردار هند

پراگندگی باشد اندر نفاق سپه را بود جوشن اتفاق
هر آن کس که یک‌دل بود در نبرد کند چرخ گردنده را زیر گرد
دلیران هم یک دل و یک سخن به رزم اندر آن نیک دارند فن
چو شیران ز فرزند دارم بسی ابا تاج با گنج زر هر کسی
نخستین دلاور **محمد مراد** جوان بخت شیر افگن نیک زاد
به قوت چو پیل و به پیکر چو شیر بدل همچو رستم به سردی دلیر
برادر دویم آن **خدا داد خان** جوان مرد بازو قوی پهلوان
سیوم **احمد یار خان** ناسور به زرین کلاه و به سیمین سپر
چهارم **غلام شه**(۱) نوجوان به تن همچو شیر و به دل پهلوان
عطر خان پنجم یل نامدار ششم از **غلام نبی** بر شمار
ز هفتم **غلام رسول** ست نام ز لشکر و زان، باز گویم کلام
هم هر یکی سی هزار ست سپاه ابا کوس با گنج و تاج و کلاه
برادر یکی شیر **داؤد خان** به سردی دلیر و به تن نوجوان
ز من گر تو بینی برادر دگر **غلام حسین** ست سهراب سر
سیوم **تاج محمد** یل نیک خو نکو خوی، نیکو عمل، نیک جو
جوان مرد پور برادر دگر نگر نام **فضل علی** شیر نر
هم هر یکی با سپه **ده هزار** سر افراز سالار یل نامدار
ز خویشان هزارند گرد دلیر همان نامدارند چون تند شیر
یکی زان میان **خان عارف** جوان دلاور دلیر و به دل پهلوان
دگر **خان عزت** به دل پر هنر نکو کار، نیکو عمل، نامور
بهائی دگر نام بیدار دل دویم **شیخ محمد** جوان غم گسل
ز نام آوران بر شمارم سپاه کم با کوس با خیم تاج و کلاه

---

(۱) غلام شاه

نخستین **بهاره** (۱) دلاور دلیر یکی پور او نام **مقصود** شیر
دگر **جام نندا** کو پر هنر دوم **میر بهرام** با گرز زر
کلیري یکی گرد نامش **مراد** (۲) دگر **میرچاکر** یل نیک زاد
کدام از دلیران شمارم کدام ز خویشان هزارند فرخنده نام
دگر بینی از لشکرم صد هزار سپاه پراگندهٔ بی شمار
فرستاده را باز کردند خوار نهادند دل بر سر کار زار!
جوان مرد چون سخت پاسخ شنید ره بر سوی **شاه ایران** گزید
بر آمد بزین باز بست آن کمر چنان تیز شد همچو سرغان به پر
چو آهو که او از سگ آید گریز برفت او سوی **شاه** چون باد تیز
بزودی بر **شاه ایران** رسید بگفت آنچ گفتش بدید و شنید
چو شه بر سر گفت او کرد گوش درونش چو آتش در آمد به جوش
طلب کرد لشکر ز **ترکان و چین** ز **کابل پشاور** ز **ایران** زمین
بیاورد **مازندراني** سپاه ز **تبریز و از بربري** کینه خواه
سپه چون بهم کرد برخاست زود به زد کوس بر آسمان رفت دود

Gul Hayat Institute

---

(۱) شاه بهارو
(۲) مُراد کلیری

دژ کشیدن نادرشاه در مکان اتک بسمت خدایارخان سالار سند. و پرسیدن کیفیت لشکر وغیره از محمد علي بیگ سلطان بم.

چو خورشید بر کرسیٔ زر نشست جهان نیز در روشنی کار بست
ستاره بکار جهان کرد رو نظاره کنان بر سویٔ چار سو
زمانه دگرگونه بکشاد سر فلک بر نهاده قدم بر گذر
ز سم سواران ز گرد سپاه نهان گشت گردون وخورشید و ماه
زمین بود از بانگ غلغلستان ز هندوستان تا به سندوستان
به لشکر در گنج را بر کشاد یکی تودهٔ سیم و زر بر نهاد
سزا داد بر هرکس از گنج زر سران سپه را بداد آن گهر
دگر هرکه بود از سوار و سپاه به هر خلعت داد و سیمین کلاه
ز شمشیر و جوشن بداد از هزار دگر نیزه و گرز بیش از شمار
چو پوشید لشکر سلاح نبرد سیه گشت برج آسمان زیر گرد
سپه چون به سوی بکهر بر دوید زمین چرخ را زیر گرد آورید
روا رو شد آن لشکر تیز تر به گرز و به نیزه به تیغ و تبر
زمین گشت چون کوه از فوج فوج تو گوئی چو دریا در آمد بموج
ز پیلان که بر کوه انبوه بود به بالا نگر کوه بر کوه بود
سپه چون برون کرد از کوه سر ز ده بر زمین همچو طوفان گذر
یکی پشرو نام زرّاد بود پراگنده لشکر چو جراد بود

چو در بوم **مردم بلوچان** رسید سپه دست درکار یغما کشید
از آگاهی آمد به **سالار سند** که آمد **سپهدار ایران** ز هند
جهان را نگر تا چه بربست رخت به بین تا چگونه شد این کار سخت
بزرگان کم فرموده بود و کجاست کم یک‌حال بودن صفات خداست
بـه پرسید **سالار**، از مهتران و زان نامداران و از کهتران
چه باید کنون چارهٔ چیست کار؟ از ایـن کار دشوار بد روزگار!
سپاه هم بـود فرمان بـرش نهادند دل را بـکار انـدرش
بگفتش: که این کار بائستم نیست! مرا رزم با **شاه** شائستم نیست!
نیم من بدین روز ترسند کار نـه ترسیدم از لشکر بیشمار
به پرخاش جستن مرا دور نیست ولیکن، ابا **شاه** دستور نیست
کنون سر سرا گوشم باید گرفت ره رزم، بـا شه نشاید گرفت
چه خوش گفت **فردوسی** رای‌زن خردمند، پاکیزه، شیرین سخن
دلاور که نندیشد از نره شیر تو، دیوانم خوانش، مخوانش دلیر
شنو از بزرگان چه گفتند راست: که پرخاش، با**شاه** کردن خطاست!
بدانگه که، لوح آفرید و قلم بزد بر هم بودنی ها، رقم
به بینی که از خواهش پاک ذات به غـار آمـده سـرور کائنات
که تقدیر او گر نه اظهار بود چرا سرور پاک در غـار بـود
مـرا نـیـز آن داور دادگر در افکند جان و دل اندر خطر
پس آنگه جهان آمد اندر خروش نغان شد به بازار، در شهر جوش
دل هر کس از بیم، در غم گرفت تو گوئی، جهان را زماتم گرفت
به دریا شد آن ماهی اندوهناک به هامون پلنگان، شد از بیم چاک
چنان رفت از دیـده آب دریغ به تندی که باران به بارد به میغ
زمردم فغان و زنقاره خروش(؟) جهان نیز از شور آمد به جوش

Gul Hayat Institute

در ایام آن ظالمي شور بخت زن ومرد بگریخت بگذاشت رخت
گریزان دوان هرهم سوی دشت بر سر مردمان چون قیامت گذشت
بجز زن نبرده کسی مال و زر پسر بود آوارهٔ از پدر
گریزان بدیدند تنها دو تن نه دیدم بجای بجز مرد و زن
گذشت از سر طفل، مادر، زیاد ز مادر دگر طفل هرگز نه زاد
پسر گر بر مادر بدی در شکم ورا در شکم دختر آورد غم
پدر نا شناس آمد از با پسر شد آن مادر از طفلها بیخبر
در ایام آن ظالمي، راه زن نرفتم کسی مرد نزدیک زن
مگر آن‌زمان، همچو زن، مرد بود زنان را دل از میل او سرد بود
سپهدار با صد هزار از سپاه به سوي عمرکوت بگرفت راه
و زاین سو بر آمد سپه پر بر کین سپاه کم با شاه ایران زمین
ز دریا سپه را بر هامون کشید ز گرد زمین گشت خور نا پدید
هم ملک را کرد زیر و زبر نهادند یکسر بر تاراج سر
بر هر سو همان فوج او، بردوید بر هر شهر هرجا کم آباد دید
بر یک دست تیغ و بر دیگر عنان ز گفتار روی سخن بر زبان
بهر کس، بکوبند بر وی بنار اگر مرده بینند وز زنده دار
هم مردم از کار او، خسته شد یکی کشته شد، دیگری بسته شد
سپه را بر تن کرتهٔ لعل گون کلاه بسر تیغها واژ گون
کلهدار گر باشد او یک سوار گریزان شود پیش او یک هزار
اگر پیر زن باشد آن با کلاه بر مردم، چو دیو، آید اندر نگاه
پس آنگم رسیدند درچاچکان(۱) بزرگان ایران بر شاه جهان
بر سالار زود از رسید این خبر کم درچاچک آمد سپه سر بسر

(۱) چاچکان یعني لارکانه

بـه پرسید از نـامداران جنگ که ای گرد بازو و ای شیر چنگ
که آمـد سپهدار ایران زمین ابا لشکر و شاه با خشم کین
بدین کار، تدبیر بایـد نمود سپاه گـران پیـش آورد زود
سر راه او گر به بندم به تیغ ز نم ماه و خورشید در گرد میغ
هوا را به تیغ در خشان کنم زمین را چو لعل بد خشان کنم
ولی سر زدن بر سر سنگ کوه ز لشکر، جهان کرد اندر ستوه
بهـ ست آن که در آشتی رونهم به قدر زمین باج و زر بر دهم
بـریـن راه کردند انجام کار نهادند سـر بـر سـر زینهار
بـفرمـود با هوشمندی سخن فرستم جوانـی ازیـن انجمن
خردمند بـایـد بـه والا گهر ز فرزند باشـد کم بندد کمر
رسانـد پیامی ز مـن شاه را نشاند ز دل، خشم بدخواه را
که گوید سخنها بـه تدبیر کار دلیری کند کار بـا شهریار

فرستادن خدا یار خان، غلام شاه پسر خود را بطریق ایلچی بسمت نادر شاه بهمراه میر متاره

غلامشه نـام یـل نوجـوان کم پور سپهدار سندوستان
چو بشنید گفتار شاه، از پـدر سوی شاه ایران به بسته کمر
پدر باز گفتش: که ای سرو بن یکی بشنو از من صلاح سخن
ترا می فرستم بـه شاه جهان چو رستم بر فتی به مازندران
به برد از پیام ز کاؤس شاه سوی شاه دیوان به پیمود راه
چنان گفت، چون شاه گفتش پیام ازو بـاز آورد زود از سـلام
تـو نیز ای جوانمرد بیفراز پای به سوی شهنشاه گردون گرای
گران مایه فرزند او نیک زاد به گفت پدر دل هم بر نهاد
بـه پیش پدر گفت فرزند بـاز که: ای نامور شیر گردن فراز

بگو: تاچم داری سلام از پیام؟ بم سردار ایران بگویم تمام
سوی شاه ایران روم باشتاب از او باز گیرم جواب از صواب
پس آنگاه از نامداران خویش متارا (۱) گرا نمایم را خواند پیش
بگفتش کم: ای هوشمند سخن تو باشی سزاوار هر انجمن
کم او نزد سالار دستور بود سخن او بهر شاه منظور بود
و زان باز گفت آن سخن باپسر کم: باشی ز کار جهان بهره ور
چو آن جا رسی نزد شاه زمن نیاز آوری از خود اندر سخن
پس آنگم بگویش کم: ای شهریار! مرا بنده فرمانبری بر شمار
نه پذرفتم از کار فرمان تو کم بر آستانت نهادیم رو
بمقدار خود می دهم باج و زر بم فرمان تو بسته دارم کمر
اگر زین سخن، شم عنان کرد باز شما باز گردید این سو فراز
و گر شم نیا ورد در دل پسند ء عنان بر گر آید بم سالار سند
بم زودی خبر بر رسان نزد من شما خود بیائید با انجمن
بهر جا کم منزل در آید سپاه و ز آن جا بهر سو زند خیم گاه
ز منزل مقام و ز تدبیر کار ز گردان چم دارد سپم در شمار
خبر بر دم از می رسان زود تر تو باشی خبردار بر هر هنر
جوان مرد بشنید فهمید کار کمر بست، برخاست، برشد سوار

رسیدن غلام شاه و میر متاره نزد نادر شاه و کیفیت گفتن او و جواب دادن شاه

ابا فوج آن نوجوان نره شیر سم منزل بم شد پیش نادر دلیر
در آمد بدرگاه آن سر بلند یکی نامدار و دگر هوشمند
خبر حاجب آورد، نزدیک شاه که ای شاه ایران گیتی پناه

(۱) میر لطف‌الله المعروف بمیر متاره لکعلوی

سواری یکی گرد بازو چو شیر **غلام شه** نام دارد دلیر
به تن همچو پیل و به پیکر پلنگ جوان قوی زور بازو نهنگ
ز شبرنگ نارد فرو زیر پای نکو روی نیکوست دانش گرای
به دروازهٔ **شاه** دارد گذر کمانش ببازو، بگردن سپر
به فرمود: کاید به نزدیک زود رساند بر **شه** سلام و درود
نشست آن بر **شاه** نزدیک تر پس آنگه سلامش بگفت از پدر
بدو گفت آن خسرو نیک زاد بگو از کجای چه داری نژاد؟
بگفتا که: ای **شاه** فیروزمند! منم پسور سالار **سردار سند**
خدایار خان نام نیکو گهر که او در جهان بسته دارد کمر
به قوت چو پیل و به هیکل چو شیر با لشکر همچو **شنکل** دلیر
فرستاد ما را به **شاه جهان** پیام که دارم بگویم نهان
اگر جا تهی یابم از **شاه** باز بر **شاه** تا بر کشائیم راز
و گر **شاه** فرمان دهد زاین سخن بگویم چو خواهد بر او انجمن
جهان جوی بشنید گفتار او پسند آمدش نیک کردار او
بفرمود: تا هر چه داری سخن بگو تا بداند هم انجمن
به شاه آفرین کرد با صد نیاز پیام که بودش به **شه** گفت باز
نهفتم که بیرون کشید از نهان از او باز بشنید **شاه جهان**
و زان بازگفتش: که ای شهریار! توئی بر دلیران جهان تاجدار
بود رای ما بندهٔ رای تو سر ما کند نازش از پای تو
کمر بستهٔ **شاه** را چاکرم به فرمان بری **شاه** فرمان برم
سخن هر چه گفتی پذیرفت او بسی با نیاز آفرین گفت او
که: من بندهٔ باج دار تو ام به فرمان بری شامدار تو ام
تو ای شاه بر ما به احسان نگر به فرمان تو بسته دارم کمر

سپهر آفرین کرد بـــر رای او ستایش جهان کرد بر نیک خو
سپر گفت: کای بهترین انجمن نکو دان، نکو روی، شمشاد بن!
تو گر، می نهی پای بر پشت دیو بدین دانش از تو نگیرد غریو
سخنها کم با شاه بسر گفتم بود توگفتی، مگر همچو در سفتم بود
به شهزاده چون شاه رو کرد باز بگوش انـــدر آورد آن سرفراز
بفرمود: کای ســرو باغ چمن! دلاور جوان، راست گو، در سخن!
شدم والم بــر نیک گفتار تــو یکایک پذیرفتم از کار تــو
و لیکن بـــه یکبارگی بـــر سرش رســـم، بینمش زور بازو بـــرش
شنیدم ســپــه را بیاراست کار به بست آن کمر بر سوی کارزار
سپه ساخت از گرز و تیغ و تفنگ ابا خود و با جوشن و ساز جنگ
ســلاح نــبــرد آزمای دگــر ابا خنجر و تیغ، تیــر و تبــر
بگفت این وبرخاست باخشم و کین به بست از کمر خنجر آبگین
سحر گاه چون مرغ بکشاد بال تبیره زنـان دست زد بـر دوال
سپاه چو از خواب برخاست شـد به زین اندران اسپها راست شد
به زد کوس نعره بر آمد بابر نفیره بـــر آورد بانگ هـزبـــر
روا رو شـــده لشکر تیـز تـــر به گرز و به تیر و به تیغ و تبر
جهان، پر شد از نالهٔ نای کوس ز جوشن، زمین گشت چون آبنوس
ز بانگ نفیر و ز آواز پـــیـــل برفت از برون بانگ بر هفت میل
هم برج های پر از گرد خاک دل ثور، از بانگ نقاره، چاک
ز گرد زمین گشت گردون دگر ستاره درو خـــود تیغ و تبر؟
به چرخ اندران برجها بر غریو بدشت دوان گـــرد مانند دیو
سپاهش کم از روی راه آمدند تو گفتی چو ابر سیاه آمدند
رسیدند نزدیک **نوشهره**ٔ (۱) سپه را بهم گشت صـــد بهرهٔ

(۱) نوشهره نام قصبه ایست در ضلع سکر.

زلاکهانه(۱) چون برگذشتم سپاه به **شهدادپور** بر گرفتند راه
ز لشکر دران جا رسید این خبر کم آمد **سپهدار** نزدیک تر
به **شهدادپور** خیم زد با سپاه **عمرکوت** را باز پرسید راه
کسانی مخالف، کم همراه بود ز **سالار** کردند گفت و شنود
ازان نابکاران بپرسید **شاه**: کدام از مکان است زین چند راه؟
به گفتند: کای **شاه** داننده راز نشانت دهم، گر کنی سرفراز
عمرکوت زین جاست منزل براه نشستم دران نامور با سپاه
به لشکر گران جنگ جوید همی قدم خود به میدان به پوید همی
و لیکن ز لشکر ندارد خبر تو گر بگذری بر سرش زود تر
سخن ما به دل گر پسند آیدت به کار جهان سودمند آیدت!
چو بشنید شم، کار نیرنگ او دژم دید گفتار فرهنگ او
و لیکن سپه را بیاراست کار بر آمد به زین **خسرو** نامدار
چو لشکر برون شد به فرسنگ راه یکی گرد بر آسمان دید **شاه**
به فرمود: گرد زمین از چراست؟ به پرسید لشکر مخالف کجاست؟

رزم ماچهیان(۲) که از لشکر خدایارخان پس مانده بود با نادرشاه نزدیک شهدادپور

یکی فوج از **ماچهیان** بست راه به گردون رسانید گرد سپاه
عنان بر گرفتند گردان به کین سپاه و **سپهدار ایران** زمین
ستادند در دشت بر فوج فوج به تندی در آمد چو دریا بموج
و زان‌رو، گروه آمد از **ماچهیان** بمیدان کشیدند تیغ از میان
به گرز و به نیزه به تیر و تفنگ رسیدند در دشت میدان جنگ

(۱) لارکانه.
(۲) ماچی، قومیست در سند.

سپه را بـه شمشیر بستند راه کدام اند از فـوج؟ پرسید شاه
بگفتند: کای سـرور تاجـدار! ز سالار پس مانده بود این سوار
ازین جا چو سالار بگرفت راه به گردون رسانید گـرد سپاه
کنون من گر آیم به رزم اندرون کنم من روان بر زمین جوی خون
به فرمود شه تـا یکی نامور شتابد بـران لشکر بی هنـر
چنان تیغها بر سرش بـر زنند همان بیخ (آن) فوج را بر کنند
دو بهره سواران عنان بر کشید تو گوئی کم در دشت دریا رسید
به گرد آمدش هم گروها گروه میان سپه فوج چون لخت کوه
کشیدند شمشیرها در نـبـرد ز خون دلیران زمین بست گرد
بغرید کوس و بدرید کوه زمین در خروش، آسمان در ستوه
زده در هـوا گـلـهٔ کرگسان طمع کرد از فتر سر کشتگان
چه کردند آن فوج درکار زار جهان تنگ شد بر سر شهریار
فتادند در لشکر بـی کـران ابا تیغ و با نیزه گـرز گـران
زدند آنچنان تیغ با خشم و کین کم لرزید از ضرب دشت زمین
سواران فتادند پیلان نگـون زمین همچو کشتی شد از موج خون
بـه پرید هـوش زمانه ز جوش به درید گوش سپهر، از خروش
به تیغ و به خشت و به گرز و به تیر ز خون، پر شده بر زمین، آبگیر
ز پرتاب تیغ، آتشی بر فروخت به زیر زمین، گاو ماهی به سوخت
ز دود تفنگ، آسمان، شد سیاه ز گرد زمین، بر هوا بست راه
چـو ماندند از کار تیغ نبرد سپه بر سوی رفتن روی کرد
ز مـیـدان، گرفتند راه بـرون شد آن مرد ساعت به پیش اندرون
و ز انجا بدالي سپر بر کشید دگر گرد بـر آسمان باز دید
به پرسید چون دید گـرد سپاه کدام‌اند؟ آن کیست؟ پرسید شاه

سپاهش کم از **ماچهیان** سیر بود نمودند با خویش گفت و شنود
بدیدند از دور، فوج دگر سوی دشت میدان، نهادند سر

رزم مهیری[1] (که از لشکر خدایارخان پس مانده بود) در دالی، با لشکر نادرشاه والی ملک ایران

مهیری دگر فوج نهم صد سوار بم رزم اندر آمد ابا صد هزار
چنان حمله کردند، در لشکرش کم افتاد از دست او، خنجرش
بدل **شاه** از فوج حیرت گرفت ازان لشکر خویش غیرت گرفت
گروهی سپه با هزاران سپاه چه کردند در جنگ آن کینه خواه
سواران بم بستند برکین کمر دلیران بم بازی نهادند سر
نه دریا بدید و نه دشت و نه کوه زمین آمد از پای پیلان ستوه
ز تیغ جوانان نیزه وران کریوه شد آن دشت از کشتگان
سواران شد از پای پیلان نگون پیاده بم غرق آب دریای خون
سنان‌ها ز خفتان چون ریز بود چو الماس، نوک سنان تیز بود
هم جوشن از گرزها، خاک شد بم سر پهلوانان، چکا چاک شد
بماندند از تیغ باران گروه سپاه آمد از تیغ او در ستوه
برون آمد از دشت میدان سپاه گرفتند سوی **عمرکوت** راه
بم دژ در رسیدند نزدیک تر ابا فوج کین **شاه** والا گهر
بدروازه آمد، **شه تاجدار** فرود آمد از اسب، آن نامدار
بم فرمود: تا از یکی هوش مند رساند خبر، نزد **سالار سمند**
طلب کرد چون **شاه ایران** سپاه **غلام شه** آمد بم نزدیک **شاه**

(۱) قبیله ئیست بنام مهیری در سند

داستان گفتن نادرشاه غلام‌شاه را به سمت پدر خود و جواب دادن او و رفتن باهوخان

به گفتش: کم ای نوجوان نیک رو! به سوی پدر خویش نزدیک شو
به زودی ز من بـــر رسانش بخبر جواب رسان نـــزد من زود تر
بگفتا کم: ای ســـرور انجمن! بلند اخـــتـــر شـــاه شمشیر زن
ز من در گذر، تا بباشم به **شاه** کنـــد **شاه** بر ما ز رحمت نگاه
به خندید **سلطان** ز گفتار او خوشش آمد از کار کردار او
گزین کرد گرد دگر ز انجمن کم باشد هنردان و هم تیغ زن
فرستم ورا سوی سالار **سند** سخنها رساند زگفتار **هند**
چنان چون گرفتیم شاه و سپاه همان تاج و آن گنج و تخت و کلاه
یکایک به او آشکارا کند بپسان موم از سنگ خارا کند
رساند به من زو خبر نیک و بد بگوید هم هرچم زو بشنود
یکی مرد از خیل **سالار** بود کم در لشکر **شاه** ناچار بود
به مردی، دلیر و به دل، پرهنر به تن، زنده پیل و به جان، شیرنر
گهر دارد آن خانِ افغان نژاد نکو روی نیکو زبان نیک زاد
به فرمود تا نیک فرجام را بیارید زودی **بهو** نام (۱) را
در آمد بر شاهِ والا گهر به بوسید تخت و بر افگند سر
بدو گفت آن شاه گیتی پناه کم: بر سوی سالار برگیر راه!
گر آید به زودی به نزدیک من گزینم ورا از هم انجمن
کنم سرفرازش بـه تاج و کمر فزون بر دهم ملک بارش دگر
چنان گو برش چونکم گفتم سخن چو گفتی بیا باز بر سوی من
اگر دارد از خود، خیالِ دگر جواب رسان نزد من، زود تر

(۱) باهو خان

و زان پس بر آریم لشکر بکین **عمرکوت** را بر زنم بر زمین
نه لرزیدم، ازکوت و از لشکرش نه ترسیدم، از تیغ و از خنجرش
نگر پیش زاین، فوج ها را زدم **مهیری** یکی سنگ خارا زدم
دگر **ماچهیان** قوم چون کوه بود به صحرا بسی لشکر انبوه بود
به تیغ، اندر آوردم آن کوه را چسان بر زدم لشکر انبوه را!
چو بشنید افغان سخن سربسر **غلام شه** گفت: کای تاجور!
دو فوج، که در راه، آمد به جنگ سپه را تو دیدی، که کردند تنگ
همان فوج، سالار آزاده بود ز بی برگیِ، در پس افتاده بود
تو دانی هم لشکر از صد یکی نه از صد یکی بلکم بود اندکی
سپه گر تو بینی هزاران هزار دگر از پراگندهٔ بی شمار
ازان لشکر مرد جنگی جوان ز هر نامور شیر هر پهلوان
مثال جوانان شمارم دگر چو کشواد فرهاد جنگی شمر
چو رستم جوان و چو چنگل دلیر چو بیزن چو بهرام کستهم شیر
چو اسفندیار و چوگودرز گیو چو رهام گلباد بزرین نیو
چو بیهور اذرش نوشاد بود زواره فرامرز نشواد بود
چو افراسیاب و چو شاپور گو چو خراد گرگین ارقم شنو
چو گرشاسپ سهیار سینا بسی چنان قارن رزم زن هر کسی
چو سهراب بن رستم پیل تن جهان‌گیر گرد همه انجمن
دگر همچو برزو گو پیل مست که از پهلوانان ربودند دست
فرامرز چون گیو چون اشکبوس چو بهمن‌دلیر و چو طوبال طوس
چو سام و نریمان گرد جهان دگر زال زر بود او پهلوان
چو هومان ویسه کراز دگر فروهل چو خورشید چون شیر نر
چو پیران و چون پرده روفا ربان دگر بود چون زنگهٔ شاوران

بوقت فریدون کاؤس شاه به جمشید کیخسرو کینه خواه
ازان یاد کردم هم پهلوان چنان نزد سالار دیدم جوان
هم هر یکی همچو پیلان مست به کتف اندر و گرز و نیزه بدست
ولیکن نه تابند در پیش شاه به بینی تو ای شاه گیتی پناه!
نگه کن به سالار آن نیک مرد چسان کرد؟ کوتاه دست از نبرد
تو دانی ازان شیر جنگی یکی ندارند با شاه رزم اندکی
به سالار بفرست ای شهریار پیام بدست یکی نامدار
چو از شاه ایران بداند خبر به فرمان بری زود بندد کمر
همان گه به پیش اندر آید به شاه به پرخاش جستن نه دارد نگاه
بهوخان چو بشنید رفت او چودود به سالار گفت آن چه شه گفته بود
چو بشنید سالار گفتار شاه بر آمد سوئی شاه بگرفت راه
بر آمد به زین بارهٔ مشک فام به زد اسپ را تیز تر کرد گام

آمدن خدایار خان نزد نادر شاه و عذر خواهي نمودن از خود و عفو کردن شاه او را

بر آورد آواز نای بلند بره اندر آمد گو هوشمند
برون از دژ آمد چو پیل دمان بدست اندرو گرز زرین کمان
بدستش یکی فوج چون لخت کوه زمین در فغان آسمان در ستوه
ابر میمنه گرد بازو چو شیر بهاره در آمد دلاور دلیر
بدست چپ جام‌ندا رسید (کذا) ز سوئ دگر کهور(۱) آمد پدید
بروی یکی میر چاکر بجای بیک دست بهرام بفشرد پای
دگر سو یلی میر شاهو نگر غلام محمد بروئ دگر

(۱) کهورو یا گنهور.

برون از دژ آمد بسان پلنگ توگفتی برون شد ز دریا نهنگ
به زد کوس برخاست بانگ هژبر ز گرد زمین بر هوا بست ابر
بره اندر آمد گو شیر دل سوار اندر آن فوج یک صد چهل
هم اسپ برگستوان رنگ خون کلاه دلیران به سر سرخ گون
دو رویه ستادند مردم به راه به دیدار **سالار** نیکو نگاه
چو نزدیک در بارگه آمدند پیاده شد و پیش **شاه** آمدند
فرو کرد سر پشت را داد خم به زد بر سر فرش نیکو قدم
بسالت بسی کرد در انجمن کشید از دهان همچو در سخن
به **سالار** بر گفت: **شاه** جهان! امان خواستی بر تو دادم امان
ازین کار دل خویش را جمع دار به دستور سابق توئی برقرار
و لیکن یکی از تو پرسم خبر جواب سخن راست گو سر بسر
به پرخاش جستن نهادی عنان به گرز و به تیر و به تیغ و سنان
پس آنگه بهم باز کردی سپاه به میدان نهادی دل کین خواه
فرستاده زود آمد آن نزد من رسانید از تو پیام و سخن
کشیدم سپه را پر از خشم کین بر آوردم آن رخش را، زیر زین
دلیران در آمد چو پیل دمان رسانیدم از گرد بر آسمان
جهان گشت از شور غلغلستان ز **هندوستان** تا به **سندوستان**
خبر چون به مردم **بلوچان** رسید پیاده شد آن یکسره بر دوید
هم هرکسی عذرخواهی نمود سر افراز کردم ورا هر که بود
هرآن کس که سر زیر فرمان نهاد و را باز کردم در آن ملک شاد
به شهراندرآن چون نکردی درنگ که یا صلح سازی و یا ساز جنگ
به **شه** گفت **سالار** کای تاجور: بجز راستی من نه دارم دگر!
به تو، جنگ کردن، سزاوار نیست در این کار دشوار گفتار نیست

Gul Hayat Institute

گرفتم ازان گوشهٔ در جهان کم شم بر نگیرد به پشت کهان
چو دانست**شه**، راستی در سخن به دل در گرفتش ز سر تا به بن
دلیرانِ گردان کرد آفرین کم ای‌سرد پاکیزه دل پاک دین
سخن ها ز خود راستی گفتم ای به خوبی سخن همچو در سفتم‌ای
شهنشاه گفتش: کم ای هوشیار! به دستور سابق توئی برقرار
بهر کار من با تو یاری کنم ز غمناکی غم گساری کنم
چو ز این **لارکانه** شوم کار ساز دران جا ترا سی کنم سرفراز
بیا تا روم سوی آن سر زمین بدین راست گفتار، باد آفرین!

عزیمت نادرشاه به جانب لارکانه از مکان عمرکوت و همراه آوردن خدا یار خان و سرافراز کردن او را در ملک سندهم

خرامید خور بر قبای کحل ستاره شد از شعلهٔ سندسل
گرفت اندر آن روز، آشوب بار ز گرد سپه چشم انجم غبار
چو از نای روسی، بر آمد خروش سپاهِ چو دریا، در آمد به جوش
ز گرد سپه، شد سپهر، آبگون زمین کرد از بار پهلو نگون
به زین اندر آمد شهِ پر شکوه ز انبوهِ لشکر بیابان ستوه
بهر جا غباری کم ذید از ستیز نشانید از آبِ شمشیرِ تیز
کم در دشت دریا هم لشکرش زمین پر شد از گرز و از خنجرش
روان گرد بر **لارکانه** سپاه ز گرد زمین گشت گردون سیاه
چو کردند از آبِ دریا، گذر سوی **لارکانه**، نهادند سر
به زودی رسیدند در شهر باز به زد خیم و فرش کردند ساز
یکی بهترین مجلس آراستند بخوبی، جوانان به پیراستند
یلی **نورمحمد** دلاور دلیر به بزم اندر آمد به کردار شیر

شهنشاه او را برخویش خواند چنانش به سر جاه عزت نشاند
به بخشیدش ازگوهر و گنج و زر ابا خلعت و گوهر آگین کمر
یکی تاج با گوهر شاهوار به سر بر نهادش به زرین نگار
ز خفتان و از خنجر و بید و برگ سپرهای شمشیر و باخود و ترگ
ز فیلان و اسپان به زرین ساز همان گرز و آن تیغ دادند باز
ز گستردنی باز یک صد شتر دو صد شوشم از در و یاقوت پر
ز سرحد هندوستان جای گیر ز کوه سیه تابه دریای قیر
به بخشید یکسر به سالار سند نوشتند بر عهد های پرند
بدینسان شهه نادر تاجور همی کرد هر روز نرمی دگر
همان باج سا و انچه بستم نخست نوشتند منشور عهدی درست
هم گوهر و گنج بخشید و داد چو جمشید شم تاج زرین نهاد
نخستین چسان آب تاب آمدش مدامش ز شاهان خطاب آمدش
در اول بدش نام آن نره شیر جوان نورمحمد دلاور دلیر
وزان پس خدایارخان نام کرد ز گردان گیتی بر آورد گرد
خطاب آمدش باز از شاه هند یلی ثابت جنگ سردار سند
پس آنگاه چون شاه ایران شتافت خطابی از او بیگ‌بیگی بیافت
و زان پس، قلي‌شاه نامش نهاد به ماند نکو، تا جهان ست، یاد
چونادر ازین دیر بر بست رخت و زان شاه احمد برآمد به تخت
خطابی از او شه نواز آمدش زمان نیز درکار ساز آمدش
شنو چونکه نادر سوی روم رفت به سالار فرمود: کای نیک بخت
بساز از یکی پور خود باسپاه سوی ملک‌ایران به باشد به شاه
جوانی بود زور بازو توان بود فوج با اسپ برگستوان
سواری بود تند جوشن به تن به مردی جوان باشد و تیغ زن

که باشند همراه من در نبرد کنم چرخ گردنده را زیر گرد
و زان پس برآرم به روم اندرون زمین را ز اسپان کنم سرنگون
زسم ستوران درم دشت وکوه جهان را کنم با سپه در ستوه
چو بشنید سالار گفتار شاه به سوی سپه کرد نیکو نگاه
به پیش دلیران مردان کار همم گفتهٔ شاه کرد آشکار
بگفتا چه باید؟ چه گویم جواب بگوئید با من، جواب از صواب
کدام از جوانان به سازم یکی که باشاه همره بود بی‌شکی
که باشد به مردی دلاور دلیر جوانی بود خود به کردار شیر
به دانش کند شار شایستگی بود با دلیری و بایستگی

رفتن محمد مراد یاب خان به همراه نادر شاه و غلام شه برادر او به جانب خراسان

دلیران بگفتند: کای نامور ازان هفت فرزند تو، شیر نر
یکی زان، سزاوار زیبای تخت که او در بزرگی به آمد به بخت
جوان شیر دل نام محمد مراد سزاوار شاه ست والا نژاد
به تن، زنده پیل و به جان، شیر نر به سالی، جوان و به خوبی، گهر
به‌مردانگی، چون پلنگ و نهنگ به دست سخا، همچو دریای گنگ
گو گرد باز و جوان شیر دل که از تیغ او کوه هامون خجل
رخش، همچوخورشید کیوان سرشت تن و قد موزون، چو سرو بهشت
چو فرزند بشنید گفتار کار به آمد سخن در دل کامگار
به بزم اندر آمد دلاور دلیر به پیکر، چو پیل و به چهره، چوشیر
چنان با پدر گفت فرزند باز که: ای مهربان شیر گردن فراز
تو خود را ازین کار دل برمپیچ مگو دیگران را ازین کار هیچ

تو هرگز مکن، برکسی گرم دل تو خورسند شو چون منم غم گسل
سرنجان، دل نوجوانان، ز کار به درگاه یزدان، مرا بر سپار
خدائیست ما را نگهدار بس نخواهم دگر همره از هیچ کس
روم با **شهنشاه ایران** زمین کمر چون به بندم به شمشیر کین
شوم **شاه** را پیش رو در نبرد ز لشکر مخالف بر آریم گرد
به **روم** اندرون گر شوم هم عنان شود **شاه** بر ما، ستایش کنان
تو خاطر جمع دار، دل شاد کن مرا هر زمان از دعا، یاد کن
چنان چون جهانگیر یل نامدار سوی عاد پشمین برشد سوار
برفت او مددگاریٔ **اردشیر** همان عاد پشمین را کرد زیر
چو بشنید گفتار فرخ پدر بسی مهربان شد، بروی پسر
زرش داد، بر گنج را کرد شاد جوان مرد را هرچه بایست داد
ز خیل و سپه، داد چندان هزار که بودش بدل آرزو سازگار
جوان بخت را گفت: کای ارجمند توئی در جهان نیک فیروزمند
بهر سو که با تیغ، بندی کمر نگهدار باشد ترا، دادگر
وزان چند روزی که، باشی به **شاه** به هر جا ترا باد یزدان پناه
خداوند گردون زمین و زمن سلامت رساند ترا، نزد من
همان سازگار چسان کارکرد که یوسف ز یعقوب همراز کرد
رسانید بازش به اوج سپهر به کیوان مکان منزل ماه و مهر
تو نیز ای خردمند دل هوشیار به پایه رساند ترا کردگار
ازین کار دشوار، خرسند باش ز فیض الٰهی، بهرمند باش
برادر دگر تیغ زن نامور **غلام شهر** نام نیکو نظر
به بالا بلند و به کردار، سرو به بازو نهنگ و به خوبی، تذرو
که همراه تو باشد، اندر سفر قوی بازو ست از برادر دگر

Gul Hayat Institute

یکی جای پرداخت از انجمن پدر باپسر گشت با رای زن
همه راز پنهان نهادند سر سخن ساز گشتند با یک دگر
دگر گفت: کای هوشمندی گزین ! خردمند، دانای دل، پاک‌دین !
رسی چون بر **شاه** فیروزمند دو دستی ادب، بر کمر خود، ببند
نخستین، زمین بوس کن با نیاز پس آنگه، سوی جا قدم بر فراز
نشستن بجای سزاوار کن نشست دگر را به تعظیم بفراز دست
به بزم اندر آن کن به یکسو نگاه نهاده دو گوش بگفتار **شاه**
چو **شه**، بر رساند به آخر سخن تو بر گو سخن را، ز سر تا به بن
چو فرزند پند پدر، در گرفت کلاه پس آنگاه، بر سر گرفت
به شمشیر هندی کمر کرد تنگ بر آمد به سر بارهٔ پیل رنگ
کمان گنبدی را به بازو فگند به دستش یکی نیزهٔ دل پسند
حمائل دگر تیغ در زین سپر یکی گرزهٔ آهنین هفت پر
مدام از مخالف مبادش غبار همیشم به کامش فلک باد یار
دل و جان او باشد از درد پاک سر دشمنش باد در خون و خاک
و زان پس ز فرزند پرسید باز که: ای نامور شیر گردون فراز
کدام از جوانان، به سازم سپاه که همراه باشند با تو، براه
ز لشکر گزیدند جنگ آوران ازان نامداران کند آوران
یکی زان میان **جام نندا** دلیر سپهدار چون رستم نره شیر
گهر دارد از تابر شیر زاد جوان مرد، جان دار، فرخ نهاد
دویم **گنهور** گرد بازو چو گیو به‌جنگ اندرون، همچو ارزنگ دیو
نژاد **کهاور** کو شیر گیر به خوبی جوان و به تدبیر پیر
غلام محمد به دل پر هنر به رومی کلاه و به زرین کمر
کهرو دارد از شیخ دانشوران خردمند، نیکو نظر، نیک دان

دگر نام خیره جوان نیک خو دلاور نـزاد گهر نـاسجو
بهم شد چو لشکر ده و دو هزار به شمشیر و با گرز نیزه گذار
چو سر بست شد کار هر هر دو بن دل بر خراسان نهاد انجمن
به سوی سپهدار والا گهر روان گشت بر بارهٔ تیز تر
دو فرزند شایستهٔ با سپاه به زودی رسیدند نزدیک شاه
به درگاه آن خسرو سر بلند یکی سـر فراز و دگر هوشمند
دوان حاجب آمد بدر بارگاه خبر بر رسانید نزدیک شاه
که: ای سرور خسروان تاجور! یکی بر شنو از من اینک خبر
دو گرد دلاور، دو شیر ژیان به شکل تهمتن یکی زان میان
همان شیر دل نام محمد مراد نکو روی، نیکو گهر، نیک زاد
غلام شه نامدار دگر دو فرزنـد عباسیٔ نامور
ستادند بـر درگه تاجدار دو با فوج با ده هزار از سوار
چو بشنید سردار ایران سپاه بیایند! فرمود، در بـارگاه
برون حاجب آمد برفت او چودود جوانان بر شاه آورد زود
خردمند، روشن روان، پاک دین چو آمد بر شاه ایران زمین
زمین بوسه کرد آفرین گسترید به نیکو نظر شه بر ایشان بدید
بفرمود بنشین، نشستند باز به پیش شهنشاه گردن فراز
خوش آمد برآمد، بسی کرد شاه به پرسیدش از باز، خیل و سپاه
برادر دگر تو خوش ست اندچاک تو نیز ای جوان باش از درد پاک
درین گفتگو، خور، فرو برد سر بر آمد برون تابش شب گهر

عزیمت نادر شاه به جانب ملک ایران براه سیوی و قندهار، همراه محمد مرادیاب‌خان و غلام شاه برادر او

به درید شب، چادر عنبری فروزنده شد، گنبذ چنبری

به بالید کوس از درِ شهریار جهان گشت از بانگ او بی‌قرار
سپه بر نهادند بر اسپ زین بر آمد سپهدار ایران زمین
خبر چون به نزدِ جوانان رسید کم شد لشکرِ خود به هامون کشید
نهادند بر پشت شبرنگ پای به ابر اندر آمد دم کرنای
پس و پیش او فوج آهن نما ابا تیغ و با گرز و با جوشنا
دو گردِ دلاور دو شیرِ نژاد به ملکِ خراسان دل بر نهاد
به همراه نادرشه تاجور به بستند سوی صفاهان کمر
زمانش بکام و فلک یار شان جهاندار بادش نگهدار شان
سوی کوه و هامون گرفتند راه نهان گشت گردون به گردِ سپاه
خدایا! تو آن بچها شیر نر نگهدار شان را ز خوف و خطر
رسانی هم هر دو را در وطن سلامت بیایند با انجمن
مشرف شوند از قد مهای پیر چو یوسف به یعقوب شد دردگیر
ابا فوج چون کوه فرخ پدر دو منزل در آمد بره با پسر
خدا یاوری باد! بر هر دو تن سرافراز باشند در انجمن
پسر را پدر نیک در بر گرفت گران مایه را بوسم بر سرگرفت
ز یک سو سپهدار گریان شده سپه سر بسر سینه بریان شده
خدایا! تو آن پیرِ فرخنده را درِ رحمتت بر سرش برکشا
پسر پیشتر شد پدر باز گشت دو منزل بباز آمد آن در گذشت
دو فرزند خود را همی‌کرد یاد ز نیکو عمل ملک را کرد شاد
هر آن کو ز آسیب ایران سپاه پریشان و حیران بود از نگاه
و را کرد غمخوارگی بی‌شمار به بی برگیان را به داد از هزار
شکستم دلان را ز خود کرد شاد بد اندیش را گوشمالی بداد
جهان خرمی یافت از کارِ او شدم شادمان هم ز دیدار او

چو بگذشت ز این کارها سال چند زبان باز در کج روی‌بست بند
پس آورد از ملک ایران سپاه جهان گشت از ظلم او داد خواه
سپهدار او بود **سردار خان** به طلبید باز از **خدا یار خان**
که خواهم یکی از تو فرزند باز روم بر سوی شاه گردن فراز
عطر خان شهزادهٔ نامدار به ملک **خراسان** بیاراست کار
برادر گرامی دو مانند شیر کم بودند با **شاه نادر** دلیر
به دیدار شان آرزومند بود ز بهر برادر دو خورسند بود
یکی فوج با نامور دست چیر **هزار و صد و شصت** مرد دلیر
به همراه **سردار خان** نامور به سوی **خراسان** نهادند سر
برادر دو فرخنده بودش به شاه به شادی سوی او گرفتند راه
بدین خرد سالی به ایران زمین چنین مردی از بچهٔ شیر ببین
چو **شش ماه** بگذشت **هفتم** رسید بس آنگاه روی برادر دوید
برادر چو دیدند با روی مهر بدیدار شان تازه کردند چهر
نشستند هر سه، باآرام شاد ز مهر پدر، باز کردند یاد
جوان کرد از رنج راه بیان دل آن برادر گرفتند شان
سه شیر و دلیر و سه در و گهر سه آن نوجوان و سه با زیب و فر
چو با خویش همراز گشتند باز نهادند دل را سوی کارساز
سلام و صلواة و ثنا صد هزار ز ما بر **محمد** شه تاجدار
هزاران سلام و هزاران درود ز ما بر **محمد** بود بر فزود

Gul Hayat Institute

(٦)

تبصرة الناظرين

تالیف

سید میر محمد بن میر عبدالجلیل بلگرامی

(١١٠١ھ-١١٨٥ھ)

وقایع از سال ١١١٧ھ تا سال ١١٥٦ء

راجع به میان یار محمد و میان نور محمد والیان سند

و

نادر شاه ایرانی

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

۱۱۱۷ھ - تاریخ شکست نهمردیان از دست یارمحمدخدایارخان

● ــ و همدرین سال خان عالی شان عوالی نشان **یار محمد الملقب به خدا یار خان** سر قوم سرائیان ــ کم عمده زمیندار ملک سند است ــ بر **پهاڑ** نام سر حلقهٔ **نهمردیان** مظفر گردید. تاریخ این فتح خوش آئین میر صاحب و قبلهٔ دوجهان(۱) چنین فرمودند:

بکارِ شاه چون، خان **خدایار** کمر بست از تهور، همچو میلاد
سپاهِ خان، دو اسپه تاخت یکسر دلِ نهمردیان در ششدر افتاد
پهاڑ از خوف زد بر کوه، خود را چو کاهی، کو برد از حملهٔ باد
میانِ عرصهٔ شد نیک شمهات ز سمِ اسپ گردانِ ظفر زاد
خرد تاریخ این فتحِ مبارک بدیهه گفت: **هی فتح خداداد**(۲)

۱۱۱۷ھ

---

(۱) میر عبدالجلیل بلگرامی (۱۰۷۱-۱۱۳۸ھ) که درانوقت (۱۱۱۶-۱۱۳۰ھ) در سیوستان و بکهر خدمت وقایع نویسی و بخشیگیری انجام میداد. رک: ماثرالکرام ۲۵۷- سرو آزاد ۲۵۳- خزانهٔ عامره ۳۵۲

(۲) تبصرة الناظرین ص ۳۵۰

۱۱۲۲ هـ قتل سید حسین امتیاز خان خالص صفا هانی

● ـ درین سال سید حسین امتیازخان، متخلص به "خالص" اصفهانی، از شاه جهان آباد عازم وطن مالوف شده بود. در اثناء راه چون به سیوستان رسید، یارمحمد خدایارخان زمیندار آن‌جا، مردمان خود را فرستاده، تا بر وی شبخون آوردند، و او را به قتل رسانید. و اموال کثیر از نقد و جنس که داشت، در تصرف آورد.

میر صاحب و قبلم جاودان علیم الرحمة و الرضوان (میر عبدالجلیل) تاریخ این واقعه:

آه آه امتیازخان (۱) (۱۱۲۲ هـ)

یافته اند. مشار الیه صاحب دیوان است. این چند بیت ازانجاست:

چه قدر غنچه خورد خون، که دهان تو شود
تا کجا تاب خورد مو، که میان تو شود
نتواند به دهان تو رسیدن هرگز
غنچهٔ گل همه گر بیڑهٔ پان تو شود (۲)

آسان ز یک دگر نتوانیم شد جدا
ما و ترا چو رشته، بهم تاب داده اند

---

(۱) رک: سرو آزاد ص۱۳۹ ماثرالکرام ص۲۶۴- سید حسین مخاطب به امتیاز خان، متخلص به خالص صفاهانی. خلف میرزا باقر وزیر قورچی.
(۲) تبصرة الناظرین ص ۶۵

چو تار سبحه می خواهم بیکبار
بدست آرم دل صد آشنا را

کی شوم آزاد از قید خودی، چون عنکبوت
بعد مردن هم بدام خود گرفتاریم ما

میشود امساک ممسک بیشتر، از جمع مال
ریزش غربال چون پر گشت، کمترمی شود

شوخ چشمی ها، ز طبعم، وقت پیری هم نه رفت
قامتم خم گشت، و چون عینک، نظر بازم هنوز

●

۱۱۲۵ھ - فتح سیوی و دادهر از دست میان یار محمد

●ــ و همدرین سال رحیم‌داد افغان، زمیندار نواحی **شکارپور و نوشهره**، حشری انبوه از زمینداران کوه فراهم آورده، قلعهٔ **سیوی و دهادهر** را متصرف شد. **خدایارخان** حارس آنجا، چون ازین معنی خبر یافت، **داؤد خان** پسر خود را با جمعیت شایسته روانه آن صوب نمود، که **سیوی** را از افغان مذکور قهراً و قسراً انتزاع نماید. خان مذکور استثالاً للامر، کمر خدمت بسته روان گردید. چون نزدیک قلعه رسید، افغان مسطور مع جوقی، مانند زاغ و زغن. گرسنه و ربائنده، مثال چغد و عقاب خرابی جوی و ظالم پیشه، به جنگ پیش آمد. **داؤد خان** ماه آسا صف برکشیده و میمنه

و میسره انجم صفت تعبیه داده، بشرایط لشکر کشی و مراتب سپاه آرائی قیام نمود :

ایزدش یار، و قضا رهبر، و توفیق رفیق
بخت همراه، و ظفر مونس، و اقبال ندیم

صفدران فوج، چهره دستی کردند و از یمین و یسار حملهای تند آوردند، که بر فلک از غبار موکب ابر تیره بست، و از زخم تیر دلدوز تن سردم جنگی مانند خار پشت گشت.

میان هر دو فوج آفتاد جنگی
نمانده جز بروی تیغ زنگی

لشکر خان مسطور در میدان، بطرز خاک با رکاب گران و مانند باد سبک عنان :

مستر سلین الی الحتوف کانما ء بین الحتوف و بینهم ارحام
زره بر ایشان چون موی رستم بر اندام

از خندهٔ برق تیغ جان شکار هوای معرکه ابر مرکب بار شد، و از گریه خنجر سینه شگاف صبح فتح و ظفر متبسم و نمودار گردید. رحیم داد پشت به هزیمت داده و ستیز و آویز گذاشتم، راه گریز پیش گرفت و روی از معرکهٔ قتال به تافت. اما منادی اجل آواز میداد که :

لَن یَنفَعَکُم الفِرارُ اِن فررتُم من آلموت او القتل

زخم سنان غزا و تیر دلدوز قضا، راه گریز بر وی بست که در خاک و خون نشست. همرهانش از نهیب خدنگ و بیم تیغ و تفنگ، ماهی صفت بر خاک و خشکی طپیدن گرفتند، و از میدان راه گریز جستند. دلاوران عسکر بر تعاقب هزیمتیان، چون

ابر و باد روان و پویان شدند. اثر گرد جنایب جنوب رفتار ایشان بچشم ندیدند :

دشمن برزم گه نشناسد درین جهان
با حملهٔ تو هیچ سپر بهتر از قضا

خان عالی شان بر تیسیر چنین فتحی نامدار خدای عز و علا را سجدهٔ شکر بجا آورده عنان مراجعت معطوف داشت و پیش پدر آمد. خدا یار خان او را بعطاء اسپ و شمشیر خاصه و خنجر مرصع سرفراز ساخت.

میر صاحب و قبلهٔ (۱) دو جهان علیه الرحمة و الرضوان این معنی را به نظم آوردند : (۲).

رئیس تمرد سگالان مفسد رحیم رجیم و لئیم سبک سر
الوسات کوهی بخود جمع کرده گرفت از دغا حصن سیوی و دهادهر
خدایارخان چون برین مطلع شد بر آشفت مانند ببر و غضنفر
بفرمود داؤد فرزند خود را که: این فتح گردد ز سعتی میسر
تفاول گرفتیم از مصحف دل که داؤد را کوه گردد مسخر!
کمر بست فی الحال برحکم والد روان شد بفوج دلیران دلاور
چه فوجی که هریک ازان پهلوانان نهنگی ست در خون اعدا شناور
رحیم عدو با دگر فوج افغان برآمد ز حصن حصین در برابر
اعادی ستادند چون سد آهن ز سر تا بپا هر همه غرق بکفر
ندانست دشمن که از فضل ایزد ز داؤد آهن شود موم پیکر
جلو ریز زد بر صف فوج دشمن ز هم وا شد آن صف چو اوراق ابتر

---

(۱) میر عبدالجلیل بلگرامی
(۲) رک: تاریخ کلهوڑا ج اول ص ۲۱۹ - ص ۲۳۸

بگونه یراق آن چنان شد کشاکش کم کم دید رزمی چنان چشم اختر
زره بر عدو بود چون چشم ساران چو ماهی، درو سیر می کرد خنجر
ز بس دشنه جا کرد در مغز اعدا سر دشمنان شد چو برج کبوتر
دلِ غازیان طعمهٔ مار ناچخ سرِ کاکران بقچهٔ مارشش پر
در آخر ز داؤد شیرِ عدوکش چو جالوت شد کشته آن خرس اکبر
دلیران، دریدند افواجِ افغان چو شیری، کم برهم درد کلهٔ خر
به محراب شمشیر هر یک دلیران بسی سجده کردند سرها مکرر
ز بس کشتها، آن قدر، پشتها شد کم بستند بر فتنه، سد سکندر
بپاشید شیرازهٔ فوجِ دشمن چو برگ خزان دیده از باد صرصر
برنگ زنان، فوج افغان گریزان به پوشیده از زخمها سرخ چادر
بفضلِ الٰهی و اقبالِ شاهی دلیرانه داؤد آمد مظفر
دل از مژدهٔ فتح وا شد جهان را ز داؤد این نغمه شد عیش گستر
ز تاریخ فتح خداداد ناسی زمن کرد درخواست مرد سخنور

پی سال تاریخ این فتح، گفتم:
ز داؤد شد فتح سیوی و دهادهر

۵ ۲ ۱ ۱ ۲۵ هـ (۱)

●

۱۳۵۱ هـ ـ اقامت مصنفِ کتاب در خداآباد

● ـ و همدرین سال راقم الحروف(۲) بموجب طلب خان صاحب فیض رسان میان نور محمد خدا یار خان بهادر ثابت جنگ بست و سیوم محرم از سیوستان به خداآباد ـ که فی مابین دوازده

(۱) تبصرة الناظرین ص ۳۷
(۲) سید محمد بلگرامی.

کروه مسافت است ــ رسیده اقامت ورزید . و این سال تمام وکمال در سایهٔ دولت ایشان گذرانید . والحمد لله علی ذالک .(۱)

●

۱۳۶۱ھ - ولادت احمد یار خان بن میان نورمحمدخان

● ــ هم دریں سال در شبستانِ دولتِ خانِ عالی شان خدا یار خان بهادر ثابت جنگ فرزند سعادت پیوند ولادت یافت ، احمد یار خان نام مقرر شد . میر صاحب و قبلم جاودان(۲) تاریخ تولد آن مولود خوش ورود ، چنین فرموده اند :

حق تعالیٰ خانِ عالی جاه را داد فرزندِ سعادت اقتران

بهر تاریخش بگفتم مصرعی : نو نهال عهد احمد یار خان (۳)

۱۳۶۱ هم

●

۱۳۶۱ھ - مراجعت مصنف کتاب از سیوستان

● ــ و هم درین سال کاتب الحروف غره ماه رجب المرجب از خدمت خان عالی شان خدا یار خان رخصت گرفته از خدا آباد به سیوستان مکانِ خدمت خود رسید. (۴)

●

(۱) تبصرة الناظرین ص ۱۱۰

(۲) میر عبدالجلیل بلگرامي

(۳) تبصرة الناظرین ص ۱۱۱

(۴) تبصرة الناظرین ص ۱۱۲

Gul Hayat Institute

۱۱۳۷ هـ - ازدواج مرادیاب خان پسر میان نور محمد

● ــو هم درین سال شادی کدخدائی خان والاشان مرادیاب خان خلف الصدق میان نور محمد خدا یار خان بن یار محمد خدا یار خان بن میان نصیر عمده زمیندار ملک سندهٔ بوجهٔ احسن صورت انجام یافت.

میر صاحب و قبلهٔ جاودان علیه الرحمة والرضوان، تاریخ آن طوی دلجوی چنین فرموده اند:

کد خدا شد نورچشم خان عالی خاندان
کش خدا یار ست و امداد رسول الله نصیر
نو بهار باغ مجد و سرو گلزار شرف
آنکه از نامش مراد جمله شد صورت پذیر
بزم رنگین چید و عالم را صلاء طوی داد
بهرور شد از نعیم فیض او برنا و پیر
محفل رقص و نشاط و نغمه و بزم طعام
هر سه در کثرت برون بود از خیالات ضمیر
خامه در تحریر اُین شادی رقم زد مصرعی:
بر مراد دل مبارک باد این طوی منیر (۱)

۱۱۳۷ هـ

(۱) تبصرة الناظرین ص ۱۱۴

۱۱۴۳ھ - ازدواج مراد یاب خان پسر میان نور محمد

● ــ و هم درین سال، شادی کد خدائی خانِ بلند مکان مراد یاب خان خلف گرامی نور محمد خدا یار خان بهادر ثابت جنگ صورت اتمام پذیرفت.

میر غلام علی آزاد تاریخش چنین گفته اند:

بحمد الله کم خانِ فیض آثار همیشم بر مراد او خدا یار
بعنوانِ مسرت کد خدا شد مراد و مقصدِ دل رونما شد
دو اختر شد بم برجِ سعد رخشان دو گوهر شد بم سلکِ عقد تابان
گرفت از خامم این تاریخ شهره:
بم یکجا جمع گشته ماه و زهرا (۱)

۱۱۴۳ھ

●

۱۱۴۳ھ - کشته شدن عبدالله خان والیٔ کلات

● ــ و هم درین سال افواج میان صاحب نورمحمد خدایار خان بر لشکر عبدالله خان بروهی رئیس کلات غالب آمد. بعد کشش و کوشش بسیار عبد الله بروهی کشته شد.

میر غلام علی آزاد (۲) تاریخش در فقرهٔ نثر گفته اند.

عبدالله بروهی قتل گردید (۱۱۴۳ھ) (۳)

●

(۱) تبصرة الناظرین ص ۱۶۳

(۲) میر غلام علي آزاد بلگرامي صاحب ماثر الکرام و خزانهٔ عامره، نواسهٔ میر عبدالجلیل بلگرامی بود، و در سیوستان ایابت میکرد.

(۳) تبصرة الناظرین ص ۱۶۴ نیز رک: تاریخ کلهوڑا ج اول ص ۳۹۸ و نامهٔ نغز خطي ص ۵۲-۸۶ - صاحب تاریخ محمدی (ج ۲ حصه ۶) تحت سال ۱۱۴۳ھ نوشته است که:- عبدالله خان بن میر سمندر بلوچ بروهي، زمیندار عمدهٔ سرحد قندهار، اواخر سال در جنگ خدا یار خان لتي، زمیندار عمدهٔ سرحد ملتان، کشته شد. (ص ۷۷ - طبع ۱۹۶۰ع از جناب عرشی رامپوري)

۱۱۴۴ هـ - وفات محمد خان برادر میان نور محمد

● ــ و هم درین سال خان عالی‌مکان محمدخان برادر اعیانی میان نور محمد خدا یار خان بهادر از دار الغرور بدار السرور نقل کردند .

میر غلام علی آزاد تاریخش چنین یافتم اند :

تاریخِ وفاتِ او سحر، هاتف غیب میگفت: چشید می زجامِ کوثر

۱۱۴۴ هـ

●

۱۱۴۴ هـ - خطاب ثابت جنگـ

● ــ و هم درین سال خان عالی شان خدا یار خان بهادر به خطاب ثابت جنگـ از جناب خلافت مآب مخاطب گردید :

میر غلام علی آزاد تاریخش چنین یافتم اند :

خدا یار بهادر خانِ ذی شان کم ساید بر درش اقبال تارک
شکست آورد بر قوم بروهی مظفر شد به شمشیرِ پلارک
خطابش خان ثابت جنگ آمد ز شاهِ سایهٔ ایزد تبارک

برسم تهنیت تاریخ گفتم :

خطابِ عمدهٔ سلطان مبارک !(۱)

۱۱۴۴ هـ

●

۱۱۴۶ هـ- ازدواج مرادیاب خان باصبیه مرادعلی خان براهوئی

● ــ و هم درین سال شادی کدخدای خان سموالمکان مرادیاب خان خلف‌الصدق نورمحمد خدایار خان بهادر باصبیه مرادعلی

(۱) تبصره" الناظرین صفحه ۱۷۰- رک: اقتباس ماثرالامرا (ضمیمه هشم)-

Gul Hayat Institute

خان برادر عم زاد **عبدالله بروهي** رئیس کلات صورت انجام یافتم (۱)

سیر غلام علی آزاد تاریخش چنین یافتم اند:

سحاب مکرمت خان خدایار بهار دولتش پیو سته گلزار
درخشان کوکب اقبال سرمد جبینش مطلع **نورمحمد**
مراد خاطر او رونما شد کم فرزند بزرگش کد خدا شد
بم یکجا زینت لعل و گهر شد بیک منزل دو اختر جلوه گرشد

شد این تاریخ از فضل تبارک:

مبارک باشد و باشد مبارک(۲)

۱۱۴۶ هـ

●

۱۱۴۷ هـ- ازدواج خدادادخان باصبیهٔ عبدالله خان براهوئي

●ـ و هم درین سال کدخدایٔ خان والا شان **خداداد خان** پسر میانه **خدایارخان** بهادر با صبیه **عبدالله خان بروهي** رئیس **کلات** وقوع یافت.

میر غلام علی آزاد تاریخش چنین گفته اند:

قلم امروز چون منقار بلبل کند آهنگ ساز عیش بنیاد
به بزم خان عالی شان **خدایار** مبارکباد گوید بادل شاد
که نور دیدهٔ او کد خدا شد گرامی گوهری نامش **خداداد**
زجشن طوی آن فرخنده طالع دل اهل جهان شد عشرت آباد

(۱) رک - تحفة الکرام، ج ۳، ص ۱۰۹ و تاریخ کلهوڑه ج اول ص ۳۹۷-
(۲) تبصرة الناظرین ص ۱۷۵-

به رسم تهنیت تاریخ گفتم :

همایون باد این جشن خداداد (۱)

۱۱۴۷ هـ

۱۱۴۸ هـ - نادرشاه بادشاه ایران

● ــ و از نوادر وقایع این سال آن ست که نذر قلي خان امیر الامراء ایران که طهماسپ قلي خطاب داشت از قوم افشار شاه طهماسپ بن شاه حسین صفوی را ــ که بعد فتور محمودخان افغان غلزئی قندهاری ــ ایرانیان اورا بپادشاهی برداشته بودند دستگیر کرده خود به سلطنت بر تخت اصفهانی نشست و ملقب به نادر شاه گردید. اما از هراس بادشاه روم که قصد ایران دیار داشت از مذهب خود در گذشته خطبهٔ اهل سنت و جماعت خواند. و چندان از علماء امامیه را به تیغ بی دریغ هلاک ساخت. چون نوکر متغلب به مکر و خدعه صاحب تاج و تخت گردید و با خداوند ولی نعمت و خاندان نبوت و ولایت به بی ادبی و بیباکی پیش آمده ، عاقبت الامر سزای او این است که عرب گوید - النادر کا المعدوم - رجا که در بحر قلزم عدم غریق آب تشویر و در قانون فنا حریق آتش تقدیر گردد. بیت سکه او این است:

سکه بر زر کرد نام سلطنت را در جهان
نادر ایـــران زمـین و خسرو گیتی ستان

و از بعضی شنیدم که به سکهٔ او این بیت بود:

(۱) تبصرة الناظرین ص۱۷۷ و تحفة الکرام ج۳ ص۱۰۹-

نگین دولت و دین، چونکه رفته بود، از جا
بنام نادر ایران قرارداد خدا

و تاریخ جلوس که بر روپیه ثبت کرده، این فقره به چشم خود دیده که:

اَلْخَیْرُ فِی مَا وَقَعَ (۱)

۱۱۴۸ هـ

●

۱۱۴۹ هـ - فتح قندهار از دست نادر شاه ایرانی

● ــ و هم درین سال نادر شاه بادشاه ایران دیار، با پنجاه هزار سوار و پیادهٔ بی شمار، از اصفهان آمده، قلعهٔ قندهار را محاصره کرد. حسین خان افغان غلزئی رئیس آنجا در قلعه متحصن شد. تا یک سال جنگ سپاه ایران و افغانان ماند. آخر الامر چون آذوقه در قلعه رو به کمی نهاد، مردمان مضطر شدند. ناچار حسین خان دست بسته حاضر شد. نادر شاه فرمود: تا او را بر خر نشانده گرد شهر تشهیر کردند. و بالآخر، به حبس او اشارت فرمود. (۲)

●

۱۱۵۱ هـ - نادر شاه افشار در هند

● ــ و هم درین سال نادر شاه بادشاه ایران دیار، بعد فتح قلعه قندهار و گرفتار شدن حسین خان افغان غلزئی والیٔ آنجا، از راه کابل به لاهور آمد. نواب زکریا خان خلف الصدق نواب عبدالصمد خان ناظم آنجا ــ چون تاب مقاومت در خود ندیده ــ آمده ملازمت کرد و مشمول عنایات شاهی گردید.

---

(۱) تبصرة الناظرین ص۱۷۹-
(۲) تبصرة الناظرین ص۱۸۴-

نادر شاه از لاهور کوچ کرده به استعداد جنگ، تا قصبه پانی پت و کرنال رسید. ازین طرف بخشی الممالک نواب خان دوران بهادر و برادرش نواب مظفر خان مبارز الملک نواب سعادت خان ناظم صوبه اوده، و دیگر امیران، بموجب حکم بادشاه بمقابلم و مقاتلم او بر آمدند. در سواد قصبه کرنال تلاقیٔ فریقین دست داده، معرکهٔ کار زار تا چهار پاس گرم بود و نائرهٔ جنگ و جدال در اشتعال. چنانچه امیر الامرا خان دوران بهادر و نواب مظفر خان برادرش و اشرف خان پسرش و شهداد خان مع پسران و علی احمد خان کوکه و میر کلو پسر میر مشرف لکهنوی و عاقل بیگ خان و غازی بیگ خان و غیر هم، همگی سی کس، از فیل سواران، بدرجم شهادت فائز شدند. محمد شاه چون جرات و عدت لشکر او مسموع کرد، دانست که با ایں افواج قاهره صرفهٔ در جنگ نیست. از در صلح در آمده باستقبال بر آمده، در مقام کرنال ملاقات کرد. هردو بادشاه از آنجا به شاه جهان آباد آمدند. حضرت ظل سبحانی در اسد برج و نادر شاه در شاه برج منزل گزیدند. درین ضمن نواب سعادت خان به مرگ مفاجات در قلعم بادشاهی وفات یافت. (۱) جنازهٔ او ریزه منصبداران در قلعم دیده بیرون آمدند. چون ایشان را از فوت نواب اطلاع نم بود، آوازه در افگندند که: محمد شاه به حیل و تدبیر نادر شاه را کشت و زود است که جنازهٔ او از قلعم بر آرند!

---

(۱) در تاریخ محمدی (۱۰۷ - ۲۱۴) است :- میر محمد امین بن میر محمد نصیر نیشاپوری. مخاطب ببرهان الملک سعادت خان بهادر، بهادر جنگ. از اعاظم امراء عصر، دهم ذی‌الحج در شاهجهان آباد فوت شد. عمرش تخمینا شصت سال.- نیز رک: حقیقت بر آمدن نادرشاه و غارت شدن شاهجهان آباد تصنیف در سال ۱۱۵۲ هـ نسخه رام پور.

شبِ یازدهم ذی‌الحجه یک و نیم پاس گذشته مردم عوام هجوم آوردند. فوجِ **نادرشاه** را که همراه او در شهر آمده بود. هر کس که از کوچه و بازار می گذشت به قتل می رسانیدند، تا کثرهٔ محلدار خان، مردمِ نادر شاهی را زده زده بردند. چون مردمانِ **نادرشاه** به فوجِ خود ــ که در سواد باغ **شالامار** دائره داشت ــ پیوستند، از زد و خورد بازاریان امان یافتند. چون ابن نغمهٔ خارج آهنگ بگوش **نادرشاه** رسید، به غضب رفته علی‌الصباح از قلعه بر آمده، در مدرسهٔ **روشن الدوله** نشست، و حکم به قتلِ عام کرد و گفت که: هر جا سپاهیانِ ما را کشته باشند، آن‌محله را غارت کنند و احدی را زنده نگذارند! ــ قزلباشان از هر جانب شمشیرها علم کرده در مردم افتادند. چنانچه از **قلعه** تا **مسجد جهان نما** و **عیدگاه کهنه** و از **مکان درهاله** تا **سرائے روح الله خان** و مردم **کوٹلهٔ کهنه** کشته و قتیل گردیدند. یک و نیم پاس هنگامِ قتل و کشتن گرم بود. قریب **هشتاد هزار** کس در **چاندنی چوک** و کوچه و بازار کشته شدند. نواب **نظام‌الملک آصف جاه**، و **نواب قمر الدین خان** وزیر به شفاعت پیش آمده فریاد الامان! الامان! بر داشتند. نائرهٔ غضب **نادرشاه** تسکین یافت و حکم با بقاء باقی ماندگان نمود.

به نیم غمزه توانی که قتل عام کنی
نعوذ بالله اگر غمزه را تمام کنی(۱)

---

(۱) مشهور است که نواب آصف جاه این بیت پیش نادر شاه خواند.
کسی نماند که دیگر به تیغ ناز کشی مگر که زنده کنی خلق را و باز کشی!
نادر باو گفت که: بریش سفیدت بخشیدم! ــ وقتیکه محمد شاه بادشاه از این حادثه عظیم واقف شد، این بیت بر زبان راند:
دیدهٔ عبرت کشا و قدرتِ حق را ببین
شامتِ اعمال ما صورتِ نادر گرفت
(مرقع دهلی از سید احمد صفحه ۲۰)

سیدنیازخان داماد نواب‌قمرالدین‌خان وزیر و شهسوارخان همشیره زاده قراخان و حافظ رای مان و ٹهیکل‌هزاری ــ کم‌سپاه نادرشاه را قتیل و جریح ساخته از شهر رانده بودند ــ طلب داشتم، شکم های شان پاره ساخت و به حضور نوابِ وزیر گوشهای مجلس رای دیوانِ نواب را به حکم شاهی بریدند و شکم پسر او را دریدند.

درید و برید و شکست و به بست
یلان را سر و سینه و پا و دست

نادرشاه قریب سه ماه در شاه جهان آباد ماند. عاقبت‌الامر، نقد و جنسِ نفیس از خزائن بسیار و جواهر بی شمار با تخت‌طاؤسی که صاحبقران شاه‌جهان بادشاه انارالله برهانه، مبلغی خطیر بران صرف کرده، و دو طاؤس زسردین تاج آن تخت ساخته بود، گرفته در منتصفِ شهر صفر عام مقبل (۱) مراجعت به ایران دیار کرد.

شخصی به جهت خرابی دهلی تاریخ نادر یافتم دلی خراب شد ــ و درین جنگ ــ که بادشاه هند به افواج ایران مقابله داشت ــ چندی از یاران و برادران بلگرامی ــ که هر یک در فن سپه گری نامی بودند ــ همراه میر محمد محسن عرف سید روشن جنگهای مردانه و حمله های شیرانه نمودند، و مبارزت ها کردند که خطِ بطلان بر کارنامهٔ رستم و اسفندیار کشیدند. عاقبت کار بتاریخ پانزدهم ماه ذی الحجه شربت خوشگوار شهادت چشیدند اِنا لله و اِنا اِلیهِ راجعون:

نشاطِ زندگانی شد به پایان جبینت پیش راندند آشنایان

(۱) ۱۱۵۲ هـ.

کجا بینم جوانمردان چالاک کم پیش‌از ما فرو رفتند در خاک
ازان منزل نیامد کاروانی کزان گم گشتگان گوید نشانی
چه نازک بر دمید آن‌لاله در باغ مگر از نازنینان دارد این داغ
ازان‌خوشبوست‌این گلهای خود رو کم از خون جوانان دارد آن بو
بنال ای بلبل مهجور مانده! بیاد دوستان دور مانده!

و لله در القایل:

نظامی! سبک باش یاران شدند تو ماندی ز پس غمگساران شدند

اسامی شهداء سعداء رحمة الله علیهم اجمعین

۱۷ اسامی

از محلهٔ میدان پوره (۸ نفر)

(۱) میر محمد محسن عرف سید محمد روشن جماعتدار مشارالیه
(۲) سید حسین رضا ابن میر یحیی جوان بست سالم
(۳) سید غلام رسول ولد سید غلام مصطفی از قبیلم بهتر
(۴) سید سبحان علی عرف باقی بن میر سید احمد میڈه کم از سریم است، مع پسر
(۵) میر نور الهدی عم حقیقی ایشان در سنم پنجاه سالگی
(۶) سید فضل‌الله بن سید نجابت ــ کم یک هفته از کد خدائی او گذشتم بود کم روانم لشکر شده.
(۷) سید شجاع بن سید علیم‌الله از قبیلم بهتر
(۸) ؟

از محلم سید واڑه و قاضی پوره چهار نفر

از سید واڑه عددان دو نفر:

(۱) سید عظیم پسر سید قریش بن میر ابوالقاسم
(۲) سید دین محمد ولد سید باقر بچھی

از قاضی پورہ عددان دو نفر

(۱) شیخ روح‌الامین خان عثمانی
(۲) مان پسر کشن کہ از سریہ است (۱)

تاریخ شہادت، میر محمد محسن جماعتدار، کہ سید شہر یار علی بن سید نواب یافتہ، اقتباس آیت قرآنی ــ قُلْ اِنَّ رَحْمَةَ اللّٰهِ قریب من المحسنین ــ (۲)

●

۱۱۵۲ھ - نادر شاہ در سند

● ــ درین سال نادرشاہ بادشاہ ہرگاہ کہ از کار ہند فراغت یافت، از راہ سند عزم مراجعت ایران دیار کردہ. خدا یار خان زمیندار بھکر و سیوستان از خوفِ صدمۂ لشکر او، از خدا آباد بہ امرکوت رفت. و بندۂ راقم الحروف را رخصت سیوستان مکان خدمت کرد. با آنکہ امرکوت جائے قلب و حصنی منیع داشت، کہ چہل کروہ آب و گیاہ در حوالیٔ آن نم بود. نادرشاہ خود را بانجا رسانید. لاجرم خدا یار خان دست بستہ و قرآن مجید درمیان کردہ ملازمت کرد. شاہ از روی غضب، روی بہ خان مذکور آوردہ گفت کہ:

---

(۱) صاحب تاریخ محمدی مفصل فہرست شہداء این واقعہ ثبت کردہ است. رک: از صفحہ ۱۰۳ تا صفحہ ۱۱۱ طبع علی گڑھ از مولانا عرشی رامپوری ۱۹۶۰ء.
(۲) تبصرہ‌النّاظرین ص ۱۸۷.

"چرا از ما گریختی و این جا پناه چون آورده ای؟"
خان جواب داد کم:
"احقر از هفت پشت نوکر بادشاهانِ هند است، اگر مسارعت و سبقت در ملازمتِ عالي نمودمی، درمیانِ اقران به بی وفائی منسوب شد می، و به بی‌حیائی موسوم!. درین وقت کم صاحب عالمیان دستگیری بنده کردند، نزدِ خلایق معذور شدم!."

بادشاه جواب باصواب او را مستحسن داشت. بعد یک هفتم خلعت و اسپ و شمشیر عطا فرموده، ملک بدستور سابق به ایشان سپرد و خود در اواخر همین سال روانم پیشتر گردید.(۱)

●

۱۱۵۵هـ - مراجعت از سند برای بلگرام

●ــ درین سال راقم‌الحروف هشتم ماه شعبان از **سیوستان** به **خدا آباد** رفتم. از میان صاحب مهربان **خدا یار خان** رخصت هندوستان گرفتم، دوازدهم همان ماه به **سیوستان** رسید. به تهیهٔ اسباب سفر و خرید اسپ و اشتر مشغول شد، تا آنکم بتاریخ بست و پنجم شهر مبارک رمضان از آنجا روانم شده، در عرصهٔ چهارم و دو روز، **بست و هفتم محرم**(۲) بمقام بلگرام ــ کم وطن اصلی و منبت الشعرا است ــ به صحت و سلامت در کنفِ امن و امان الهی، با اهل خانم و مردم همراهی از هندی و **سندی**، بعد ازان کم ده سال این بار در **ملک سند** گزرانیده بود، رسیده از رنج راه برآسود. الحمد لله علی ذالک!. و زبان حال به این مقام مترنم گردید. شعر:

انْزِلْ بِمَنْزِلِ زَيْنَبٍ وَ رَبَابِ وَ ارْبَعْ فَهذَا مَرْبَعُ الْاَحْبَابِ

(۱) تبصرة الناظرین ص ۱۹۲.
(۲) سال ۱۱۵۶هـ.

حضرت احمد جام قدس سره چه خوش فرماید.

گر دریائی بشور بنشانندت ور پیل تنی چو مور بنشانندت
بنشین، که ز خاستن نخیزد چیزی ور ننشینی بزور بنشانندت

ازان باز تا این دم در وطن مقیم و بر درامیر و وزیر نه رفته‌ام.

وَاللهِ دَرُّ السَّيِّدِ قَتَادَةَ بن ادریس شَرِيفِ مَكَّةَ الْمُشَرَّفَةِ

بَلَادِی وَ إِن جارَت عَلَی عَزِيزَةٍ وَ لَو آنَّنِي اعرىٰ لهَا و آجُوعُ
وَمَا آنَاالاالمسکُ فی غیر آرضُکم آضوع و آما عندکم فاضیعُ

چه خوش گفت آنکه گفت:

زندان وطن بهٔ که گلستان غریبی ازمصربه کنعان برو در چاه نگهدار(۱)

۱۵۵ اهم انگشتری

● ــ و هم درین سال بندهٔ درگاه الٰهی (عقیق) یمنی از **سیوستان** نزد خان عالی شان **منعم خان** به بلدهٔ **لاهور** فرستاد. که مصراع سجع

"محمد است ز روز ازل جلیل القدر"

کنده ساختم بفرستند. چنانچه نگین بخط خوب نستعلیق خاطر خواه منقش شده آمد. حلقهٔ انگشتری در **خداآباد** از جربه سرکار فیض آثار طیار نموده، غره ماه زجب المرجب در دست کردم، و این مصراع خوش ابداع که در نعت واقع شده، دُرّی است بحر فکر میر صاحب و قبلهٔ جاودان علیه الرضوان (۱) در هنگامی که این حقیر طلب سجع کرد به بنده بخشیده بودند ـ و الحمد لله علی ذالک ـ و سابق ازین انگشتری نگین اسمی در دست می داشتم (۲).

●

(۱) تبصرة الناظرین ص ۲۰۰.
(۱) میر عبدالجلیل بلگرامی.
(۲) تبصرة الناظرین ص ۲۰۱.

۱۱۵۶ هـ ـ صورت حال که از حملهٔ نادر شاه در سند پیدا شد

● ـ درین سال راقم الحروف را از ولایت سند به طرف دارالملک هند عود واقع شد ـ و العود احمد ـ اولا از **سیوستان** براه کشتی روانه شده در پانزده روز ازان رویه کم سرا بالا آمد کشتی به **بهکر** رسید. این جا کشتی گذاشتم کرایه اشتران کرده شد. و براه جیسلمیر همراه قافلهٔ سوداگران ـ که اکثر ایشان افغانان قندهار و ملتان بودند و قریب صد شتر انگوزه وغیره بار داشتند ـ روانه صوب زمین ماروار گردید. در اثنای راه شهرهای کلان بعد از بلدهٔ **بهکر** آبادی جیسلمیر و پوهکرن و میرهٹه و جینگر به نظر درآمد.

القصه در شبی که هوری (۱) بسوزند به اکبرآباد رسیدیم. یک هفته در اکبرآباد برای خرید بعض اشیاء توقف ضروری واقع شد تا آنکه بتاریخ بست و هفتم شهر محرم باجان و مال و اهل و عیال به احسن حال به وطن رسید. فاتحه والد بزرگوار و قدم بوس والده شریفه ـ که از دیرباز تمناء آن داشت ـ بعون عنایت الٰهی محصل و میسر آمد. و الحمدلله الذی بنعمته تتم الصالحات.

و سبب برآمدن از مکان **سیوستان** ـ که فیما بین دارالامان **ملتان** و **صوبه تتته** است ـ آن بود که:ـ چون **نادرشاه** بر ملک **سند** مسلط گردید و **میان صاحب خدایارخان** محکوم فرمان او شد **نادرشاه چهار دهه لک روپیه** خراج هرساله بر مشار الیه مقرر نموده روانه پیشتر گردید. و چهار صد سوار مغول دو صد بنام وزیر دو صد بنام وکیل مقرر کرده بر خان مذکور بر گماشت که همواره این دو امیر در **خداآباد** مکان **خدایارخان** بوده مبلغ مرقوم الصدر را از **خدایارخان** گرفته ارسال حضور کنند.

(۱) هولی یک نوع جشن مذهبی هندوان.

چون مغولان در سند استقامت گرفتند، جور و اذیت و ظلم و بلیت بر شهری و لشکری بنیاد نهادند. هر جا اسپی خوب می شنیدند، چند کس در خانه رسیدی، که ناموس او دران جاست، در می آمدند، و اسپ ازان جا بر می آوردند و متصرف می شدند. آن بیچاره را یارای آن نه که به ایشان دم مقاومت تواند زد. و همچنین شمشیری یا پارچه خوب و یا شالی که کسی نیکو داشتی به زور می گرفتند.

و فحوای مضمون این شعر:

تَغَيَّرت البِلَاد و مَن عَلَيْها فَوَجْهُ الْاَرْضُ مُغبرٌّ قَبيحٌ

بظهور آمده بود. و بنده را ازین معنیٔ دل گرفته شد که با قبائل در آنجا بودم.

و وجهه دیگر آن است که: میان هر دو بادشاه قرار یافته بود که این روی آب سند، که بطرف هند است، **محمد شاه** را باشد. و آن روی آب، که طرف خراسان است، در تصرف **نادرشاه** بود. لهذا بعد **نادرشاه** هم منصبداران **محمد شاهی** که در **ملک سند** بودند— چه از **صوبه تته** و چه از سرکار **سیوستان و بهکر**— برآمده، بدهلی رفتند. مگر بنده— که **خدایارخان** جدائی مرا از خود روا نمی داشت— و بنده دو سال قبل ازین هنگام سرما، که سفر دور دست به آسانی میسر می آید، از میان صاحب رخصت وطن می خواستم، تعلل می فرمودند. در اوائل موسم سرمای سال سوم، التماس کردم و عزم جزم خود بصوب وطن دران درج نمودم. بالضرور رخصت فرمودند.

چنانچه مسوده التماس این است:

قبلهٔ مقبلان، خداوند خدائگان، سلامت!

فقیر را شوق قدمبوسی والدهٔ شریفه بغایت است، و ایشان را نیز آرزوی دیدن احقر به نهایت. بنا بران، می خواهد که یک بار درین پیرانه سالی ایشان را به بیند. علاوه، اکثر اوقات در خاطر فاتر، خطور می‌کند که، اگر اجل موعود که وقت آن معین نیست، بنده را دریابد! ناموس بنده را بوطن که رساند؟. کسی از برادر و برادر زاده و از غلامان قدیم دلسوز، نزد فقیر نیست. درین صورت امیدوار رخصت یک ساله است تا ناموس بوطن رساند و زیارت کعبهٔ مقصود دریابد. و هرگاه آن خداوند از راه تفضل و قدردانی بنده را یاد فرمایند. و پروانه طلب بنام این ضعیف صادر شود، بوسیله آن بدولت ملازمت سرفراز شود. و باقی عمر خود را در خدمت آن فیاض زمان در سفر و حضر حاضر بوده، سعادت ابدی و دولت سرمدی حاصل نماید. عمر کم و آمرکم (۱).

Gul Hayat Institute

(۱) تبصرة الناظرین ص ۲۰۳.

Gul Hayat Institute

(۷)

مکتوب شیخ رحمة الله سندی

بنام شاهزاده اظفر گورگانی

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

شيخ رحمت‌الله جي عرضيءَ جو نقل

(جيڪو سنڌ جي والي شاه نواز خان (۱) جي پٽ محمد عارف خان عباسيءَ جو خانسامان هو، ۽ جوڌپور ۾ مهاراجا وٽ رهندو هو. علم ۽ عقل ۾ پنهنجي زماني جو يڪتا هو ۽ پنهنجي وقت جي فصيحن تي ڪيس سبقت ۽ فوقيت حاصل هئي. هيٺين عرضي هُن راقم جي نصيحت لاءِ لکي موڪلي).

بعز عرض اشرف همايون، خديو گيهان، قبلهٔ عالم و عالميان، مد الله ظلاله و خلد الله اقباله ميرساند.

خاص الخاص عنايت نامو(۲) هن خاڪسار بي مقدار جي سرفرازيءَ لاءِ پهتو، جنهن فدويءَ جي ذات کي افتخار سبحان بلاشڪ آسمانن جي اوچائيءَ تائين پهچائي ڇڏيو.

عاجز پروريءَ ۽ بنده نوازيءَ جا آداب، سچن فدوين ۽ پڪن غلامن وانگر بجا آڻي، هي نيازمند سلطنت جي مدارجن جي

---

(۱) محمد عارف بن ميان عبدالنبي شاهنواز خان والي سنڌ بن ميان نور محمد والي سنڌ.
(۲) اصل لفظ شڪر آهي.

بلنديءَ ۽ خلافت جي ضابطن جي بلند رسيءَ لاءِ هميشه دعا م مصروف آهي. خداوند تعالىٰ جي امداد ۽ اعانت سان، دولت ابد مدت جي هواخواهن جي خواهش مطابق، يقين آهي تہ اها دعا تمام ٿوري عرصي اندر قبول ٿيندي.

هتي جا جملہ حالات، حضور كرامت شعور جي عالي سمجهہ كان، ڳجها كين آهن. فدويءَ كي كهڙي طاقت ۽ كٿي اها لياقت، جو حضور جي ادراك ۽ ڄاڻ كان وڌيڪ، عرض كري سگهي. ليكن:

الامر فوق الادب

جيئن تہ فدوي ہ ٻين فدوين سان هم سلك ٿيڻ جو شرف حاصل كري چكو آهي، تنهنكري عرض ٿو كري تہ: راجہ راجيشور مهاراجا ڏهراج جي مرضي اهائي آهي، تہ حضور جي قابل اطاعت حكم جي پيروي كريءَ ۽ حضور جي رضامنديءَ حاصل كرڻ جي سعادت پرائي. پر هر آرزوءَ جي پوري ٿيڻ ۽ هر خيال جي تكميل لاءِ وقت ۽ موقعي جو انتظار آهي.

حقيقت ۾ سلطنت جي معاملن جو انتظام ۽ خلافت جي ويرين كي پامال ۽ فنا كرڻ جو بندوبست، دكهيءَ سوچ ۽ ويچار كان سواءِ ڏكيو آهي. ۽ هيڏانهن هوڏانهن جو سڏارو گهٽي عرصي جي كوشش كان سواءِ مشكل آهي. مهاراجا ڏهراج جي متصدين جي دير مدار كرڻ سبب، سركار جو عملو شايد انهيءَ رٿ جو آهي تہ حضور جي روانگي تكڙي عمل ۾ اچي ۽ هن هنڌ تان جهٽكو ڏئي پلو ڇنڊي اٿي كڙو ٿجي. پر ارادت جي خلوص ۽ فدويت جي وٿوق جي لحاظ كان، خان ذيشان حقدار خان جي تحريك ۽ تجويز آهي تہ: اجا كجهہ ڏهاڙا اتي ئي قيام فرمائڻ

مناسب ۽ ضروري آهي ۽ جوڏپورئي ڪجهه ڏينهن وڌيڪ حضور جي عزت ۽ جاه جو خيمه گاهه رهي، تہ بهتر آهي. خان مذڪور بندگيءَ ۽ خير خواهيءَ جي واٽ تي هلي رهيو آهي ۽ هن پنهنجي ساهه جي چيلهه تي، سچي فدويت ۽ جان نثاريءَ جو سندرو پڌي چڌيو آهي. هن حقير هيڇمدان جي پنهنجي ضعيف سمجهه مطابق، پڻ شروع ڪان ئي اها راءِ آهي تہ:

قضيه زمين بر سر زمين

بزرگن جو مقولو آهي. بهرحال هن جاءِ کي چڏڻ نہ گهرجي ۽ هتان جي معاملن تان هٿ نہ کڻڻ کپي. هتي جو اصول اهوئي آهي تہ جيستائين هت امداد ۽ مروت جو امڪان رهي، اوستائين وقت مان فائدو وٺڻ ضروري آهي. پر ڏکيائي اهائي آهي تہ قدرت جي خلوت ڪده ۾ جيڪي لڪل آهي، هڪ نہ هڪ ڏينهن اهو منصهٔ شهود تي ضرور ايندو.

حضور جي خداداد دولت جي امانتدار صلاحڪارن جي راءِ ۽ صلاح هجي تہ، مناسب اهوئي ٿيندو تہ، مدعا براريءَ جي انتظار جو زمانو هتي گذارجي. ڪابل ڏاڍو پري آهي. وري حالت اها آهي تہ:

"بخود نمي رسد آنشوخ، تا بما چہ رسد"

دکن جي رئيسن جا پرڪار ۽ نمونا پڻ حضرت ولي نعمت ڪان ڳجها ڪين آهن.

مطلب تہ جيستائين هيءَ جاه حضور جي نصرت ۽ اقبال جي خيمن جي قيامگاه آهي، سرڪار گردون وقار جي عملي جو مقرره خرچ، خان موصوف جي معرفت، راجا راجيشور جي متصدين

وڃان پهچندو رهندو. جڏهن هر معاملي جو ’فيصلو ٿي وڃي ۽ زماني جي هوا ۾ هڪجهڙائي پيدا ٿئي، انهيءَ وقت جيڪڏهن اوهان جي مرضي ڪنهن طرف وڃڻ جي هجي تہ پوءِ ڪوبہ هرج نہ آهي. اهوئي ارادو ۽ اهائي همت آهي تہ هٿئون ڪجهہ بہ نہ ويو آهي. جيڪو صورت حال هينئر آهي، اهو ان وقت بہ هوندو.

هن سر زمين ۾ سرڪار جي رونق افروزيءَ ۽ رهائش جي بابت ۾ ڪا ڳالهہ جيڪڏهن حضور جي صلاحڪارن جي مرضيءَ جي خلاف هجي، تہ انهن جي راءِ هرگز هرگز مڃڻ نہ گهرجي. فدوي انهيءَ تي پوريءَ طرح غور ڪري چڪو آهي. هن وقت موقعي جي انتظار کان سواءِ ڪجهہ ڪرڻ نہ گهرجي. انهيءَ کان علاوه منهنجي سمجهہ ۾ ڪجهہ بہ نٿو اچي. باقي:

"امرڪم مطاع و عبادڪم مطيع"

ڪالهہ، حڪيم عنايت الله خان جو انتظار رهيو تہ ڏسئون هو حضور جي خاص شفقت کان سرفراز فرمائي، ڪڏهن ٿو نيازمند کي ممتاز ڪري. ان کان پوءِ خيال هو تہ سندس ئي معرفت خاڪپاءِ اشرف تائين، پنهنجو نياز پريو عريضو پهچائيندس. انهيءَ ڪري دير ٿي، ورنہ ڪهڙي مجال هئي جو فدوي ايتري سستي ڪري.

خدا ڪري تہ دشمن کي پامال ڪندڙ- حضور جي اقبال جو وسيع پاڇو- ويجهڙن ۽ پري جي سڀني فدوين جي سرن لاءِ سونهن جو سبب رهي.

(عرضي پوري ٿي (۱)

---

(۱) هي خط ميرزا علي بخش بهادر گورگانيءَ، واقعات اظفريءَ ۾ نقل ڪيو آهي. اردو ترجمہ (مطبوعہ مدراس ۱۹۳۷) جي صفحہ ۵۵۴ تي موجود آهي.

(۸)

ماثر الامراء

تالیف

شاهنواز خان (۱۱۱۱ھ - ۱۱۷۱ھ)

(شرح حال میان صاحبان کلهوڑا)

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

خدایار خان

مرزبان سندهم مشهور بلیٹی در نسب عباسی است . و لقب عشیرهٔ او بزبان سندهم کلهوره است . و اتباع او را سرائیان گویند، زیرا کہ اکثر این قوم از سرا اند . کہ ضلع ما بین بکهر و ملتان را سرا گویند .

اجدادش در لباس درویشی بسر می بردند، و سلسلهٔ طریقت از سید محمد جونپوری مهدوی نیز داشتہ اند . یکی از اسلاف او برئیس قوم ابره (کہ از قدیم الایام مرزبان ولایت سنده بودند) پیوست . و پارهٔ اراضی بطریق مدد معاش حاصل کرد . اولادش بدان مستظهر شده قوتی گرفتند، و مریدان و معتقدان بسیار بهم رسانیدند. و آخر بصیغه زمینداری بر آمده محصول بحکم می کردند، و رفتہ رفتہ بر قوم ابره غالب آمده اکثر مواضع ایشان را در تحت تصرف آوردند. تا آنکہ نوبت بشیخ نصیر (۱) رسید. و او استقلالی کلی در امر زمینداری بهم رسانید. و بعد فوت او پسر کلانش شیخ دین محمد (۲) بریاست نشست. و در عهد خلد مکان (۳) چون شاهزاده معزالدین بحکومت صوبهٔ ملتان قائم مقامات

(۱) ۱۰۶۰ - ۱۱۰۳ھ.
(۲) ۱۱۰۳ھ.
(۳) عالمگیر اورنگ زیب بادشاه هند .

بر افراخت، و رایات شاهزاده **بسیوستان** رسید، **دین محمد** سر از اطاعت پیچیده بملازمت نیامد. و آخر قرآن درمیان داده **دین محمد** را با دو کس دیگر از اقربایٔ او طلب داشتند، و بعد ازان کہ هر سہ تن بدرگاه رسیدند، **شاهزاده** فوجی را تعین کرد، تا باقی ماندگان را با عیال و اطفال بستہ بیارند. **یارمحمد** برادر خرد **دین محمد** بسرعت تمام، قبائل را در شعاب جبال گذاشتہ مستعد بجنگ شد. و بعد از محاربه، فوج شاهزاده شکست یافت، و **یارمحمد** قوی دل شده بدرهایٔ کوه مترصد جنگ نشست. و **شاهزاده** بقید آن سہ تن اکتفا کرده رایت معاودت بصوب **ملتان** بر افراخت (۱) و در **ملتان** حکم فرمود تا آن هر سہ کس را بقتل رسانیدند (۲).

و پس ازین **یارمحمد** بتدریج استقلال تمام گرفت. و **سیوستان** را بقبض آورد. و **سیوی** دره (کہ مملکتی وسیع از سنده و بقندهار پیوستہ است) و دیگر محالات را از تصرف زمینداران قدیم بر آورده، در تصرف خود در آورد (۳).

و روز بروز اختر طالعش عروج داشت. و ظاهر در عهد **محمد فرخ سیر** بخطاب **خدایارخان** و منصبی سر افرازی یافت. و در او اخر عهد **فرخ سیر** رخت سفر بان عالم کشید (۴).

(۱) درسال ۱۱۱۱ هـ شاهزاده شکست یافت.

(۲) درسال ۱۱۱۱ هـ شهادت یافتند.

(۳) درسال ۱۱۲۵ هـ سوی بقبضه خود آورد. (تبصرة النّاظرین).

(۴) این صحیح لیست. فرخ سیر هفت ماه شش روز پیشتر از وفات میان صاحب معزول شد، و سہ یا چهار روز بعد از عزل قتل شد. میان صاحب بتاریخ ۱۱ ذیقعد ۱۱۳۱ هـ وفات یافت و چهار روز بعد محمد شاه بر تخت هند جلوس کرد.

از جملهٔ اولادش دو فرزند رشید بودند— **شیخ نور محمد** و **شیخ داؤد**.— روزی چند درمیان هردو برادر غبار محاربه مرتفع بود، آخر **شیخ نور محمد** غالب آمده بجائی پدر نشست. (۱) و برادر رابصلح طلبیده پاره اقطاعی مقررکرد. **شیخ نور محمد** از پیش گاه خلافت، بخطاب پدر یعنی **خدایار خان** (۲) و منصبی سر باوج عزت بر افراخت. و قوت و شوکتش از جمیع اسلافش در گذشت و دیدبهٔ امارت و کوکبهٔ ایالت باقصی الغایتم می باشد. اکثر زمینداران اطراف را منقاد خود ساخت.

و در اوائل حکومت خود با جماعه **داؤد پوتره** زمینداران **شکارپور** وغیره جنگهای صعب نموده غالب آمد. و آن جماعه را از مواطن اصلی خود ها با عیال و اطفال قریب شش هفت هزار مرد و زن را اخراج نمود. جماعهٔ **داؤد پوتره** (۳) در عهد

---

(۱) بتاریخ ۱۱ محرم ۱۱۳۲ھ (۱۳ نومبر ۱۷۱۹ع) مسند نشین شد، شیخ عبدالروف سیوستانی البکهری این تاریخ گفته:-

چو بر مسند نشسته از هدایت ولایت مرتبت مهدی ثانی
ز اسمش گر بپرسی باتو گویم: بود نورمحمد، گر بدانی
جوان مردی، جوادی، دین پژوهی ز عدلش گرگ را با بز نشانی
غباری شور، هرجا بود، بنشست بحاصل آمده، امن و امانی
دل عالم چو گلشن بر شگفته بسر گلهائی سرور و کامرانی
الٰهی این دعا، از محض خیراست قریبش کن اجابت جاودانی
چو تاریخ جلوسش باز جستم بگفتا هاتفم، از نکته دانی
که هان برخیز از اخلاص برخوان: بورث با دا مسلم ملکرانی

۱۱۳۲ھ

(گلدسته نورس بهار خطی)

(۲) در سال ۱۱۳۲ھ خطاب خدایارخان از محمد شاه مغل بادشاه هند یافت.

(۳) وقتیکه نادر شاه برسند تسلط یافت، شکارپور (ضلع سکر) به صادق محمد خان دائود پوتره وا گذار کرد. در همان دوره دائود پوتران بر حدودی که بنام ریاست بهاولپور اشتهار دارد، تسلط یافتند. و بنام بهاول خان اول، بهاولپور نام دادند.

شاهزاده معزالدین بر زمینداری **شکارپور** قائم شده بودند.
سببش آن که چون شاهزاده بر **بختیار خان زمیندار شکارپور** فوج فرستاد، جماعهٔ **داؤد پوتره** در رکاب فوج والا ترددات نمایان بظهور رسانیدند، و سر **بختیار خان** را بریده آوردند. شاهزاده بجلدویٔ این خدمت، آن ضلع را باآن جماعه مرحمت فرمود.

و **عبدالله خان بروهي** سرزبان **کلات** (که حصن حصین است مابین سندهه و قندهار) همیشه در سلک **خدا یار خان** تاخت می آورد، و هر سال پیش کشی می گرفت. **خدا یار خان** در سنه **(۱۱۴۳ھ) هزار و یک صد و چهل و سه هجری** قصد **عبدالله خان** نمود. و از نشیمن خود (که **خدا آباد** است) حرکت نموده، **بمه لارکانه** آمده نشست، و فوجي جرار پیش فرستاده. **عبدالله خان** (که در شجاعت و مردانگی یگانه بود) بافوجی قلیل از **کلات** بر آمده و سرحد مملک خود گذاشته، استقبال این فوج نمود، و جنگی صعب انداخته، بقضای الٰهی در معرکه کشته گردید. (۱) و **خدا یارخان** هرچند بعضی مضافات **کلات** را متصرف شد، اما بسبب صعوبت شعاب جبال، **کلات** را نتوانست بدست آورد. و بعد ازین فتح، از پیش گاه خلافت بخطاب **خدا یار خان بهادر ثابت جنگ** (۲) و منصب پنجهزاری با اصل و اضافه و عطیهٔ نوبت و خلعت فاخره پیرایهٔ امتیاز پوشید.

و درسنه **(۱۱۴۹ھ) هزار و یک صد و چهل و نه هجری** حکومت صوبهٔ **تته** و سرکار **بهکر** نیز بوی مقرر شد. (۳) و جمیع مملکت **ترخانیان**، مع شیٔ زائد، در قبضهٔ اقتدار او در آمد.

---

(۱) ۱۱۴۳ھ (تبصرة الناظرین).
(۲) ۱۱۴۴ھ (تبصرة الناظرین).
(۳) درسال ۱۱۵۰ھ (۱۷۳۷ع) صوبه تته با و تفویض شد. و از صوبه داران مغول هند، مملکت سند بطور کلی رهائی و آزادی یافت. آخرین استان دار نواب محمد صادق بود، و نخست صوبه دار تته از طرف میان صاحب، شیخ غلام محمد شد.

و چون **نادرشاه** قصد هندوستان کرد، **بخدایارخان** نوشت که: از جانب ملک خود راه دهد. **خدایارخان** سر باز زد و درهای کوه را مضبوط ساخت. ناچار **نادرشاه** در راه **کابل** **بهندوستان** رفت. و بعد معاودت **کابل**، چون غبار خاطری از **خدایارخان** داشت، تو سن عزیمت را جانب **سند** معطوف العنان ساخت. و هرگاه خبر وصول **نادرشاه** بدیرهٔ **غازی خان** (که از ملتان سی کروه مفاصله دارد) **بخدایارخان** رسید، خواست که از ممالک خود کفاره کند. و بطرف دشت و ریگستان (که عبور لشکر جرار درانجا محال باشد) انتقال نماید. بارادهٔ آنکه هرگاه **نادرشاه** از ملک **سنده** بگذرد، باز بر ملک خود قائم شود. باین کنگاش با جمیع اهل و عیال و قبائل **کلهوره** و سرداران معتبر خود، از **خداآباد** **سیوستان** کوچ کرده **بامرکوت** (که قلعه مستحکم است) رسید. و **نادرشاه** از استماع این خبر ایلغار کرده خود را **بامرکوت** رسانید. **خدایارخان** جز اطاعت چاره ندیده آمده ملازمت نمود. **نادرشاه** بعد از عتاب و خطاب گفت: چرا از ما گریختی؟ **خدایارخان** جواب داد که: ما از آبا و اجداد نوکر **پادشاه هندوستان** بودیم، اگر باشما موافقت می کردیم، شمارا هم بر ما اعتماد نمی ماند ـ! این حرف معقول و مقبول افتاد. و در همان مجلس مژدهٔ بشارت تفویض ملک بدستور سابق داد. و بعد از اخذ اموال و استمد **نادرشاه** سیوم حصهٔ آن ملک باو باز گذاشت. و یک حصه **بقوم داؤد پوتره** و یک حصه **بزمینداران بکهر** (۱)

(۱) میان نورمحمد بتاریخ ۱۲ صفر ۱۱۶۷ھ. (۹ دسمبر ۱۷۵۳ع) در ریاست جیسلمیر بمقام سرگهاٹ دورهره این جهان را وداع کرد. و درمحمد آباد (ضلع نواب شاه) مدفون شد. مقبره اش زیارت گاه خلائق است.

سپرده و قبیل از حالت تحریر **غلام‌شاه** (۱) نامی و **سرفرازخان** (۲) پسرش (کم نسبت قرابت با **خدایارخان** داشتند) بحکومت این صوبه می پرداختند. درین اوان هم بهمان مردم متعلق است (۳).

Gul Hayat Institute

(۱) ۱۳ ذی‌الحج ۱۱۷۰ هـ تا ۱۳ جمادی‌الاولی ۱۱۸۶ هـ (۱۲ آگست ۱۷۷۲ع).
(۲) تخت نشینی ۱۵ جمادی الاولی ۱۱۸۶ هـ عزل ربیع الاول ۱۱۸۹ هـ.
(۳) ماثرالامراء جلد اول تحت خدا یارخان.

Gul Hayat Institute

انتشاراتِ سندی ادبی بورد

مقالات الشعرا (تذکره شعراي فارسي): مير علي شير قانع تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي.

تکملهء مقالات الشعرا (تذکره شعراي فارسي): ابراهيم خليل تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي.

مثنوي چنيسر نامه (فارسي): ادراکي بيگلاري، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي.

مثنوي مظهرالآثار (فارسي): شاه جهانگير هاشمي کرماني، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي.

مثنويات و قصائد قانع (فارسي): مير علي شير قانع تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي.

مثنويات هشت بهشت (فارسي): عطا تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي

تاريخ مظهر شاهجهاني (فارسي): يوسف ميرک اميرخاني، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي

ترخان نامه (تاريخ، فارسي): مير محمد تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي (زير چاپ)

مکلي نامه (تاريخ، فارسي) مير علي شير قانع تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي (زير چاپ).

روضة السلاطين (تذکره شعراي فارسي): فخري هروي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي (زير چاپ).

حديقة‌الاولياء (تذکره اولياء سند، فارسي): سيد عبدالقادر تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي (زير چاپ)

تحفة‌الکرام (تاريخ سند، فارسي): مير علي شير قانع تتوي، بتصحيح سيد حسام‌الدين راشدي (زير چاپ)

تذکره امير خاني (سندي): مرتب سيد حسام‌الدين راشدي.

Gul Hayat Institute